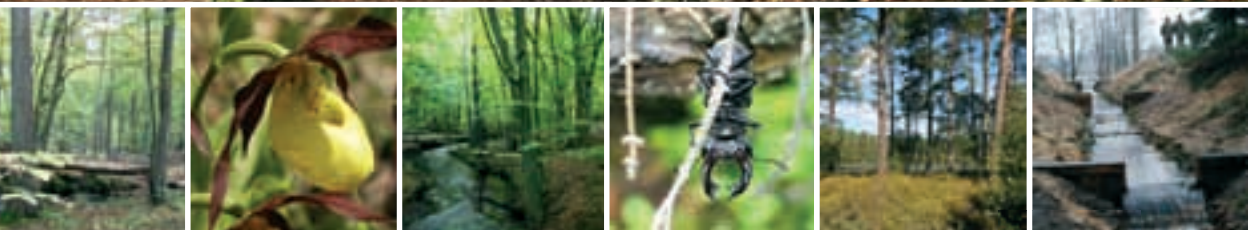

NATURA 2000 NIEZBĘDNIK LEŚNIKA

WYDAWNICTWO KLUBU PRZYRODNIKÓW
ŚWIEBODZIN 2008

WARTO ZAPAMIĘTAĆ:

Obszar Natura 2000 to obszar ochrony, a nie obszar chroniony. Ochronie nie podlega cały obszar, ale konkretne siedliska przyrodnicze i gatunki. Mówiąc o „ochronie obszaru Natura 2000” lub o „wpływie na obszar Natura 2000” myślimy nie o obszarze jako takim, ale o konkretnych gatunkach (wraz z ich siedliskami i z wszystkim, co im do życia potrzebne) i siedliskach przyrodniczych (jednak wraz z kształtującymi je czynnikami i procesami oraz ze związaną z nimi różnorodnością biologiczną).

Obszar Natura 2000 oznacza:

- ▶ **Wyłączny dostęp** do instrumentu finansowego LIFE+ Nature na działania ochrony przyrody;
- ▶ **Znaczne preferencje** w dostępie do środków Priorytetu V PO „IiS” na ochronę przyrody;
- ▶ **Dodatkowe punkty** w kwalifikacji wniosków do PO „IiS” na monitoring środowiska, racjonalizację gospodarki odpadami, BAT i ochronę powietrza w przedsiębiorstwach
- ▶ **Możliwość uzyskania dotacji na sieć kanalizacyjną** nawet gdy wskaźnik koncentracji < 120 osób/km sieci
- ▶ **Podwyższone o 5-15% płatności rolnośrodowiskowe** za pakiety ochrony cennych siedlisk przyrodniczych i siedlisk ptaków;
- ▶ **Dodatkowy argument** przy pozyskiwaniu wszelkich innych środków na ochronę środowiska,
- ▶ **Możliwość skutecznej obrony** przed niszczącymi środowisko inwestycjami,
- ▶ **Możliwość skutecznej ochrony** przyrody i pośrednio krajobrazu – podstawowej bazy do rozwoju przyrodniczej turystyki
- ▶ **Możliwość wykorzystania** jako „ekoetykietki” przy promocji produktów lokalnych.

Celem istnienia obszaru Natura 2000 jest utrzymanie lub odtworzenie właściwego stanu ochrony chronionych w nim gatunków i siedlisk przyrodniczych.

Właściwy stan ochrony gatunku to stan w którym:

- ▶ **zasięg (rozmieszczenie)** gatunku nie kurczy się i jest wystarczający do trwałego zachowania gatunku,
- ▶ **populacja gatunku** nie zmniejsza się i jest wystarczająca do trwałego zachowania gatunku, a jej parametry (np. struktura wiekowa, rozrodczość, śmiertelność) nie są zaburzone,
- ▶ **siedlisko gatunku** jest odpowiedniej wielkości i jakości (z punktu widzenia konkretnego gatunku),
- ▶ **nie ma zagrożeń** wobec utrzymywania się powyższych warunków w przyszłości.

Właściwy stan ochrony siedliska przyrodniczego to stan w którym:

- ▶ **zasięg (rozmieszczenie)** siedliska przyrodniczego nie kurczy się i jest wystarczający do trwałego zachowania siedliska,
- ▶ **powierzchnia (areal)** siedliska przyrodniczego nie zmniejsza się i jest wystarczający do trwałego zachowania siedliska; siedlisko nie jest sztucznie pofragmentowane,
- ▶ **struktura siedliska** jest niezniekształcona i niezaburzona, w tym gatunki typowe dla siedliska są obecne i we właściwym stanie ochrony,
- ▶ **procesy** kształtujące siedlisko, a także **funkcje** siedliska w krajobrazie są żywe i niezaburzone,
- ▶ **nie ma zagrożeń** wobec utrzymywania się powyższych warunków w przyszłości.

NATURA 2000
NIEZBĘDNIK LEŚNIKA

Natura 2000 – Niezbędnik leśnika

Wydawnictwo Klubu Przyrodników
ul. 1 Maja 22, 66-200 Świebodzin
tel./fax: 0683828236, e-mail: kp@kp.org.pl

Opracowanie, redakcja, autorstwo rozdziału 3 i 4 – Paweł Pawlaczyk

Autorzy zdjęć zamieszczonych na okładce:

Waldemar Bena, Urszula Biereźnoj, archiwum Parku Krajobrazowego Dolina Słupi,
Paweł Pawlaczyk, Robert Stańko

Publikacja wydana w ramach projektu: *„Wzmocnienie ochrony obszarów Natura 2000 - podniesienie świadomości społecznej na ich temat i wzmocnienie rzecznictwa osób i organizacji zaangażowanych w ochronę przyrody”*, finansowanego przez Fundusz Współpracy

Niniejsza publikacja została wydana dzięki pomocy finansowej Unii Europejskiej. Za jej treść odpowiada Klub Przyrodników, poglądy w nim wyrażone nie odzwierciedlają w żadnym razie oficjalnego stanowiska Unii Europejskiej

Druk: SONAR - Gorzów Wlkp., ul. Kostrzyńska 89

ISBN: 978-83-87846-65-7

Świebodzin 2008

SPIS TREŚCI:

Wstęp	4
1. Prawo europejskie	5
2. Prawo polskie – Ustawa o ochronie przyrody, stan na 15 listopada 2008	37
3. Stan ochrony siedliska / gatunku przyrodniczego – podstawowe pojęcie dla planowania i wykonywania ochrony obszarów Natura 2000	61
4. Poszukiwanie sposobów wdrożenia do gospodarki leśnej europejskich obowiązków ochrony przyrody – postulaty przyrodników	109

Wstęp

Stoi przed nami wielkie wyzwanie: wdrożenie w Polsce prawidłowego funkcjonowania sieci Natura 2000 – naszego fragmentu największej spójnej sieci ochrony przyrody na świecie.

Uchwalone 3 października 2008r. ustawy „o zmianie ustawy o ochronie przyrody” oraz „o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko” dostosowały w znacznej części polskie prawo do wymogów dyrektywy ptasiej i siedliskowej. Obszarów Natura 2000 broni też prawo europejskie.

49% powierzchni obszarów Natura 2000 w Polsce zajmują lasy. Oznacza to, że wdrożenie Natury 2000 w gospodarce leśnej to jedna z najważniejszych części wdrożenia Natury 2000 w ogóle.

Polskie leśnictwo ma dobre doświadczenia i tradycje w zakresie ochrony przyrody. Ale i w polskich lasach aktualny stan ochrony zasobów większości gatunków i siedlisk przyrodniczych ważnych dla Wspólnoty Europejskiej nie jest właściwy – co oznacza, że wiele jest jeszcze do zrobienia.

W książeczce tej zebraliśmy materiały, które – naszym zdaniem – mogą być najbardziej przydatne w konkretnym i lokalnym planowaniu, jak wdrażać „europejską ochronę przyrody” w polskich Lasach Państwowych.

Nie piszemy tutaj, dlaczego warto chronić przyrodę. Ani dlaczego Natura 2000 to dobry pomysł na robienie tego. Staramy się unikać teoretyzowania. Ale staramy się zebrać w jednym miejscu akty prawne, komentarz i wskazówki, które dobrą ochronę sieci mogą ułatwić.

Ta publikacja nie ma być wyczerpującym podręcznikiem wdrażania sieci Natura 2000. Stara się natomiast dostarczyć Państwu najaktualniejszej wiedzy, jakie przepisy prawne i w jaki sposób powinni Państwo stosować.

Część dotycząca prawa europejskiego jest inspirowana publikacją Komisji Europejskiej „*Nature and Biodiversity cases – Ruling of the European Court of Justice*” (Luxemburg 2006), wzoruje się na jej układzie i wykorzystuje elementy jej treści. Z jednej strony opuszczono jednak zagadnienia mające charakter „ogólnopaństwowy”, lecz mało przydatne w podejmowaniu decyzji dotyczących konkretnych spraw i konkretnych obszarów Natura 2000, a także skrócono i uproszczono bardziej złożone rozważania prawne. Z drugiej strony uwzględniono także inne, nowsze wyroki Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości.

1. Prawo europejskie

Rozdział inspirowany publikacją „Nature and Biodiversity cases – Ruling of the European Court of Justice”. European Commission, Luxembourg 2006.

Dlaczego trzeba znać prawo unijne? Prawo unijne a prawo krajowe

Pierwotnym źródłem prawa Unii Europejskiej są traktaty, a źródłem prawa pochodnego – dyrektywy, rozporządzenia i decyzje. Na straży prawa wspólnotowego stoi Komisja Europejska, często określana jako „strażnik traktatów”. Ostateczne interpretacje przepisów prawa wspólnotowego oraz rozstrzygnięcia sporów związanych z interpretacją tego prawa należy do Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich w Luksemburgu. Raz wydane rozstrzygnięcia Trybunału stanowią wiążącą interpretację prawa wspólnotowego.

Dyrektywy to najbardziej chyba znane akty prawa Unii Europejskiej. Są one wiążące dla wszystkich państw członkowskich Unii (chyba, że w odpowiednim Traktacie Akcesyjnym przewidziano dla danego państwa okresy przejściowe). Co do zasady, dyrektywy adresowane są do państw i aby ich przepisy były stosowane przez podmioty indywidualne (osoby fizyczne i prawne, jednostki organizacyjne) – konieczna jest tzw. transpozycja przepisów dyrektyw do prawa krajowego, tj. wydanie takich przepisów prawa krajowego, które wyczerpią zobowiązania wynikające z odpowiedniej dyrektywy. Obowiązek państwa członkowskiego nie kończy się na samym przeniesieniu przepisów do prawa krajowego, ale dotyczy także zapewnienia właściwej egzekucji tych przepisów. W rzeczywistości przepisy dyrektyw rodzą skutki nie tylko dla rządu państwa członkowskiego, ale dla wszystkich jego organów (także dla organów administracji i sądów), a także dla wszystkich podmiotów wykonujących zadania quasi-państwowe (np. sprawujących zarząd w imieniu państwa).

Zasada prowsólnotowej wykładni prawa krajowego: Sądy krajowe oraz organy administracyjne, zobowiązane są, w ramach ich kompetencji, do zapewnienia pełnej efektywności prawa wspólnotowego. Sądy oraz organy administracyjne muszą uczynić wszystko co leży w zakresie ich jurysdykcji do osiągnięcia celu założonego przez dyrektywę (wyroki C - 397/01 Pfeiffer and others, 103/88, C-224/97). Por. też wyrok WSA w Warszawie IVSA/Wa1447/06.

Zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego: Sąd krajowy, w postępowaniu przed nim prowadzonym, nie powinien brać pod uwagę przepisu prawa krajowego, który jest sprzeczny z prawem wspólnotowym, w tym także z przepisem dyrektywy (wyroki 6/64 Flaminio Costa, 158/80 Rewe v. Hauptzollamt Kiel). To samo dotyczy organu administracji – zarówno organu państwa, jak i organu samorządu terytorialnego - wydającego decyzję administracyjną (wyroki 106/77 Simmenthal, C - 224/97 Ciola, 103/88 Fratelli). Tzn. jeżeli norma krajowa nie da się właściwie stosować nawet przy wykorzystaniu wykładni prowsólnotowej, wówczas możliwa i konieczna jest odmowa zastosowania przepisu prawa krajowego, pozostającego w kolizji z prawem wspólnotowym. Por. analogiczny wyrok WSA w Warszawie IIISA/Wa492/05.

Zasada bezpośredniego skutku dyrektyw: Podmiot indywidualny może w sporze z organem władzy państwowej powoływać się bezpośrednio na przepis dyrektywy (wyrok 41/74 van Duyn v. Home Office). Na przepis dyrektywy można się powołać także wtedy, gdy – mimo upływu terminu transpozycji – nie jest on transponowany do prawa krajowego albo jest transponowany nieprawidłowo. Zasadę bezpośredniego skutku dyrektyw stosuje się gdy przepis dyrektywy jest jasny i jednoznaczny, bezwarunkowy i nie wymagający podjęcia dalszych działań (wyrok 32/84 Van Gend en Loos).

Zasada „poziomego bezpośredniego skutku”: Podmiot indywidualny może w sporze z innym podmiotem indywidualnym powołać się bezpośrednio na przepis dyrektywy, w przypadku gdy ten drugi podmiot wykonuje zadania „quasi-państwowe” i jako taki stanowi on „emanację” państwa (wyrok C-188/89 Foster v. British Gas).

Aby skorzystać z zasady pierwszeństwa prawa wspólnotowego, sądy lub organy administracji nie muszą zawieszać postępowania celem uzyskania orzeczenia innego sądu co do zgodności normy krajowej z normą prawa wspólnotowego. Jednak w przypadku poważnych wątpliwości co do interpretacji prawa wspólnotowego, które mogłyby być decydujące dla orzeczenia w sprawie, sąd krajowy może (a sąd, od którego orzeczeń nie przysługują środki odwoławcze – musi) zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich z prośbą o wykładnię w tzw. trybie prejudycjalnym.

W szczególności zasada bezpośredniego skutku stosuje się do kluczowego dla Natury 2000 art. 6 dyrektywy siedliskowej.

Obowiązek państwa członkowskiego do podjęcia wszelkich koniecznych środków do osiągnięcia celu przewidzianego w dyrektywie jest obowiązkiem wiążącym, wynikającym z art. 249 akapit trzeci Traktatu Ustanawiającego Wspólnotę Europejską i z samej dyrektywy. Ten obowiązek wiąże wszystkie władze państwa członkowskiego, włącznie z władzą sądowniczą w ramach jej właściwości (wyrok C-72/95 Kraaijeveld).

Co się tyczy prawa jednostki do powołania się na dyrektywę i uwzględnienia tego przez sąd, byłoby niezgodne ze wyżej wymienionym obowiązkiem, gdyby wykluczyć co do zasady możliwość powoływania się przez jednostki na obowiązek nałożony przez dyrektywę. W szczególności w przypadkach, w których władze wspólnotowe zobowiązują państwa członkowskie poprzez dyrektywę do określonego zachowania, praktyczna skuteczność takiego aktu byłaby osłabiona, gdyby jednostki nie mogły się powołać na ten akt przed sądem, a sądy krajowe nie mogłyby go brać pod uwagę jako elementu prawa wspólnotowego w celu zbadania, czy ustawodawca krajowy, w ramach zastrzeżonej na jego rzecz swobody wyboru formy i środków dla transpozycji dyrektywy, nie przekroczył przyznanego mu na mocy dyrektywy zakresu uznania. Powyższe rozumowanie znajduje również zastosowanie w zakresie weryfikacji, czy w braku transpozycji danego przepisu przedmiotowej dyrektywy, władze krajowe, które wydały akt objęty skargą, dochowały zakresu uznania przyznanego na mocy tego przepisu.

Sąd krajowy może bezpośrednio wziąć pod uwagę art. 6 ust. 3 dyrektywy siedliskowej przy badaniu czy organy państwowe udzielając zgody na plan lub przedsięwzięcie, nie wykroczyły poza zakres dozwolony odpowiednim przepisem dyrektywy (wyrok C-127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging).

Zgodnie z zasadą „współpracy w dobrej wierze”, przewidzianą w art. 10 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, państwa członkowskie są zobowiązane do usunięcia bezprawnych konsekwencji naruszenia prawa wspólnotowego, jeżeli takie naruszenie by nastąpiło.

W przypadku uchybienia obowiązкови właściwej oceny oddziaływania na środowisko, środki te obejmują uchylenie lub wstrzymanie wykonania udzielonego zezwolenia na realizację przedsięwzięcia, w celu przeprowadzenia właściwej oceny (wyrok C-201/02 Delena Wells).

Względem obowiązku wszczęcia nadzwyczajnych trybów postępowania w stosunku do ostatecznych decyzji administracyjnych sprzecznych z prawem wspólnotowym, właściwe są przepisy prawa krajowego, pod warunkiem jednak, że nie są one mniej korzystne od uregulowań dotyczących podobnych sytuacji zaistniałych pod prawem wewnętrznym (zasada równoważności) i że nie czynią one praktycznie niemożliwym lub nadmiernie trudnym wykonywania praw wynikających ze wspólnotowego porządku prawnego (zasada skuteczności). Jeśli krajowe uregulowania dotyczące środka prawnego przewidują obowiązek stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej sprzecznej z prawem wewnętrznym, nawet jeśli stała się ona ostateczna, ten sam obowiązek uchylenia powinien istnieć w takich samych okolicznościach w odniesieniu do decyzji niezgodnej z prawem wspólnotowym (wyroki C - 78/98 Preston, C-201/02 Delena Wells).

Rozważając znaczenie przepisów „dyrektyw przyrodniczych” w konkretnych sprawach krajowych, warto zdawać sobie też sprawę z ogólnych zasad przyjmowanych w orzecznictwie względem tych dwóch dyrektyw:

Zagrożone siedliska i gatunki tworzą część dziedzictwa przyrodniczego Wspólnoty i dotyczące ich zagrożenia mają często charakter transgraniczny, wobec czego przyjęcie środków ochrony stanowi wspólną odpowiedzialność wszystkich państw członkowskich. Zarządzanie tym wspólnym dziedzictwem jest powierzone państwom członkowskim na ich własnych terytoriach. W dziedzinie, w której zarządzanie dziedzictwem wspólnotowym jest powierzone państwom członkowskim, dokładność transpozycji przybiera szczególną wagę. W przypadku dyrektywy ptasiej i siedliskowej państwa członkowskie są więc w sposób szczególny zobowiązane do tego, aby ich przepisy prawne mające zapewnić transpozycję tej dyrektywy były jasne i precyzyjne. (247/85 Commission v. Belgium, 252/85 Commission v. France, C-98/03 Commission v. Germany, C-60/05 WWF Italia).

Nawet jeżeli uregulowanie krajowe jest samo w sobie zgodne z prawem wspólnotowym, uchybienie zobowiązaniom państwa członkowskiego może wynikać z istnienia praktyki administracyjnej, która to prawo narusza, jeżeli taka praktyka administracyjna wykazuje pewien stopień trwałości i powszechności (wyrok C-441/02 *Commission v. Germany*).

Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (dyrektywa siedliskowa)

Artykuł 2

1. Niniejsza dyrektywa ma na celu przyczynienie się do zapewnienia różnorodności biologicznej poprzez ochronę siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory na europejskim terytorium Państw Członkowskich, do którego stosuje się Traktat.
2. Środki podejmowane zgodnie z niniejszą dyrektywą mają na celu zachowanie lub odtworzenie, we właściwym stanie ochrony, siedlisk przyrodniczych oraz gatunków dzikiej fauny i flory ważnych dla Wspólnoty.
3. Środki podejmowane zgodnie z niniejszą dyrektywą uwzględniają wymogi gospodarcze, społeczne i kulturowe oraz cechy regionalne i lokalne.

Cel dyrektywy określony w art. 2(2) powinien być traktowany jako punkt odniesienia, w świetle którego należy interpretować pozostałe artykuły dyrektywy. Wynikają z niego w szczególności wymogi względem „koniecznych środków ochronnych” (art. 6(1)), „odpowiednich działań” (art. 6(2)), „założeń ochrony” (art. 6(3)), „ogólnej spójności sieci Natura 2000” (art. 6(4)), „nadzoru” (art. 11), „systemu ścisłej ochrony” (art. 12-13), a także środków, o których mowa w art. 14 i 22 (por. komentarz do odpowiednich artykułów).

Art. 2(3) nie stanowi odrębnej derogacji od obowiązków i wymogów dyrektywy, tj. nie można powoływać się na „wymogi gospodarcze, społeczne i kulturowe” jako na uzasadnienie niepełnego wykonania obowiązków i wymogów wynikających z dyrektywy (wyroki C-262/85; C-355/90 *Santona Marshes*).

Artykuł 4

1. Na podstawie kryteriów określonych w załączniku III (etap 1) oraz stosownych informacji naukowych każde Państwo Członkowskie proponuje wykaz obszarów, wskazując, które typy siedlisk przyrodniczych z załącznika I i które gatunki z załącznika II są rodzime w odniesieniu do terytorium, na którym obszary się znajdują. W przypadku szeroko rozprzestrzenionych gatunków zwierząt, te obszary odpowiadają miejscom w obrębie naturalnego zasięgu tych gatunków, w których występują fizyczne lub biologiczne czynniki istotne dla ich życia i reprodukcji. W przypadku gatunków wodnych, o szerokim zasięgu, te obszary zostaną zaproponowane tylko tam, gdzie istnieje dający się jednoznacznie określić obszar, na którym występują fizyczne i biologiczne czynniki istotne dla ich życia i reprodukcji. W stosownych przypadkach Państwa Członkowskie proponują przyjęcie wykazu obszarów w świetle wyników nadzoru, określonego w art. 11.

Niniejszy wykaz zostaje przekazany Komisji w ciągu trzech lat od notyfikacji niniejszej dyrektywy, wraz z informacją na temat każdego obszaru. Taka informacja obejmuje mapę obszaru, jego nazwę, lokalizację, wielkość oraz dane wynikające z zastosowania kryteriów wymienionych w załączniku III (etap I), przedstawione na formularzu określonym przez Komisję zgodnie z procedurą ustanowioną w art. 21.

2. Na podstawie kryteriów określonych w załączniku III (etap 2) i w ramach zarówno każdego z pięciu regionów biogeograficznych wymienionych w art. 1 lit. c) ppkt iii), jak i całego terytorium określonego w art. 2 ust. 1, Komisja, w porozumieniu z każdym Państwem Członkowskim, opracowuje projekt wykazu obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty, oparty o wykazy poszczególnych Państw Członkowskich, wskazujący te obszary, które utraciły jeden lub więcej typów siedlisk przyrodniczych albo jeden lub więcej gatunków o znaczeniu priorytetowym.

Państwa Członkowskie, w których obszary, obejmujące jeden lub więcej typów siedlisk przyrodniczych albo jeden lub więcej gatunków o znaczeniu priorytetowym stanowią więcej niż 5% ich terytorium, mogą, w porozumieniu z Komisją, wystąpić o bardziej elastyczne stosowanie kryteriów wymienionych w załączniku III (etap 2) przy wyborze wszystkich obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty znajdujących się na ich terytorium.

Wykaz obszarów wybranych jako obszary mające znaczenie dla Wspólnoty, określający te spośród nich, które obejmują jeden lub więcej typów siedlisk przyrodniczych albo jeden lub więcej gatunków o znaczeniu priorytetowym, zostaje przyjęty przez Komisję zgodnie z procedurą określoną w art. 21.

3. Wykaz określony w ust. 2 sporządza się w ciągu sześciu lat od notyfikacji niniejszej dyrektywy.

Państwa członkowskie mają pewien stopień swobody przy wyborze obszarów, które są zaproponowane do uznania przez Komisję jako obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (a następnie wyznaczone przez dane państwo jako specjalne obszary ochrony siedlisk). Swoboda ta jest jednak ograniczona. Wybór obszarów musi być dokonany na podstawie kryteriów naukowych. Proponowane obszary muszą zapewniać jednolite i spójne pokrycie geograficzne, odzwierciedlać różnicowanie ekologiczne przedmiotów ochrony (a w przypadku gatunków także genetyczne), zapewniać spójność tak powstałej sieci. Lista musi być kompletna, tj. musi zapewniać reprezentatywne ujęcie wszystkim siedliskom przyrodniczym z zał. I i wszystkim gatunkom z zał. II występującym w danym kraju (wyroki C-67/99 Commission v Ireland, C-71/99 Commission vs Germany, C-220/99 Commission v France)

Państwa członkowskie, proponując obszary i ich granice, nie mogą brać pod uwagę wymogów gospodarczych i społecznych ani uwarunkowań regionalnych ani lokalnych. Procedura art. 4 ma bowiem służyć utworzeniu w Europie spójnej sieci Natura 2000. Właściwy stan ochrony poszczególnych siedlisk i gatunków, którego osiągnięcie jest celem dyrektywy, musi być rozumiany w odniesieniu do całego europejskiego terytorium państw członkowskich. Państwa członkowskie, proponując krajowe listy obszarów, nie dysponują precyzyzną wiedzą na temat stanu ochrony poszczególnych gatunków i siedlisk w innych państwach, nie mogą więc swoją decyzją pomijać na liście obszarów ważnych z punktu widzenia ochrony poszczególnych siedlisk i gatunków, ponieważ mo-

głoby to prowadzić do nie osiągnięcia celu dyrektywy na poziomie Wspólnoty. W szczególności, Komisja Europejska nie miałaby wówczas pewności, że do celu wskazania obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty dysponuje wyczerpującą listą obszarów nadających się do sklasyfikowania jako specjalne obszary ochrony siedlisk, a to powodowałoby ryzyko nie osiągnięcia celu „utworzenia spójnej europejskiej sieci Natura 2000” (wyroki C-371/98 *First Corporate Shipping*, C-67/99, *Commission v. Ireland*).

Gminy, ani właściciele gruntów, nie mają prawa zaskarżenia decyzji Komisji Europejskiej zatwierdzającej wykaz obszarów ważnych dla Wspólnoty (postanowienia Sądu Pierwszej Instancji T-117/05 *Rodenbröker v. Commission*, T-122/05 *Benkö and others v. Commission*).

4. Po zatwierdzeniu obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty zgodnie z procedurą określoną w ust. 2 zainteresowane Państwa Członkowskie możliwie najszybciej, nie później niż w ciągu sześciu lat, wyznaczają ten obszar jako specjalny obszar ochrony, ustalając priorytetowe działania w świetle znaczenia tych obszarów dla zachowania lub odtworzenia, we właściwym stanie ochrony, typu siedliska przyrodniczego wymienionego w załączniku I lub gatunku wymienionego w załączniku II, a także do celów spójności Natury 2000 oraz w świetle zagrożenia degradacją lub zniszczeniem, na które narażone są te obszary.

Por. komentarz do art. 6(1).

5. Wraz z umieszczeniem obszaru w wykazie określonym w ust. 2 akapit trzeci podlega on przepisom art. 6 ust. 2, 3 i 4.

Obowiązek ochrony przewidziany w art. 6(2) i 6(3), oraz możliwość korzystania z wyjątków od reżimu ochrony przewidziana w art. 6(4) stosują się do obszarów „siedliskowych” Natura 2000 od chwili uznania ich przez Komisję Europejską za obszary o znaczeniu dla Wspólnoty (nie jest wymagane do tego wyznaczenie w trybie prawa krajowego!).

Nie oznacza to jednak, iż państwa członkowskie nie mają obowiązku ochrony obszarów zgłoszonych Komisji do uznania jako obszary o znaczeniu dla Wspólnoty. W rzeczywistości taki obowiązek istnieje już od chwili ich zgłoszenia. Państwa są zobowiązane dla takich obszarów do przyjęcia środków ochrony „odpowiednich” dla zachowania ich znaczenia ekologicznego.

Uwzględniając fakt, iż państwo członkowskie po sporządzeniu krajowego wykazu obszarów nie jest w stanie dokładnie i szczegółowo znać sytuacji siedlisk w innych państwach członkowskich, nie może ono ze swej strony eliminować obszarów posiadających na płaszczyźnie krajowej istotne znaczenie ekologiczne dla celu zachowania siedlisk, nie zagrażając w ten sposób realizacji tego celu na płaszczyźnie wspólnotowej. W konsekwencji Komisja powinna mieć pewność, że dysponuje wyczerpującą listą obszarów, które mogą być wybrane jako specjalne obszary ochrony, ponieważ ich utworzenie ma na celu stworzenie spójnej europejskiej sieci ekologicznej. Wynika z tego również, że w chwili

li, w której Komisja będzie podejmować swoją decyzję, obszary wyznaczone przez państwa członkowskie powinny znajdować się w stanie, na podstawie którego dokonano oceny naukowej potencjalnych obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty. Gdyby bowiem tak nie było, istniałoby niebezpieczeństwo zafałszowania wspólnotowego procesu decyzyjnego, który opiera się nie tylko na całości obszarów zgłoszonych przez państwa członkowskie, ale również charakteryzuje się ekologicznymi porównaniami między różnymi obszarami zaproponowanymi przez państwa członkowskie, a Komisja nie byłaby w stanie wypełnić swojego zadania w rozpatrywanej dziedzinie.

Konieczne jest więc, aby państwa członkowskie nie zezwalały na ingerencje, które mogłyby poważnie zagrozić ekologicznemu charakterowi tych obszarów. Państwa członkowskie są zobowiązane do podjęcia zgodnie z przepisami prawa krajowego wszelkich środków niezbędnych dla uniknięcia ingerencji, które mogłyby poważnie zagrozić ekologicznemu charakterowi obszarów umieszczonych w przekazanym Komisji wykazie krajowym (wyroki C-177/03 Dragaggi, C-244/05 Bayerischer Verwaltungsgerichtshof).

Artykuł 6

1. Dla specjalnych obszarów ochrony Państwa Członkowskie przyjmują konieczne środki ochronne obejmujące, jeśli zaistnieje taka potrzeba, odpowiednie plany zagospodarowania opracowane specjalnie dla tych obszarów bądź zintegrowane z innymi planami rozwoju oraz odpowiednie środki ustawowe, administracyjne lub umowne, odpowiadające ekologicznym wymaganiom typów siedlisk przyrodniczych, wymienionych w załączniku I, lub gatunków, wymienionych w załączniku II, żyjących na tych obszarach.

Dyrektywa wymaga obowiązkowo przyjęcia koniecznych środków ochronnych, co wyklucza jakikolwiek zakres swobodnego uznania w tym względzie po stronie państwa członkowskiego i ogranicza ewentualne możliwości regulacyjne i decyzyjne władz krajowych do narzędzi i rozwiązań technicznych, które należy przyjąć w ramach tych środków. Fakultatywność wyrażona słowami „jeżeli zaistnieje taka potrzeba” dotyczy wyłącznie „*planów zagospodarowania opracowanych specjalnie dla tych obszarów bądź zintegrowanych z innymi planami rozwoju*” (wyrok C-508/04 Commission v. Austria).

Środki ochronne, o których mowa w art. 6(1) powinny być takie, jakie w świetle ekologicznych wymagań odpowiednich siedlisk przyrodniczych lub gatunków, są potrzebne do osiągnięcia celu określonego w art. 2(2) dyrektywy, czyli do uzyskania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków ważnych dla Wspólnoty.

Art. 6(1) nie stosuje się do obszarów ptasich – ale stosują się do nich analogiczne art. 4(1) i 4(2) dyrektywy ptasiej.

Przepis uzależniający możliwość przyjęcia środków ochronnych od faktu, że „*nie będą nadmiernie utrudniać dozwolonego wykorzystania gospodarczego danych terenów*” jest niezgodny z dyrektywą, ponieważ ograniczałby możliwość

przyjęcia koniecznych środków ochronnych w sensie art. 6(1) dyrektywy (wyrok C-508/04 *Commission v. Austria*).

Obowiązek przewidziany w tym artykule stosuje się do obszarów Natura 2000 dopiero od chwili „krajowego” ich wyznaczenia. Oczywiście, nie ma zakazu podejmowania odpowiednich działań na rzecz obszaru wcześniej.

Przepis ten należy jednak odczytywać łącznie z art. 4(4), który wymaga, by po zatwierdzeniu obszaru przez Komisję Europejską jako obszar mający znaczenie dla Wspólnoty, państwo wyznaczyło go odpowiednim aktem prawa krajowego „*możliwie najszybciej*”, ustalając równocześnie „*priorytetowe działania w świetle znaczenia tych obszarów dla zachowania lub odtworzenia, we właściwym stanie ochrony, typu siedliska przyrodniczego wymienionego w załączniku I lub gatunku wymienionego w załączniku II, a także do celów spójności Natury 2000 oraz w świetle zagrożenia degradacją lub zniszczeniem, na które narażone są te obszary*”. Nieprzekraczalnym terminem jest 6 lat od chwili zatwierdzenia obszarów przez Komisję.

Należy zaznaczyć, że już z chwilą zatwierdzenia przez Komisję Europejską obszaru ochrony siedlisk jako mającego znaczenie dla Wspólnoty, stosuje się do niego art. 6(2), 6(3) i 6(4), a więc m. in. obowiązek podjęcia odpowiednich działań w celu zapobiegania pogorszeniu stanu ochrony.

Por. także *Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia art. 6 Dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2000 (uzup. 2007). Tłumaczenie polskie: WWF Polska 2007.

2. Państwa Członkowskie podejmują odpowiednie działania w celu uniknięcia na specjalnych obszarach ochrony pogorszenia stanu siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, jak również w celu uniknięcia niepokojenia gatunków, dla których zostały wyznaczone takie obszary, o ile to niepokojenie może mieć znaczenie w stosunku do celów niniejszej dyrektywy.

Obowiązek podjęcia „odpowiednich działań” obejmuje zarówno działania niezbędne dla uniknięcia zagrożeń powodowanych przez człowieka, jak i przeciwdziałanie naturalnym procesom (np. zarastania łąk i muraw) które mogłyby pogorszyć status ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków w obszarze Natura 2000 (C-6/04 *Commission vs United Kingdom*).

Obowiązek, o którym mowa w art. 6(2) powstaje z zatwierdzenia obszaru przez Komisję Europejską jako obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (tj. nawet jeszcze przed wyznaczeniem obszaru ochrony siedlisk prawem krajowym). Natomiast przed tą datą, choć formalnie nie stosuje się art. 6(2), państwa członkowskie są zobowiązane do podjęcia zgodnie z przepisami prawa krajowego wszelkich środków niezbędnych dla uniknięcia utraty ekologicznego charakteru obszarów umieszczonych w przekazanym Komisji wykazie krajowym (wyroki C-177/03 *Dragaggi*, C-244/05 *Bayerischer Verwaltungsgerichtshof*).

Nie podjęcie odpowiednich (tj. stosowych do zagrożenia i skutecznych) działań w celu zapobieżenia pogorszeniu stanu siedlisk przyrodniczych lub siedlisk ga-

tunków oraz niepokojenia gatunków, dla ochrony których został zatwierdzony lub wyznaczony obszar Natura 2000, jest uchybieniem obowiązkom wynikającym z dyrektywy (wyroki C-490/04 Valloni e steppe pedegarganiche, C-304/05 Parco Nazionale dello Stelvio).

Za naruszenie obowiązku wynikającego z art. 3 została uznana np. sytuacja polegająca na braku skutecznego przeciwdziałania przez Irlandię nadmiernemu wypasaniu torfowisk kołdrowych (stanowiących prywatną własność rolników), w wyniku czego ich stan uległ pogorszeniu (C-117/00 Owenduff-Nephin Bog Complex).

Jeżeli udzielono pozwolenia na plan lub przedsięwzięcie zgodnie z procedurą przewidzianą w art. 6 ust. 3 dyrektywy siedliskowej, to, co się tyczy wpływu tego planu lub przedsięwzięcia na obszar chroniony, zbędnym jest jednocześnie stosowanie ogólnej normy ochrony przewidzianej w art. 6 ust. 2. Udzielenie pozwolenia na plan lub przedsięwzięcie, zgodnie z art. 6 ust. 3 dyrektywy siedliskowej, zakłada bowiem w sposób konieczny, że uznano, iż tenże plan lub przedsięwzięcie nie wpłynie niekorzystnie na dany obszar i w konsekwencji, nie może również spowodować pogorszeń w rozumieniu art. 6(2). Mimo to, nie można wykluczyć, że w przyszłości okaże się, nawet przy nie wystąpieniu błędnego działania właściwych organów państwa, że taki plan lub przedsięwzięcie może wywoływać takie pogorszenia. Wówczas stosuje się do nich art. 6(2). W takich okolicznościach zastosowanie art. 6(2) dyrektywy siedliskowej umożliwi spełnienie podstawowego celu zachowania i ochrony jakości środowiska, włącznie z ochroną siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, który został określony w pierwszym motywie tej dyrektywy (wyrok C-127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging).

Jeżeli udzielono pozwolenia na realizację przedsięwzięcia bez zachowania obowiązków wynikających z art. 6(3) dyrektywy, np. po nieodpowiedniej ocenie, to pogorszenia stanu siedliska lub niepokojenia gatunków, dla których dany obszar został wyznaczony, będące wynikiem tego przedsięwzięcia, są równocześnie naruszeniem art. 6(2) dyrektywy (C-304/05 Parco Nazionale dello Stelvio).

Por także *Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia art. 6 Dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2000 (uzup. 2007). Tłumaczenie polskie: WWF Polska 2007.

3. Każdy plan lub przedsięwzięcie, które nie jest bezpośrednio związane lub konieczne do ochrony obszaru, ale które może na niego w istotny sposób oddziaływać, zarówno oddzielnie, jak i w połączeniu z innymi planami lub przedsięwzięciami, podlega odpowiedniej ocenie jego skutków dla danego obszaru z punktu widzenia założeń jego ochrony. W świetle wniosków wynikających z tej oceny oraz bez uszczerbku dla przepisów ust. 4 właściwe władze krajowe wyrażają zgodę na ten plan lub przedsięwzięcie dopiero po upewnieniu się, że nie wpłynie on niekorzystnie na dany obszar oraz, w stosownych przypadkach, po uzyskaniu opinii całego społeczeństwa.

Okoliczność, że działalność ta wykonywana jest na przedmiotowym terenie regularnie od wielu lat i cyklicznie konieczne jest uzyskanie dla niej pozwolenia, przy czym za każdym razem dokonuje się nowej oceny kwestii, czy działalność ta może być wykonywana i, jeżeli tak, na jakiej części terenu, nie stanowi jako taka przeszkody, aby działalność tę traktować przy każdym wniosku, jako odrębny plan lub przedsięwzięcie w rozumieniu dyrektywy siedliskowej (wyrok C-127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging).

Obowiązek oceny w trybie art. 6(3) nie jest uzależniony od położenia planowanego przedsięwzięcia w obszarze Natura 2000 lub poza nim, ale od ryzyka wystąpienia oddziaływania na obszar Natura 2000. Prawo krajowe nie może różnicować reguł oceny w zależności od położenia przedsięwzięcia w stosunku do granic obszaru (wyrok C-98/03 Commission v Germany).

Art. 6(3) ust. 3 uzależnia wymóg dokonania odpowiedniej oceny planu lub przedsięwzięcia od przesłanki polegającej na zaistnieniu prawdopodobieństwa lub ryzyka, że ten plan lub przedsięwzięcie będzie oddziaływać na dany obszar w istotny sposób. Mając w szczególności na uwadze zasadę ostrożności, będącą jedną z podstaw polityki Wspólnoty w dziedzinie środowiska naturalnego, stawiającej sobie za cel wysoki poziom ochrony zgodnie z art. 174 ust. 2 zdanie pierwsze traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, w świetle którego należy dokonywać wykładni dyrektywy siedliskowej, ryzyko takie ma miejsce wówczas, gdy na podstawie obiektywnych informacji nie można wykluczyć, że przedmiotowy plan lub przedsięwzięcie będzie oddziaływać na dany obszar w istotny sposób. Taka wykładnia przesłanki, od zaistnienia której uzależnione jest przeprowadzenie odpowiedniej oceny skutków planu lub przedsięwzięcia dla danego obszaru, na podstawie której, w przypadku wątpliwości co do nie wystąpienia ewentualnych istotnych oddziaływań należy dokonać takiej oceny, umożliwia w sposób skuteczny uniknięcia udzielania pozwoleń na plany lub przedsięwzięcia wpływające niekorzystnie na dany obszar i przyczynia się w ten sposób do urzeczywistnienia głównego celu dyrektywy siedliskowej, polegającego na zapewnieniu różnorodności biologicznej poprzez ochronę siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, zgodnie z trzecim motywem i art. 2 ust. 1 tej dyrektywy (wyroki C127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging, C-180/96 United Kingdom v Commission).

Jeżeli plan lub przedsięwzięcie, które nie jest bezpośrednio związane lub konieczne do ochrony obszaru Natura 2000, niesie z sobą ryzyko naruszenia założeń ochrony tego obszaru, należy je wówczas uznać jako mogące oddziaływać na przedmiotowy obszar w sposób istotny. Ocena tego ryzyka powinna być dokonana w szczególności w świetle charakterystyki i specyficznych uwarunkowań środowiskowych obszaru, którego dotyczy plan lub przedsięwzięcie (wyrok C-127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging).

Określenie „...nie jest bezpośrednio powiązany z ochroną obszaru lub konieczny dla tej ochrony” należy rozumieć w ten sposób, że każdy nie związany z ochroną obszaru komponent planu lub programu może wymagać oceny. Np. aspekt pozyskania drewna w lasach uznanych za obszar specjalny ochrony ptaków lub obszar mający znaczenie dla Wspólnoty może stanowić część planu zarządzania tym obszarem dla jego ochrony, jednak na tyle, na ile pozyskanie takie nie jest konieczne dla ochrony obszaru, powinno być traktowane jako wymagające oceny (*Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia art. 6 Dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2000 (uzup. 2007). Tłumaczenie polskie: WWF Polska 2007).

Niedopuszczalne jest wyłączenie a priori z obowiązku oceny z art. 6(3) pewnych rodzajów działań - na przykład wyłączenie z potrzeby oceny „użytkowania gruntów w celach rolniczych, leśnych i rybołówstwa, jeżeli uwzględniane są przy tym cele i zasady ochrony przyrody i kształtowania krajobrazu”. Niedopuszczalne, jest by wyłączać a priori z obowiązku oceny „przedsięwzięcia dotyczące instalacji lub użytkowania wód, które nie wymagają pozwolenia”. Niedopuszczalne jest, by wyłączać a priori z obowiązku oceny „użytkowanie wód niewymagające zezwolenia” - fakt, iż dotyczy ono niewielkich ilości wody, nie może ze swej natury wykluczyć, że pewne rodzaje użytkowania mogą oddziaływać na obszar chroniony w sposób istotny. Zakładając nawet, że takie rodzaje użytkowania wód nie oddziaływałyby w sposób istotny na ich stan, nie wynika z tego, iż nie mogłyby one wywierać istotnych skutków na przyległe obszary chronione (wyrok C-98/03 Commission v Germany).

Nawet jeżeli studia i plany zagospodarowania przestrzennego nie zezwalają bezpośrednio na realizację uwzględnionych w nich przedsięwzięć, które przed uzyskaniem zezwolenia na ich realizację muszą podlegać normalnej ocenie, to – w świetle faktu, że udzielając pozwolenia na realizację przedsięwzięcia bada się jego zgodność z planem zagospodarowania przestrzennego - mają znaczny wpływ na rzeczywiste decyzje dotyczące lokalnego rozwoju. W konsekwencji studia i plany zagospodarowania przestrzennego muszą również podlegać ocenie z punktu widzenia wpływu na obszar Natura 2000 z punktu widzenia założeń jego ochrony (C-6/04 Commission v United Kingdom).

„Odpowiednia ocena”, o której mowa w art. 6(3), oznacza określenie, zgodnie z najlepszą wiedzą naukową w tej dziedzinie, wszystkich aspektów planu lub przedsięwzięcia, mogących osobno lub w połączeniu z innymi planami

i przedsięwzięciami oddziaływać na założenia ochrony obszaru. Władze powinny oprzeć się na najlepszej wiedzy naukowej w danej dziedzinie. Założenia ochrony danego obszaru mogą zostać ustalone, jak wynika z art. 3 i 4, a w szczególności z art. 4 ust. 4 dyrektywy siedliskowej, na podstawie znaczenia tych obszarów dla zachowania lub odtworzenia, we właściwym stanie ochrony, typu siedliska przyrodniczego wymienionego w załączniku I lub gatunku wymienionego w załączniku II, a także do celów spójności Natury 2000 oraz na podstawie zagrożenia degradacją lub zniszczeniem, na które narażone są te obszary (wyrok C-127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging). Powierzchnowy i wybiórczy charakter badania skutków przedsięwzięcia, zalecenie w ocenie dalszych prac w celu ustalenia oddziaływania, brak wyczerpującego zestawienia przedmiotów ochrony, oparcie wnioskowania na spostrzeżeniach o charakterze doraźnym, brak wniosków ostatecznych (w tym odłożenie na później doprecyzowania oddziaływań i określenia środków minimalizujących i kompensujących) są przesłankami świadczącymi, że ocena nie jest „odpowiednia” (C-304/05 Parco Nazionale dello Stelvio).

Jeżeli zezwolenie na realizację przedsięwzięcia zostało wydane z naruszeniem art. 6(3), np. po ocenie która nie była „odpowiednia”, to – jeżeli wykazane zostaną pogorszenia stanu siedliska lub niepokojenia gatunków, dla których dany obszar został wyznaczony – realizacja przedsięwzięcia może naruszać także art. 6(2) dyrektywy (C-304/05 Parco Nazionale dello Stelvio).

Zezwolenie na realizację planu lub przedsięwzięcia może zostać udzielone jedynie pod warunkiem, że właściwe władze krajowe uzyskają pewność, iż plan lub przedsięwzięcie nie będą miały negatywnych skutków dla obszaru, którego dotyczą. Ma to miejsce wówczas, gdy z naukowego punktu widzenia brak jest racjonalnych wątpliwości, że skutki takie nie wystąpią (wyroki C-127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging, C- 239/04 Castro Verde).

Kryterium udzielenia pozwolenia zawiera w sobie zasadę ostrożności - mniej surowe kryterium udzielenia pozwolenia mogłoby nie zapewnić w skuteczny sposób urzeczywistnienia celu ochrony obszarów, któremu służy przedmiotowy przepis. Jeżeli brak jest pewności co do nie wystąpienia negatywnych skutków na przedmiotowy obszar, związanych z ocenianym planem lub przedsięwzięciem, właściwe organy państwowe powinny odmówić udzielenia pozwolenia na ten plan lub przedsięwzięcie (wyroki C-157/96 National Farmers' Union, C-127/02 Waddenvereniging i Vogelbeschermingsvereniging, C- 239/04 Castro Verde).

Istnienie, w chwili udzielania zezwolenia, racjonalnych wątpliwości co do możliwości wystąpienia negatywnych skutków, w tym co do skuteczności przewidzianych działań minimalizujących te skutki, jest przesłanką niezgodności wydanego zezwolenia z art. 6(3) dyrektywy. Dla wniosku takiego nie ma znaczenia, czy negatywne skutki rzeczywiście wystąpiły (wyroki C-209/02 *Crex crex* in Wörschacher Moos, C- 239/04 Castro Verde).

Zasada poddawania projektów, które mogą mieć istotne oddziaływanie na obszar Natura 2000, ocenie oddziaływania na ten obszar nie znajduje zastosowania w przypadkach, w których formalne wniesienie wniosku o wydanie zezwolenia na realizację projektu miało miejsce przed upływem terminu na transpozycję dyrektywy (wyrok C-209/04 *Commission v. Austria*).

Por. także *Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia art. 6 Dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2000 (uzup. 2007). Tłumaczenie polskie: WWF Polska 2007. *Ocena planów i przedsięwzięć znacząco oddziałujących na obszary Natura 2000. Wytyczne metodyczne dotyczące przepisów artykułu 6(3) i 6(4) Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2002. Tłumaczenie polskie: WWF Polska, 2005.

4. Jeśli pomimo negatywnej oceny skutków dla danego obszaru oraz braku rozwiązań alternatywnych, plan lub przedsięwzięcie musi jednak zostać zrealizowane z powodów o charakterze zasadniczym wynikających z nadrzędnego interesu publicznego, w tym interesów mających charakter społeczny lub gospodarczy, Państwo Członkowskie stosuje wszelkie środki kompensujące konieczne do zapewnienia ochrony ogólnej spójności sieci Natura 2000. O przyjętych środkach kompensujących Państwo Członkowskie informuje Komisję. Jeżeli dany obszar obejmuje typ siedliska przyrodniczego i/lub jest zamieszkały przez gatunek o znaczeniu priorytetowym, jedyne względy, na które można się powołać, to względy odnoszące się do zdrowia ludzkiego lub bezpieczeństwa publicznego, korzystnych skutków o podstawowym znaczeniu dla środowiska lub, po wyrażeniu opinii przez Komisję, innych powodów o charakterze zasadniczym wynikających z nadrzędnego interesu publicznego.

Art. 6(4) – w tym badanie istnienia powodów o charakterze zasadniczym wynikających z nadrzędnego interesu publicznego, braku rozwiązań alternatywnych oraz poszukiwanie sposobów kompensacji - znajduje zastosowanie wyłącznie po przeprowadzeniu „odpowiedniej oceny” w trybie art. 6(3). Jeżeli ocena dokonana na podstawie art. 6(3) wykazałaby, że plan lub przedsięwzięcie nie oddziałuje niekorzystnie na dany obszar, to nie ma powodów, aby wymagać dodatkowego badania przesłanek z art. 6(4). Z drugiej strony, znajomość skutków przedsięwzięcia dla celów ochrony obszaru Natura 2000 stanowi niezbędną przesłankę zastosowania art. 6 ust. 4, ponieważ w przeciwnym wypadku nie będzie można dokonać oceny żadnej z przesłanek zastosowania tego przepisu stanowiącego odstępstwo. Ocena ewentualnych powodów o charakterze zasadniczym wynikających z nadrzędnego interesu publicznego oraz istnienia mniej szkodliwych rozwiązań alternatywnych wymaga bowiem ich rozważenia względem niekorzystnych skutków spowodowanych przez dany plan lub przedsięwzięcie na określonym obszarze. Ponadto, aby określić charakter ewentualnych środków kompensujących, należy dokładnie wskazać niekorzystne skutki dla danego obszaru (wyroki C-441/03 *Commission v. Netherlands*, C-304/05 *Parco Nazionale dello Stelvio*).

Przepis, który pozwala, przy spełnieniu pewnych przesłanek, na realizację planu lub przedsięwzięcia ocenionego negatywnie na podstawie art. 6 ust. 3 zdanie pierwsze dyrektywy siedliskowej, winien, jako odstępstwo od kryterium udzielenia zezwolenia, wyrażonego w art. 6 ust. 3 zdanie drugie, być interpretowany zawężająco. Tym samym realizacja planu lub przedsięwzięcia na podstawie art. 6 ust. 4 dyrektywy siedliskowej jest w szczególności uzależniona od wykazania, iż brak jest rozwiązań alternatywnych. Naruszeniem art. 6(4) jest sytuacja, w której nie zbadano rozwiązań, co do których nie sposób było wykluczyć a priori, że stanowią rozwiązania alternatywne w rozumieniu art. 6 ust. 4 dyrektywy siedliskowej, nawet jeśli mogły one powodować pewne trudności. Nie można a priori pominąć zbadania potencjalnego rozwiązania alternatywnego w trybie przewidzianym art. 6(4) dyrektywy, nawet jeżeli przyjęcie tego rozwiązania powodowałoby istotne szkody społeczne, gospodarcze i ekologiczne (wyrok C- 239/04 Castro Verde).

Zasięgnięcie opinii Komisji w trybie art. 6(4) zdanie drugie dotyczy wyłącznie sytuacji, gdy gatunki lub siedliska o znaczeniu priorytetowym są przedmiotem znaczącego negatywnego oddziaływania. Jednak w każdym innym przypadku, Komisja powinna zostać przed rozpoczęciem realizacji przedsięwzięcia poinformowana o przyjętych środkach kompensujących (*Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia art. 6 Dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2000 (uzup. 2007). Tłumaczenie polskie: WWF Polska 2007).

Celem informowania Komisji o przyjętych środkach kompensujących jest umożliwienie Komisji oceny, czy te środki zapewniają ochronę ogólnej spójności sieci Natura 2000 i – zależnie od okoliczności – wyrażenie odpowiedniej opinii (wyrok C-324/01 *Commission v. Belgium*).

Por także *Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia art. 6 Dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2000 (uzup. 2007). Tłumaczenie polskie: WWF Polska 2007. *Ocena planów i przedsięwzięć znacząco oddziałujących na obszary Natura 2000. Wytyczne metodyczne dotyczące przepisów artykułu 6(3) i 6(4) Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG*. Komisja Europejska 2002. Tłumaczenie polskie: WWF Polska, 2005.

Artykuł 7

Obowiązki wynikające z art. 6 ust. 2, 3 i 4 niniejszej dyrektywy zastępują wszelkie obowiązki wynikające z art. 4 ust. 4 zdanie pierwsze dyrektywy 79/409/EWG w odniesieniu do obszarów sklasyfikowanych zgodnie z art. 4 ust. 1 tej dyrektywy lub uznanych w podobny sposób na mocy art. 4 ust. 2, poczynając od daty wykonania niniejszej dyrektywy albo od daty klasyfikacji lub uznania przez Państwo Członkowskie na mocy dyrektywy 79/409/EWG, gdy ta ostatnia data jest późniejsza.

Art. 6(2), 6(3) i 6(4) dyrektywy siedliskowej stosują się także do wyznaczonych przez państwo członkowskie Obszarów Specjalnej Ochrony ptaków, zastępując w stosunku do nich obowiązek o którym mowa w art. 4(4) dyrektywy ptasiej. Artykuły 6(2)-6(4), nie stosują się do obszarów, które nie zostały wyznaczone przez państwo członkowskie jako Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków, mimo że kryteria naukowe wskazują, że powinny być jako takie wyznaczone. Do takich obszarów stosuje się nadal reżim ochrony wynikający z art. 4(4) dyrektywy ptasiej. W szczególności: na takich obszarach nie można korzystać z możliwości dawanych przez art. 6(4) dyrektywy siedliskowej i zezwalać na realizację przedsięwzięć mimo negatywnej oceny ich skutków dla danego obszaru, nawet w imię koniecznych przyczyn nadrzędnego interesu publicznego (wyrok C-374/98 Basses Corbières).

Art. 6(1) nie stosuje się do obszarów ptasich – ale stosują się do nich analogiczne art. 4(1) i 4(2) dyrektywy ptasiej.

Artykuł 10

Państwa Członkowskie, planując zagospodarowanie terenów i formułując politykę rozwoju, w szczególności mając na względzie poprawę ekologicznej spójności sieci Natura 2000, dążą tam gdzie uznają to za konieczne, do popierania zagospodarowywania utrzymującego elementy krajobrazu, które mają duże znaczenie dla dzikiej fauny i flory. Są to elementy, które ze względu na swą liniową lub ciągłą strukturę (takie jak rzeki i ich brzegi albo tradycyjne systemy oznaczania granic terenu) bądź pełnią funkcję ostoi (takie jak stawy lub niewielkie lasy) są istotne dla migracji, rozprzestrzeniania i wymiany genetycznej dzikich gatunków.

Artykuł 11

Państwa Członkowskie prowadzą nadzór nad stanem ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków, o których mowa w art. 2, ze szczególnym uwzględnieniem typów siedlisk przyrodniczych i gatunków o znaczeniu priorytetowym.

Obowiązek nadzoru nad stanem ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków ważnych dla Wspólnoty ma fundamentalne znaczenie dla efektywności dyrektywy i musi być szczegółowo i precyzyjnie przetransponowany do prawa krajowego. Niewystarczający jest sam fakt, że taki nadzór jest prowadzony. Jeżeli prawo krajowe nie zobowiązuje wyraźnie organu władzy publicznej do prowadzenia takiego nadzoru, to prawo takie zawiera element niepewności i nie gwarantuje, że obowiązek nadzoru będzie realizowany systematycznie i stale – co stanowi uchybienie wymogom dyrektywy (C-6/04, *Commission v. United Kingdom*).

Nadzór należy rozumieć nie tylko jako monitoring, ale także jako podejmowanie niezbędnych środków dla realizacji celu określonego w art. 2(2) dyrektywy.

Artykuł 12

1. Państwa Członkowskie podejmą wymagane środki w celu ustanowienia systemu ścisłej ochrony gatunków zwierząt wymienionych w załączniku IV lit. a) w ich naturalnym zasięgu, zakazujące:

- a) jakichkolwiek form umyślnego chwytania lub zabijania okazów tych gatunków dziko występujących
- b) umyślnego niepokojenia tych gatunków, w szczególności podczas okresu rozrodu, wychowu młodych, snu zimowego i migracji
- c) umyślnego niszczenia lub wybierania jaj
- d) pogarszania stanu lub niszczenia terenów rozrodu lub odpoczynku.

2. W odniesieniu do tych gatunków Państwa Członkowskie wprowadzają zakaz przetrzymywania, transportu, sprzedaży lub wymiany oraz oferowania do sprzedaży lub wymiany okazów pozyskanych ze stanu dzikiego, z wyjątkiem tych pozyskanych legalnie przed wprowadzeniem w życie niniejszej dyrektywy.

3. Zakazy przewidziane w ust. 1 lit. a) i b) i w ust. 2 odnoszą się do wszystkich etapów życia tych zwierząt, do których stosuje się niniejszy artykuł.

4. Państwa Członkowskie ustanawiają system monitorowania przypadkowego chwytania lub zabijania gatunków zwierząt wymienionych w załączniku IV lit. a). W świetle zebranych informacji Państwa Członkowskie podejmują dalsze badania lub środki ochronne, wymagane w celu zapewnienia, aby przypadkowe chwytanie i zabijanie nie miało znacznego negatywnego wpływu na te gatunki.

Artykuł 13

1. Państwa Członkowskie podejmują wymagane środki w celu ustanowienia systemu ścisłej ochrony gatunków roślin, wymienionych w załączniku IV lit. b), zakazujące:

- a) umyślnego zrywania, zbierania, ścinania, wrywania lub niszczenia roślin tych gatunków w ich naturalnym zasięgu, dziko występujących;
- b) przetrzymywania, transportu, sprzedaży lub wymiany oraz oferowania do sprzedaży lub wymiany okazów tych gatunków pozyskanych ze stanu dzikiego, z wyjątkiem okazów pozyskanych legalnie przed wprowadzeniem w życie niniejszej dyrektywy.

2. Zakazy określone w ust. 1 lit. a) i b) odnoszą się do wszystkich stadiów biologicznego cyklu roślin, do których stosuje się niniejszy artykuł.

Transpozycja artykułów 12 i 13 wymaga od państw członkowskich nie tylko ustanowienia kompletnych ram legislacyjnych, ale również podjęcia działań konkretnych i szczególnych w zakresie ochrony. „System ścisłej ochrony” nie oznacza tylko ustanowienia odpowiednich przepisów prawa krajowego, ale zakłada podjęcie spójnych i wzajemnie powiązanych działań o charakterze prewencyjnym (wyroki C-518/04 *Vipera schweitzeri* on Milos, C-103/00 *Caretta caretta* on Zakynthos).

Niepodjęcie odpowiednich środków dla faktycznego zapobieżenia niepokojenia zwierząt gatunku chronionego jest uchybieniem obowiązkom wynikającym z art. 12 dyrektywy. Jako umyślne niepokojenie w rozumieniu art. 12 ust. 1b) zaklasyfikowany został np. ruch motorowerowy na plaży wbrew ogłoszeniom dotyczącym obecności gniazd podlegających ochronie żółwi morskich, obecność rowerów wodnych i żaglówek w obszarze morskim danych plaży. Państwo członkowskie uchybia zobowiązaniom, gdy nie podejmuje wszelkich niezbędnych, konkretnych kroków w celu uniknięcia z jednej strony umyślnego niepokojenia danego gatunku zwierząt podczas okresu rozmnażania się, a z drugiej strony pogorszenia stanu lub zniszczenia terenów rozrodu (wyrok C-103/00 *Caretta caretta* on Zakinthos).

Brak spójnych planów działania na rzecz ochrony gatunków z zał. IV powoduje, że system ścisłej ochrony przedstawia luki, i tym samym jest uchybieniem obowiązkom wynikającym z dyrektywy. Brak dostatecznych informacji o gatunkach chronionych, ich terenach odpoczynku czy rozrodu ani też o zagrożeniach dla tych gatunków, uniemożliwia skuteczne wdrożenie systemu ścisłej ochrony, o którym mowa w art. 12 i jest uchybieniem wobec obowiązku stworzenia takiego systemu. Fakt, że państwo członkowskie wykazuje rozmaite inicjatywy, które jednak nie zostały zakończone do czasu upływu terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, nie może być brany pod uwagę w ocenie uchybienia (wyrok C-183/05 *Commission v. Ireland*).

Istnienie zespołu urzędników i strażników zajmujących się ochroną przyrody, nie oznacza samo przez się, że wymagane działania szczególne zostały podjęte. Za uchybienie może być uznany fakt, że zasoby ludzkie powołane do nadzoru i kontroli gatunków wymienionych we wspomnianym załączniku IV oraz ich siedlisk są niewystarczające, by skutecznie spełnić wymóg ścisłej ochrony (wyrok C-183/05 *Commission v. Ireland* i opinia rzecznika generalnego).

„Umyślność” działania przeciwko gatunkom chronionym oznacza intencjonalność takiego działania, lub co najmniej podjęcie działania licząc się z możliwością jego skutku wobec gatunku chronionego (wyrok C-221/04 *Commission v. Spain*).

Środki zapobiegające „niszczeniu lub uszkodzaniu miejsc rozmnażania się lub odpoczynku” zwierząt chronionych muszą dotyczyć także działań nieumyślnych. Nie ograniczając zakazu przewidzianego w art. 12 ust. 1 lit. d) dyrektywy do działań zamierzonych, w przeciwieństwie do działań wymienionych w tym artykule pod lit. a-c, prawodawca wspólnotowy wykazał swoją wolę zapewnienia terenom rozrodu lub odpoczynku silniejszej ochrony przed działaniami powodującymi pogorszenie ich stanu lub ich zniszczenie. Ze względu na znaczenie celu ochrony różnorodności biologicznej, do którego realizacji zmierza dyrektywa, nie jest to w żadnym wypadku regulacja nieproporcjonalna (wyroki C-98/03 *Commission v. Germany*, C-6/04 *Commission v. United Kingdom*).

Pogorszenie stanu siedlisk gatunków może zachodzić naturalnie (łącznie z naturalną sukcesją zachodzącą po zaprzestaniu pewnych form użytkowania ziemi takich jak rolnictwo) albo może być spowodowane przez nieprzewidywalne wydarzenia. W przypadku, gdy pogorszenie stanu/zniszczenie miejsc rozrodu i odpoczynku nastąpiło na skutek naturalnego procesu, a nie na skutek prowadzonej działalności, to artykuł 12(1) lit. d nie ma zastosowania. Jednak, w sprawie *Caretta caretta*, Trybunał uznał, że obecność budynków na plaży, używanej przez gatunek do rozrodu, przyczyniło się do pogorszenia stanu albo zniszczenia miejsca rozrodu gatunku – niezależnie nawet od tego, czy wybudowano je legalnie, czy nie. Trybunał uznał, że sama obecność budynków na plaży, która została sklasyfikowana jako „obszar ochrony ścisłej” i gdzie „ustawiono specjalne zawiadomienia” była wystarczająca do spowodowania naruszenia artykułu 12(1) lit. d. (*Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC*. European Commission 2007, wyrok C-103/00 *Caretta caretta* on Zakynthos).

Zakaz określony artykułem 12(1) lit. d obejmuje tylko określone części cyklu biologicznego gatunków. Pozostałych części siedliska, np. żerowisk nie bierze się pod uwagę, dopóki nie pokrywają się z obszarami rozrodczymi albo miejscami odpoczynku. Przykładem tego jest gatunek motyla, *Parnassius apollo*, którego żerowiska pokrywają się z obszarami, gdzie dorosłe składają jaja i gdzie żerują gąsienice tego gatunku. Dla właściwego wdrażania artykułu 12(1) lit. d konieczny jest dobry poziom wiedzy o ekologii (biologii, siedliskach, wielkości populacji, jej rozmieszczeniu i dynamice), jak również o behawiorze gatunku (*Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC*. European Commission 2007).

Ogólny przepis zakazujący stosowania środków ochrony roślin „jeżeli stosujący powinien liczyć się z tym, że ich zastosowanie w danym przypadku spowoduje szkodliwe skutki dla zdrowia ludzi lub zwierząt lub dla wód gruntowych lub inne poważne szkody, w szczególności dla ekosystemu, w tym roślin i zwierząt” nie jest wystarczającą transpozycją zespołu norm z art. 12, 13 i 16 dyrektywy, ponieważ nie przewiduje w sposób jasny, specyficzny i ścisły zakazów szkodenia chronionym gatunkom, zawarty w art. 12 i 13 dyrektywy.

Wydanie zezwolenia na przedsięwzięcie mające negatywne konsekwencje dla populacji, miejsc rozrodu lub miejsc odpoczynku gatunków zwierząt chronionych z zał. IV, bez przeprowadzenia odpowiedniej oceny oddziaływania na środowisko lub przed przeprowadzeniem takiej oceny, oznacza że nie zostały podjęte wszystkie działania w celu skutecznego wdrożenia systemu ścisłej ochrony tych gatunków – i tym samym jest sprzeczne z dyrektywą (wyrok C-183/05 *Commission v. Ireland*).

Wyłączenie a priori pewnych kategorii działań z zakresu przepisów transponujących art. 12 i 13 jest niedopuszczalne. Np. przepis stanowiący, że *nie jest czynem zabronionym nieumyślne zranienie lub zabicie dzikiego zwierzęcia objętego*

ochroną w ramach działalności rolniczej, rybołówstwa, akwakultury, leśnictwa lub wydobywania torfu lub zaburzenie spokoju lub zniszczenie terenu rozrodu takiego zwierzęcia w ramach przywołanych działalności, a także nieumyślne zabicie lub zranienie takiego zwierzęcia lub zniszczenie lub naruszenie jego terenu rozrodu lub odpoczynku w trakcie budowy drogi lub wszelkich prac wykopaliskowych albo prac budowlanych lub z zakresu inżynierii oraz w trakcie budowy lub przy wykonywaniu jakichkolwiek innych koniecznych prac lub działań tego rodzaju
- jest niezgodny z dyrektywą (wyrok C-183/05 Commission v. Ireland).

Brak środków prawnych tworzących spójny system monitorowania przypadkowego chwytania lub zabijania gatunków zwierząt chronionych jest uchybieniem wymogom dyrektywy (wyrok C-6/04 Commission v United Kingdom).

Por. także: *Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC*. European Commission 2007.

Artykuł 14

1. Jeśli w świetle nadzoru przewidzianego w art. 11 Państwa Członkowskie uznają to za konieczne, podejmują one środki w celu zapewnienia, aby pozyskanie ze stanu dzikiego okazów gatunków dzikiej fauny i flory, wymienionych w załączniku V, a także ich eksploatacja, było zgodne z ich zachowaniem we właściwym stanie ochrony.

2. Tam, gdzie takie środki są uznane za niezbędne, obejmują one kontynuację nadzoru przewidzianego w art. 11. Takie środki mogą także obejmować w szczególności:

- regulacje dotyczące dostępu do niektórych własności,
- czasowy lub lokalny zakaz pozyskiwania okazów dziko występujących i eksploatacji niektórych populacji,
- regulacje dotyczące okresów i/lub metod pozyskiwania okazów,
- stosowanie, gdy okazy są pozyskiwane, zasad polowania i zasad połowu ryb, które uwzględniają ochronę takich populacji,
- ustanowienie systemu zezwoleń na pozyskiwanie okazów lub systemu limitów,
- regulacje dotyczące nabywania okazów, ich sprzedaży, oferowania do sprzedaży, przetrzymywania w celu sprzedaży lub transportu w celu sprzedaży,
- hodowlę gatunków zwierząt w niewoli oraz sztuczne rozmnażanie gatunków roślin, w ściśle kontrolowanych warunkach, w celu zmniejszenia pozyskiwania okazów gatunków dziko występujących,
- ocenę skutków przyjętych środków.

Artykuł 15

W odniesieniu do chwytania lub zabijania gatunków dzikiej fauny, wymienionych w załączniku V lit. a) oraz w przypadkach gdy zgodnie z art. 16 stosowane są odstępstwa w zakresie pozyskiwania, chwytania lub zabijania gatunków wymienionych w załączniku IV lit. a) Państwa Członkowskie wprowadzają zakaz używania wszelkich nieselektywnych środków mogących spowodować lokalny zanik lub poważne zaburzenie populacji tych gatunków, w szczególności:

- a) używania środków chwytania i zabijania, wymienionych w załączniku VI lit. a);
- b) wszelkich form chwytania lub zabijania ze środków transportu określonych w załączniku VI lit. b).

Transpozycja polegająca tylko na zakazaniu metod wymienionych w załączniku VI, a nie zawierająca ogólnego zakazu stosowania wszelkich środków nie-selektywnych mogących spowodować lokalny zanik lub poważne zaburzenie populacji jest niewystarczająca, ponieważ nie umożliwia unikania nieznanymi jeszcze, nieselektywnymi metodami chwytania i zabijania.

Artykuł 16

1. Pod warunkiem że nie ma zadowalającej alternatywy i że odstępstwo nie jest szkodliwe dla zachowania populacji danych gatunków we właściwym stanie ochrony w ich naturalnym zasięgu, Państwa Członkowskie mogą wprowadzić odstępstwa od przepisów art. 12, 13, 14 i 15 lit. a) i b):

- a) w interesie ochrony dzikiej fauny i flory oraz ochrony siedlisk przyrodniczych;
- b) aby zapobiec poważnym szkodom, w szczególności w odniesieniu do upraw, zwierząt gospodarskich, lasów, połowów ryb, wód oraz innych rodzajów własności;
- c) w interesie zdrowia i bezpieczeństwa publicznego lub z innych powodów o charakterze zasadniczym wynikających z nadrzędnego interesu publicznego, w tym z powodów o charakterze społecznym lub gospodarczym oraz powodów związanych z korzystnymi skutkami o podstawowym znaczeniu dla środowiska;
- d) do celów związanych z badaniami i edukacją, z odbudową populacji i ponownym wprowadzeniem określonych gatunków oraz dla koniecznych do tych celów działań reprodukcyjnych, włączając w to sztuczne rozmnażanie roślin;
- e) aby umożliwić, w ściśle nadzorowanych warunkach, w sposób wybiórczy i w ograniczonym stopniu, pozyskiwanie lub przetrzymywanie niektórych okazów gatunków wymienionych w załączniku IV, w ograniczonej liczbie określonej przez właściwe władze krajowe.

2. Państwa Członkowskie co dwa lata przesyłają Komisji, w formie ustalonej przez komitet, sprawozdanie na temat odstępstw stosowanych na mocy ust. 1. Komisja wydaje swoją opinię na temat tych odstępstw w maksymalnym terminie 12 miesięcy od otrzymania sprawozdania i przedstawia ją komitetowi.

3. W sprawozdaniach podaje się:

- a) gatunki, które podlegają odstępstwom i powód odstępstwa, w tym charakter zagrożenia, w stosownych przypadkach, wraz z odniesieniem do odrzuconych rozwiązań alternatywnych i wykorzystanych danych naukowych;
- b) środki, przyrządy lub metody chwytania bądź zabijania gatunków zwierząt, na które wydano pozwolenie oraz powody ich wykorzystania;
- c) okoliczności wskazujące, kiedy i gdzie dopuszczono takie odstępstwa;
- d) organ upoważniony do oświadczenia i sprawdzania, czy wymagane warunki są spełnione oraz decydowania, które środki, przyrządy lub metody mogą być stosowane, w jakich granicach i przez jakie jednostki, a także kto ma wykonać dane zadanie;
- e) stosowane środki nadzoru oraz uzyskane wyniki.

Przepis art. 16 stanowi wyjątek, podlegający ścisłej wykładni i musi być interpretowany zawężająco. Ciężar dowodu zaistnienia warunków wymaganych dla każdego odstępstwa spoczywa na władzach, które podejmują decyzję w tym przedmiocie, państwa członkowskie są zobowiązane do zagwarantowania, że każda interwencja dotycząca gatunków chronionych będzie podejmowana wyłącznie na podstawie decyzji zawierających precyzyjne i odpowiednie uzasadnienie, uwzględniające przyczyny, warunki i wymogi, o których mowa w art. 16. Odstępstwo w trybie art. 16 może zostać wprowadzone jedynie wówczas, gdy nie ma zadowalającej alternatywy i gdy odstępstwo nie jest szkodliwe dla zachowania populacji danych gatunków we właściwym stanie ochrony w ich naturalnym zasięgu i gdy zachodzi co najmniej jedna z przesłanek wymienionych w art. 16 ust. 1 pkt (a)-(e) (wyroki C-60/05 WWF Italia, C-342/05 Commission v. Finland).

Ogólny przepis zakazujący stosowania środków ochrony roślin, „jeżeli stosujący powinien liczyć się z tym, że ich zastosowanie w danym przypadku spowoduje szkodliwe skutki dla zdrowia ludzi lub zwierząt lub dla wód gruntowych lub inne poważne szkody, w szczególności dla ekosystemu, w tym roślin i zwierząt”, nie jest wystarczającą transpozycją zespołu norm z art. 12, 13 i 16 dyrektywy, ponieważ nie przewiduje w sposób jasny, specyficzny i ścisły zakazów szkodenia chronionym gatunkom, zawartych w art. 12 i 13 dyrektywy.

System ogólnego wyłączenia przepisów ochrony gatunkowej wobec normalnego użytkowania terenu dla rolnictwa, leśnictwa lub gospodarki rybackiej nie jest dozwoloną derogacją od przepisów dyrektywy (C-412/85 Commission v. Germany, C-98/03 Commission v. Germany).

Art. 16 ust. 1 dyrektywy nie przewiduje powodów wprowadzenia odstępstw na rzecz gospodarczego wykorzystania rolniczego lub leśnego (wyrok C-508/04 Commission v. Austria).

Skorzystanie z możliwości odstępstwa dla zapobiegania poważnym szkodom nie wymaga uprzedniego wystąpienia poważnych szkód, niemniej jednak wymaga wykazania jasnego i niewątpliwego związku z zapobieganiem konkretnym szkodom. Zezwolenie na polowania na wilki w celach prewencyjnych, bez niewątpliwego wykazania, że mają one zapobiec poważnym szkodom, a przy rozbieżnych opiniach na temat skuteczności odstrzałów wobec zapobiegania szkodom, uchybia przepisom dyrektywy (C-342/05 Commission v. Finland).

Nawet jeżeli uregulowanie krajowe jest samo w sobie zgodne z prawem wspólnotowym, uchybienie zobowiązaniom państwa członkowskiego może wynikać z istnienia praktyki administracyjnej, która to prawo narusza, jeżeli taka praktyka administracyjna wykazuje pewien stopień trwałości i powszechności (wyrok C-441/02 Commission v. Germany).

Właściwy stan ochrony populacji danych gatunków w ich naturalnym zasięgu jest konieczną przesłanką wstępną wprowadzenia odstępstw przewidzianych w art. 16. Jeżeli stan ochrony danego gatunku jest niewłaściwy, wprowadzenie tego typu odstępstw pozostaje możliwe w wyjątkowych okolicznościach, jeżeli zostanie należycie wykazane, że nie doprowadzą one do pogorszenia niewłaściwego stanu ochrony tych populacji lub uniemożliwienia odtworzenia właściwego stanu ochrony (C-508/04, C-342/05 Commission v. Finland).

Artykuł 22

W wykonaniu przepisów niniejszej dyrektywy Państwa Członkowskie:

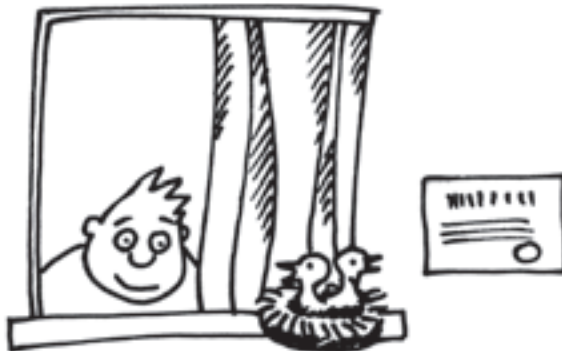
- a) badają celowość ponownego wprowadzenia gatunków z załącznika IV, rodzimych na ich terytorium, co może się przyczynić do ich ochrony, pod warunkiem że badanie, uwzględniające również doświadczenie zdobyte w innych Państwach Członkowskich i gdziekolwiek indziej, wykazało, że takie ponowne wprowadzenie przyczynia się skutecznie do przywrócenia tych gatunków we właściwym stanie ochrony oraz że ma miejsce dopiero po przeprowadzeniu odpowiednich konsultacji z zainteresowaną społecznością;
- b) zapewniają, aby celowe wprowadzenie do stanu dzikiego dowolnego gatunku, który nie jest rodzimy na ich terytorium było uregulowane w taki sposób, by nie zaszkodzić siedliskom przyrodniczym w obrębie ich naturalnego zasięgu lub dzikiej rodzimej faunie i florze oraz, jeśli uznają to za konieczne, wprowadzają zakaz takiego wprowadzenia. Otrzymane wyniki oceny zostają przekazane do wiadomości komitetu;
- c) wspierają edukację i ogólne informacje na temat potrzeby ochrony gatunków dzikiej fauny i flory oraz ochrony ich siedlisk i siedlisk przyrodniczych.

Przepis ten wymaga transpozycji w sposób zabraniający każdego szkodzenia siedliskom przyrodniczym w obrębie ich naturalnego zasięgu oraz dzikiej rodzimej faunie i florze spowodowanego celowym wprowadzeniem gatunków nierodzimych (wyrok C-508/04 Commission v. Austria).

Dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (dyrektywa ptasia)

Artykuł 1

1. Niniejsza dyrektywa odnosi się do ochrony wszystkich gatunków ptactwa występujących naturalnie w stanie dzikim na europejskim terytorium Państw Członkowskich, do którego stosuje się Traktat. Obejmuje ona ochronę, gospodarowanie oraz kontrolę tych gatunków i ustanawia reguły ich eksploatacji.

2. Niniejszą dyrektywę stosuje się do ptactwa, ich jaj, gniazd i naturalnych siedlisk.
3. Niniejsza dyrektywa nie ma zastosowania do Grenlandii.

System ochrony wynikający z dyrektywy stosuje się do wszystkich ptaków występujących dziko, choćby rzadko, na terytorium UE. Musi on być rozciągnięty także na ptaki normalnie nie występujące w danym państwie członkowskim, o ile zostały tam przetransportowane, podchwyczone lub zakupione, żywe lub martwe (wyrok C-247/05 Commission v. Belgium).

Artykuł 2

Państwa Członkowskie podejmują wszelkie niezbędne środki w celu zachowania populacji gatunków określonych w art. 1 na poziomie, który odpowiada w szczególności wymogom ekologicznym, naukowym i kulturowym, mając na uwadze wymogi ekonomiczne i rekreacyjne lub w celu dostosowania populacji tych gatunków do tego poziomu.

Art. 2 nie stanowi odrębnej derogacji od obowiązków i wymogów dyrektywy, tj. nie można powoływać się na „wymogi ekonomiczne i rekreacyjne” jako na uzasadnienie niepełnego wykonania obowiązków i wymogów wynikających z dyrektywy (wyroki C-262/85 Commission v. Italy; C-355/90 Santona Marshes).

Artykuł 3

1. W świetle wymogów określonych w art. 2 Państwa Członkowskie podejmują wszelkie niezbędne środki w celu ochrony, zachowania lub przywrócenia wystarczającej różnorodności i obszaru naturalnych siedlisk wszystkich gatunków ptactwa, określonych w art. 1.

2. Ochrona, zachowanie i przywracanie biotopów i naturalnych siedlisk obejmuje przede wszystkim następujące środki:

- a) stworzenie obszarów ochrony;
- b) utrzymanie i gospodarowanie, zgodnie z potrzebami ekologicznymi naturalnych siedlisk w ramach obszarów ochrony i poza nimi;
- c) przywracanie zniszczonych biotopów;
- d) tworzenie biotopów.

Obowiązek ten istnieje jeszcze zanim zajdą jakiegokolwiek negatywne zmiany w liczebności ptaków i zanim ujawni się zagrożenie wyginięciem jakichkolwiek gatunków (wyroki C-355/90 *Santona Marshes*, C-117/00 *Owenduff-Nepin Bog Complex*).

Za naruszenie obowiązku wynikającego z art. 3 została uznana np. sytuacja polegająca na braku skutecznego przeciwdziałania przez Irlandię nadmiernemu wypasaniu wrzosowisk będących biotopem pardwy szkockiej, w wyniku czego siedlisko pardwy uległo pogorszeniu (C-117/00 *Owenduff-Nepin Bog Complex*).

Artykuł 4

1. Gatunki wymienione w załączniku I podlegają specjalnym środkom ochrony dotyczącym ich naturalnego siedliska w celu zapewnienia im przetrwania oraz reprodukcji na terenie ich występowania.

W związku z powyższym należy brać pod uwagę:

- a) gatunki zagrożone wyginięciem;
- b) gatunki podatne na szczególne zmiany w ich naturalnym siedlisku;
- c) gatunki uznane za rzadkie z uwagi na niewielkie populacje lub ograniczone lokalne występowanie;
- d) inne gatunki wymagające szczególnej uwagi ze względu na specyficzny charakter ich naturalnego siedliska.

Tendencje i wahania w poziomach populacji są uwzględniane przy dokonywaniu oceny.

Państwa Członkowskie sklasyfikują w szczególności najbardziej odpowiednie obszary pod względem liczby i powierzchni jako obszary specjalnej ochrony dla zachowania tych gatunków, z uwzględnieniem wymogów ich ochrony w ramach morskiego i lądowego obszaru geograficznego, do którego niniejsza dyrektywa ma zastosowanie.

2. Państwa Członkowskie podejmują podobne środki w odniesieniu do regularnie występujących gatunków wędrownych niewymienionych w załączniku I, mając na uwadze potrzebę ich ochrony w ramach morskiego i lądowego obszaru geograficznego, do którego niniejsza dyrektywa ma zastosowanie, w odniesieniu do obszarów ich wylęgu, pierzenia i zimowania oraz miejsc zatrzymywania się wzdłuż ich tras migracji. W tym celu Państwa Członkowskie zwracają szczególną uwagę na ochronę terenów podmokłych, w szczególności tych o znaczeniu międzynarodowym.

3. Państwa Członkowskie przekazują Komisji wszelkie stosowne informacje, tak aby mogła ona podjąć odpowiednie inicjatywy w celu koordynacji koniecznej dla zapewnienia, aby obszary określone w ust. 1 i 2 stanowiły spójną całość, która spełnia wymogi ochrony tych gatunków w ramach morskiego i lądowego obszaru geograficznego, do którego niniejsza dyrektywa ma zastosowanie.

Obowiązku wyznaczenia obszarów specjalnej ochrony ptaków nie można uniknąć powołując się na inne podjęte działania dla ochrony ptaków (wyrok C-3/96 *Commission v. Netherlands*).

Margines swobody, jaki mają państwa członkowskie przy klasyfikacji obszarów specjalnej ochrony ptaków, jest ograniczony kryteriami naukowymi, jakie powinny być zastosowane do wskazania najbardziej odpowiednich obszarów. Państwa członkowskie mają obowiązek klasyfikacji jako OSO wszystkich obszarów, które przy zastosowaniu kryteriów ornitologicznych są najbardziej odpowiednimi dla ochrony danych gatunków. Jako podstawa do oceny wywiązania się poszczególnych państw z wyznaczenia obszarów ptasich, może być użyty „katalog Obszarów Ważnych dla Ptaków - IBA”. Katalog ten, choć nie jest prawnie wiążący, może zostać wykorzystany jako punkt odniesienia umożliwiający przeprowadzenie oceny, czy państwo członkowskie dokonało klasyfikacji jako OSO obszarów wystarczających pod względem liczby i powierzchni w rozumieniu ww. przepisów dyrektywy (wyrok C-3/96 *Commission v. Netherlands*, C-374/98 *Basses Corbieres*, C-378/01 *Commission v. Italy*, C-235/04 *Commission v. Spain*, C-334/04 *Commission vs Grece*, C-418/04 *Commission v. Ireland*, IBA).

Obszar spełniający kryteria klasyfikacji jako OSO, nawet jeżeli państwo członkowskie nie dokonało takiej klasyfikacji, musi podlegać środkom ochronnym, o których mowa w art. 4(4) zdanie pierwsze (C-166/97 *Commission v. France*).

Motywy gospodarcze i rekreacyjne, o których mowa w art. 2 dyrektywy, nie mogą być brane pod uwagę przy klasyfikacji OSO ani przy wyznaczaniu ich granic. Podobnie, przy wyznaczaniu i delimitacji OSO państwa członkowskie nie mogą powoływać się na wymogi gospodarcze, ani z uwagi na interes ogólny, nadrzędny w stosunku do interesu, któremu odpowiada cel ekologiczny realizowany dyrektywą ptasią, ani w zakresie w jakim wymagania te odpowiadają powodom o charakterze zasadniczym wynikającym z nadrzędnego interesu publicznego (wyroki C-44/95 *Royal Society for the Protection of Birds*, C-355/90 *Santona Marshes*, C-44/95 *Lappel Bank*).

Państwo członkowskie nie może ograniczać powierzchni OSO lub zmieniać jego granic w sposób, który powodowałby wyłączenie terenów stanowiących schronienie dla gatunków dzikiego ptactwa, których ochrona leżała u podstaw wyznaczenia granic tego OSO (wyrok C-191/05 *Moura, Mourão e Barrancos*).

Obowiązek klasyfikacji OSO nie jest ograniczony przez stan wiedzy naukowej dostępnej w określonej dacie. Jeżeli odpowiednie dane ujawnią się później, to należy dokonać ponownej klasyfikacji OSO. Niezachowanie obszarów wyjątkowych pod kątem ochrony gatunków podlegających ochronie wyłącznie ze względu na fakt, iż ich wyjątkowy charakter ujawnił się jedynie po dokonaniu transpozycji dyrektywy ptasiej, pozostawałoby w sprzeczności z celem skutecznej ochrony ptactwa (wyrok C-209/04 *Commission v Austria*).

4. W odniesieniu do obszarów ochrony, określonych w ust. 1 i 2, Państwa Członkowskie podejmują właściwe kroki w celu uniknięcia zanieczyszczenia lub pogorszenia stanu siedlisk lub jakichkolwiek zakłóceń wpływających na ptactwo, o ile będą mieć one znaczenie w odniesieniu do celów niniejszego artykułu. Państwa Członkowskie dążą również do uniknięcia powstawania zanieczyszczenia lub pogorszenia stanu siedlisk ptaków poza tymi obszarami ochrony.

W przypadku obszarów uznanych przez państwo członkowskie za OSO, obowiązek ten został zastąpiony przez art. 6(2)-(4) dyrektywy siedliskowej. W przypadku obszarów, które powinny zostać uznane za OSO, ale nie zostały dotychczas tak sklasyfikowane, stosuje się wciąż art. 4(4) dyrektywy ptasiej, co oznacza m. in. brak możliwości czynienia wyjątków w trybie art. 6(4) dyrektywy siedliskowej (C-374/98 Bases Corbieres, C-186/06 Segarra-Garrigues canal). Zob. komentarz do art. 6(2)-(4) dyrektywy siedliskowej, w świetle art. 7 dyrektywy siedliskowej.

Państwo członkowskie nie może uchylać się od obowiązku uniknięcia negatywnych zmian, powołując się na przeważający wpływ ogólnych zmian w rolnictwie stymulowanych instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej UE (C-96/98 Poitevin Marsh).

Artykuł 5

Bez uszczerbku dla art. 7 i 9 Państwa Członkowskie podejmują niezbędne środki w celu ustanowienia powszechnego systemu ochrony dla wszystkich gatunków ptactwa, określonych w art. 1, zabraniającego w szczególności:

- a) umyślnego zabijania lub chwytania jakimikolwiek metodami;
- b) umyślnego niszczenia lub uszkodzania ich gniazd i jaj lub usuwania ich gniazd;
- c) wybierania ich jaj dziko występujących oraz zatrzymania tych jaj, nawet gdy są puste;
- d) umyślnego płoszenia tych ptaków, szczególnie w okresie lęgowym i wychowu młodych, jeśli mogłoby to mieć znaczenie w odniesieniu do celów niniejszej dyrektywy;
- e) przetrzymywania ptactwa należącego do gatunków, na których polowanie i których chwytanie jest zabronione.

System ochrony musi obejmować wszystkie gatunki ptaków do których odnosi się dyrektywa, na całym obszarze państwa członkowskiego, bez żadnych wyłączeń czasowych i terytorialnych (C-252/85 Commission v. France).

Zakazane jest tylko takie płoszenie ptaków, które miałyby znaczenie z punktu widzenia celów dyrektywy. Jeżeli jednak jakieś gatunki ptaków miałyby być np. odstraszane ze wszystkich upraw rolnych i leśnych oraz z ogrodów przydomowych, nie pozostałoby im praktycznie żadne siedlisko. Zatem płoszenie takie może mieć istotne znaczenie w odniesieniu do celów dyrektywy ptasiej. W konsekwencji wolno było wydać na nie zezwolenie jedynie stosownie do art. 9.

Niszczenie i uszkodzenie gniazd musi być zakazane nie tylko w sezonie lęgowym (C-252/85 Commission v. France).

Odstępstwa od zakazów wynikających z art. 5 mogą być udzielone w trybie art. 9.

Artykuł 6

1. Bez uszczerbku dla przepisów ust. 2 i 3 Państwa Członkowskie zakazują w przypadku wszystkich gatunków ptactwa, określonych w art. 1, sprzedaży, transportu w celu sprzedaży, przetrzymywania w celu sprzedaży oraz oferowania do sprzedaży żywych lub martwych ptaków, jak również wszelkich łatwo rozpoznawalnych części lub produktów otrzymanych z tych ptaków.

2. Działalność określona w ust. 1 nie jest zabroniona w odniesieniu do gatunków wymienionych w załączniku III część 1, pod warunkiem że ptaki zostały legalnie zabite lub schwytane, lub nabyte w inny legalny sposób.

3. Państwa Członkowskie mogą w przypadku gatunków wymienionych w załączniku III część 2 zezwolić na swoich terytoriach na prowadzenie działalności określonej w ust. 1, wprowadzając pewne ograniczenia, pod warunkiem że ptaki zostały legalnie zabite lub schwytane, lub nabyte w inny legalny sposób. Państwa Członkowskie zamierzające udzielić takiego zezwolenia najpierw konsultują się z Komisją w celu dokonania wspólnej oceny, czy obrót okazami tych gatunków spowoduje lub czy można się spodziewać, że spowoduje zagrożenie dla poziomów populacji, rozmieszczenia geograficznego lub wskaźnika reprodukcji gatunków zagrożonych w całej Wspólnocie. Jeśli ocena taka wykaże, iż planowane zezwolenie, zdaniem Komisji, doprowadzi do zagrożenia któregokolwiek z wymienionych wyżej gatunków lub spowoduje możliwość wystąpienia takiego zagrożenia, Komisja przekazuje uzasadnione zalecenie zainteresowanemu Państwu Członkowskiemu, zawierające jej sprzeciw w odniesieniu do obrotu danymi gatunkami. W przypadku kiedy Komisja uzna, że takie ryzyko nie istnieje, stosownie poinformuje o tym zainteresowane Państwo Członkowskie.

Zalecenie Komisji zostaje opublikowane w Dzienniku Urzędowym Wspólnot Europejskich. Państwa Członkowskie udzielające zezwolenia zgodnie z niniejszym ustępem przeprowadzają kontrolę w regularnych odstępach czasu odnośnie do przestrzegania warunków przyznania takich zezwoleń.

4. Komisja przeprowadza badania statusu biologicznego gatunków wymienionych w załączniku III część 3 oraz wpływu obrotu nimi na ten status. Komisja przedstawia najpóźniej na cztery miesiące przed terminem określonym w art. 18 ust. 1 niniejszej dyrektywy sprawozdanie oraz swoje wnioski komitetowi określonymu w art. 16 w celu podjęcia decyzji dotyczącej wprowadzenia takich gatunków do załącznika III część 2.

W oczekiwaniu na tę decyzję Państwa Członkowskie mogą stosować obowiązujące przepisy krajowe w stosunku do tych gatunków, bez uszczerbku dla ust. 3 niniejszego artykułu.

Artykuł 7

1. Z uwagi na ich poziom populacji, rozmieszczenie geograficzne oraz wskaźnik reprodukcji w całej Wspólnocie można polować na gatunki wymienione w załączniku II na mocy ustawodawstwa krajowego. Państwa Członkowskie zapewniają, aby polowanie na te gatunki nie zagrażało wysiłkom podejmowanym w celu ich ochrony na obszarze ich występowania.

2. Można polować w morskim i lądowym obszarze geograficznym, do którego niniejsza dyrektywa ma zastosowanie, na gatunki określone w załączniku II część 1.
3. Na gatunki określone w załączniku II część 2 można polować jedynie w Państwach Członkowskich, w przypadku których są one wymienione.
4. Państwa Członkowskie zapewniają, aby praktyka łowiecka, w tym sokolnictwo, o ile jest ono praktykowane, prowadzona zgodnie z obowiązującymi środkami krajowymi, była zgodna z zasadami rozsądnego wykorzystywania i ekologicznie zrównoważonej kontroli gatunków danego ptactwa oraz aby ta praktyka była zgodna, gdy chodzi o populację tych gatunków, w szczególności gatunków wędrownych, ze środkami wynikającymi z art. 2. Państwa Członkowskie sprawdzają w szczególności czy na gatunki, do których stosuje się prawo łowieckie, nie są organizowane polowania w okresie wychowu młodych ani w czasie trwania poszczególnych faz reprodukcji. W przypadku gatunków wędrownych sprawdzają one w szczególności czy na gatunki, do których mają zastosowanie przepisy łowieckie, nie są organizowane polowania w okresie ich reprodukcji lub ich powrotu do swoich miejsc wylęgu. Państwa Członkowskie przekazują Komisji wszelkie stosowne informacje na temat praktycznego stosowania swoich przepisów łowieckich.

Okres toków jest częścią okresu reprodukcji (wyrok C-507/04 Commission v. Austria).

Przepis zakazujący polowania na ptaki w okresie lęgowym oraz w okresie różnych stadiów reprodukcji oraz w okresie powrotu na terytoria lęgowe ma tworzyć całkowity system ochrony ptaków w tych krytycznych dla nich okresach. Ochrona nie może być ograniczana tylko do „większej części populacji”, na podstawie średnich terminów cyklu reprodukcji i migracji (wyroki C-157/89 Commission v Italy, C-435/92 Association pour la protection des animaux sauvages, C-118/94 WWF v. Venetto, C-38/99 Commission v. France).

Odstępstwa od zakazów wynikających z art. 5 mogą być udzielone w trybie art. 9. Polowanie, jako forma użytkowania rekreacyjnego populacji ptaków, może być podstawą derogacji w trybie art. 9 ust 1c, w szczególności w zakresie zezwolenia na polowanie w okresie reprodukcji, jednak tylko pod warunkiem zachowania warunków derogacji, takich jak brak innego zadowalającego rozwiązania, małe ilości pozyskiwanych ptaków, ścisły nadzór, szczegółowe określenie warunków derogacji i ścisła kontrola jej wykorzystania (wyroki C-182/02 Ligue pour la protection des oiseaux).

Artykuł 8

1. W odniesieniu do polowania, chwytania lub zabijania ptactwa na mocy niniejszej dyrektywy Państwa Członkowskie zabraniają wykorzystywania wszelkich środków, sposobów lub metod wykorzystywanych do nieselektywnego lub na dużą skalę chwytania lub zabijania ptactwa, lub mogących spowodować lokalne zanikanie gatunków, w szczególności tych wymienionych w załączniku IV lit. a).
2. Ponadto Państwa Członkowskie zabraniają wszelkiego polowania ze środków transportu oraz w warunkach określonych w załączniku IV lit. b).

Artykuł 9

1. Państwa Członkowskie mogą odstąpić od przepisów art. 5, 6, 7 i 8, jeśli nie ma innego zadowalającego rozwiązania, z następujących przyczyn:

- a) - w interesie zdrowia i bezpieczeństwa publicznego,
- w interesie bezpieczeństwa lotniczego,
- w celu zapobiegania poważnym szkodom w odniesieniu do zbóż, inwentarza żywego, lasów, rybołówstwa i wody,
- w celu ochrony flory i fauny;
- b) do celów badań i nauczania, repopulacji lub ponownego wprowadzania oraz dla wylęgu niezbędnego do powyższych celów;
- c) w celu zezwolenia, przy zachowaniu ściśle nadzorowanych warunków oraz na zasadach selektywnych, na chwytanie, przetrzymywanie lub inne legalne wykorzystywanie niektórych ptaków w małych ilościach.

2. Odstępstwa muszą określać:

- gatunki, do których odstępstwa mają zastosowanie,
- dozwolone środki, sposoby lub metody chwytania lub zabijania,
- warunki ryzyka oraz okoliczności czasu i miejsca, w przypadku których takie odstępstwa mogą być przyznane,
- organ uprawniony do stwierdzenia, że wymagane warunki zostały spełnione, oraz do decydowania, jakie środki, sposoby lub metody mogą być wykorzystywane, w ramach jakich limitów i przez kogo,
- kontrole, jakie będą przeprowadzone.

3. Corocznie Państwa Członkowskie przekazują Komisji sprawozdanie na temat wykonania niniejszego artykułu.

4. Na podstawie dostępnych informacji oraz w szczególności informacji przekazanych zgodnie z ust. 3 Komisja zapewnia, aby skutki tych odstępstw nie były niezgodne z niniejszą dyrektywą. Komisja podejmuje właściwe kroki w tym celu.

Przepis art. 9 stanowi wyjątek, podlegający ścisłej wykładni i musi być interpretowany zawężająco. Ciężar dowodu zaistnienia warunków wymaganych dla każdego odstępstwa spoczywa na władzach, które podejmują decyzję w tym przedmiocie, państwa członkowskie są zobowiązane do zagwarantowania, że każda interwencja dotycząca gatunków chronionych będzie podejmowana wyłącznie na podstawie decyzji zawierających precyzyjne i odpowiednie uzasadnienie, uwzględniające przyczyny, warunki i wymogi, o których mowa w art. 9 (wyroki C-339/87 *Commission v. Netherlands*, C-60/05 *WWF Italia*).

Derogacja nie może mieć postaci ogólnie obowiązującego przepisu prawnego. Okoliczność, że ustawodawca zbadał aspekty dopuszczalności odstępstwa, nie jest wystarczająca. Artykuł 9 ust. 2 tiret czwarte dyrektywy ptasiej pokazuje raczej, że należy wyznaczyć organ, który w danym indywidualnym przypadku zbada, czy spełnione są warunki umożliwiające odstępstwo. Konieczne jest również uwzględnienie pozostałych wymogów zawartych w art. 9 ust. 2 dyrektywy ptasiej odnoszących się do środków chwytania i zabijania oraz kontroli (wyrok C-507/04 *Commission v. Austria*).

System ogólnego wyłączenia przepisów ochrony gatunkowej wobec normalnego użytkowania terenu dla rolnictwa, leśnictwa lub gospodarki rybackiej nie jest dozwoloną derogacją od przepisów dyrektywy (wyrok C-412/85 Commission v. Germany).

Ogólne zezwolenie na usuwanie i niszczenie gniazd ptasich ze względów przeciwpożarowych lub higienicznych, bez mechanizmu indywidualnego badania okoliczności korzystania z takiego zezwolenia, nie jest zgodne z art. 5 dyrektywy (wyrok C-247/05 Commission v. Belgium).

Polowanie, jako forma użytkowania rekreacyjnego populacji ptaków, może być podstawą derogacji w trybie art. 9 ust 1c., jednak wyłącznie pod warunkiem:

- braku innego satysfakcjonującego rozwiązania, przy czym w szczególności jeżeli dany gatunek ptaka jest obecny na danym terenie w okresie polowań dopuszczonych zgodnie z art. 7(4) dyrektywy, to uniemożliwia to udzielenie w trybie art. 9 zezwolenia na polowania poza tym okresem,
 - pozyskania tylko małych ilości ptaków,
 - zapewnienia ścisłego nadzoru,
 - określenia w derogacji wszystkich elementów wymienionych w art. 9(2).
- (wyrok C-182/02 Ligue pour la protection des oiseaux).

Przesłanki „braku innego zadowalającego rozwiązania” nie można uznać za spełnioną w sytuacji, gdy okres polowania ustalonego w drodze wyjątku zbiega się bez potrzeby z okresami objętymi przez dyrektywę szczególną ochroną. Potrzeba taka nie zachodzi w szczególności wówczas, gdy jedynym celem zezwolenia na polowanie w drodze wyjątku jest przedłużenie okresów polowania na niektóre gatunki ptaków na terenach, na których występują one w okresach polowań ustalonych zgodnie z art. 7(4) dyrektywy. Podobnie nie można powołać się na „brak innego zadowalającego rozwiązania” wobec wiosennego odstrzału pewnych gatunków w okresie ich reprodukcji, jeżeli gatunki te występują na tych samych terenach w okresie jesiennym, w którym to można polować na nie zgodnie z art. 7(4) dyrektywy. Dla uzasadnienia polowań wiosennych nie można powoływać się na fakt, że obecni wiosną w łowisku myśliwi wykonują pewne prace użyteczne dla reprodukcji ptaków, ponieważ wykonywanie takich prac nie musi być nieodłącznie związane z polowaniem (wyroki C-182/02 Ligue pour la protection des oiseaux, C-135/04 Columba palumbus, C-344/04 Commission vs Finland).

Za małą ilość należy uznać ilość poniżej 1% całkowitej rocznej śmiertelności danej populacji (wartość średnia) dla gatunków, na które nie można polować, oraz wielkości rzędu 1% dla gatunków, na które można polować. Te kryteria ilościowe opierają się na pracach Komitetu ORNIS. Wprawdzie wymienione wartości procentowe nie mają charakteru prawnie wiążącego, mogą one jednak stanowić ze względu na naukowy autorytet, którym darzone są prace komitetu

ORNIS oraz brak jakichkolwiek naukowych dowodów przeciwnych, podstawę odniesienia dla oceny zgodności odstępstwa wprowadzonego na mocy art. 9 ust. 1 lit. c) dyrektywy z tym przepisem (wyroki C-79/03 Commission vs Spain, C-344/04 Commission vs Finland, C-60/05 WWF Italia).

Zobacz także:

- Nature and Biodiversity cases – Ruling of the European Court of Justice. European Commission, Luxembourg 2006.
- Zarządzanie obszarami Natura 2000. Postanowienia art. 6 Dyrektywy „siedliskowej” 92/43/EWG. Komisja Europejska 2000 (uzup.2007). Tłumaczenie polskie: WWF Polska 2007.
- Ocena planów i przedsięwzięć znacząco oddziałujących na obszary Natura 2000. Wytoczne metodyczne dotyczące przepisów artykułu 6(3) i 6(4) Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG. Komisja Europejska 2002. Tłumaczenie polskie: WWF Polska, 2005.
- Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC. European Commission 2007.
- Case-Law by the ECJ on Nature Protection. www.tekno.dk
- Orzecznictwo trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich na www.curia.eu

2. Prawo polskie
Stan na 15.11.2008

*Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 –
wybór zagadnień związanych z „europejską ochroną
przyrody”*

Przepisy dotyczące obszarów Natura 2000 w Ustawie o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. z późn. zmianami (stan na 15 listopada 2008)

Art. 25. 1. Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- 1) obszary specjalnej ochrony ptaków;
- 2) specjalne obszary ochrony siedlisk;
- 3) obszary mające znaczenie dla Wspólnoty.

2. Obszar Natura 2000 może obejmować część lub całość obszarów i obiektów objętych formami ochrony przyrody, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1-4 i 6-9.

Obszarem Natura 2000 jest nie tylko obszar wyznaczony jako taki rozporządzeniem Ministra Środowiska, ale również „obszar mający znaczenie dla Wspólnoty” – tj. obszar siedliskowy zatwierdzony decyzją Komisji Europejskiej.

Uwaga – na użytek ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, obszary Natura 2000 są zdefiniowane szerzej – pojęcie to obejmuje także obszary znajdujące się na liście, o której mowa w art. 27 ust. 3 pkt 1.

Art. 26. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, typy siedlisk przyrodniczych oraz gatunki będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, w tym siedliska przyrodnicze i gatunki o znaczeniu priorytetowym, oraz wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000, a także kryteria wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania za obszary mające znaczenie dla Wspólnoty i wyznaczenia jako specjalne obszary ochrony siedlisk oraz obszarów kwalifikujących się do wyznaczenia jako obszary specjalnej ochrony ptaków, mając na uwadze zachowanie poszczególnych cennych lub zagrożonych składników różnorodności biologicznej, na podstawie których jest wyznaczana sieć obszarów Natura 2000.

Art. 27. 1. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska opracowuje projekt listy obszarów Natura 2000, zgodnie z przepisami prawa Unii Europejskiej.

2. Projekt, o którym mowa w ust. 1, wymaga zasięgnięcia opinii właściwych miejscowo rad gmin. Niezłożenie opinii w terminie 30 dni od dnia otrzymania projektu uznaje się za brak uwag.

3. Minister właściwy do spraw środowiska, po uzyskaniu zgody Rady Ministrów, przekazuje Komisji Europejskiej:

- 1) listę proponowanych obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty;
- 2) szacunek dotyczący współfinansowania przez Wspólnotę ochrony obszarów wyznaczonych ze względu na typy siedlisk przyrodniczych oraz gatunki roślin i zwierząt o znaczeniu priorytetowym;
- 3) listę obszarów specjalnej ochrony ptaków.

Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska opracowując projekt sieci Natura 2000 jest obowiązany uczynić to zgodnie z przepisami prawa UE (zob. rozdział 1), w tym nie może kierować się względami innymi niż naukowe – np. względami gospodarczymi. Powoływanie się w opiniach gmin na względy gospodarcze lub społeczne będzie więc bezskuteczne.

Z chwilą przekazania Komisji Europejskiej, proponowany obszar siedliskowy Natura 2000 podlega przepisom art. 28 ust 2 oraz art. 33-35a ustawy, oraz w pełnym zakresie przepisom ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Z chwilą zatwierdzenia obszaru przez Komisję Europejską, obszar siedliskowy staje się „pełnoprawnym obszarem Natura 2000” i podlega wszystkim przepisom ustaw. Wyznaczenie obszaru w drodze rozporządzenia Ministra Środowiska tylko powiela decyzję Komisji.

Obszar ptasi jest wyznaczany rozporządzeniem Ministra i z tą chwilą podlega wszystkim przepisom dotyczącym obszarów Natura 2000. Komisja Europejska jest o wyznaczeniu obszaru informowana po fakcie.

Art. 27a. 1. Wyznaczenie obszaru specjalnej ochrony ptaków lub specjalnego obszaru ochrony siedlisk, zmiana jego granic lub likwidacja następuje w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa, ministrem właściwym do spraw rozwoju wsi, ministrem właściwym do spraw rybołówstwa i z ministrem właściwym do spraw gospodarki wodnej, w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska, które określa nazwę, położenie administracyjne, obszar i mapę obszaru, cel i przedmiot ochrony. Minister właściwy do spraw środowiska, wydając rozporządzenie, kieruje się stanem siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt oraz koniecznością zachowania szczególnie cennych lub zagrożonych składników różnorodności biologicznej.

2. Nadzór nad obszarem Natura 2000 lub proponowanym obszarem mającym znaczenie dla Wspólnoty, znajdującym się na liście, o której mowa w art. 27 ust. 3 pkt 1, sprawuje właściwy regionalny dyrektor ochrony środowiska lub na obszarach morskich - dyrektor urzędu morskiego, z zastrzeżeniem art. 32 ust. 5.

W przypadku gdy, obszar Natura 2000 obejmuje w całości lub w części obszar parku narodowego, sprawującym nadzór nad całym takim obszarem Natura 2000 jest, z mocy ustawy, dyrektor parku narodowego.

3. Zmiana granic lub likwidacja obszaru specjalnej ochrony ptaków lub specjalnego obszaru ochrony siedlisk następuje, jeżeli jest to uzasadnione naturalnymi zmianami stwierdzonymi w wyniku monitoringu i nadzoru, o którym mowa w art. 31, oraz po uzyskaniu zgody Komisji Europejskiej.

Utrata wartości przyrodniczych w wyniku niewłaściwej ochrony, ani względy społeczne lub gospodarcze, nie mogą być podstawą zmiany granic lub likwidacji obszaru; w szczególności nie należy spodziewać się zgody Komisji Europejskiej w takiej sytuacji. Zniszczenie przedmiotu ochrony w wyniku działań

człowieka, albo nawet jego zanik w wyniku braku właściwej ochrony (nawet w wyniku naturalnej sukcesji) nie jest podstawą do likwidacji obszaru Natura 2000, a rodzi obowiązek odtworzenia przedmiotu ochrony.

Zmiana granic lub likwidacja obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty musiałaby być dokonana decyzją Komisji Europejskiej.

4. Specjalne obszary ochrony siedlisk minister właściwy do spraw środowiska wyznacza po uzgodnieniu z Komisją Europejską w terminie 6 lat od dnia zatwierdzenia tego obszaru przez Komisję Europejską jako obszar mający znaczenie dla Wspólnoty.

Wydając to rozporządzenie, minister będzie jednak związany decyzją Komisji Europejskiej, zatwierdzającej obszar w określonych granicach.

Art. 28. 1. Dla obszaru Natura 2000 sprawujący nadzór nad obszarem sporządza projekt planu zadań ochronnych na okres 10 lat; pierwszy projekt sporządza się w terminie 6 lat od dnia zatwierdzenia obszaru przez Komisję Europejską jako obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty lub od dnia wyznaczenia obszaru specjalnej ochrony ptaków.

2. Dla proponowanego obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty, znajdującego się na liście, o której mowa w art. 27 ust. 3 pkt 1, sprawujący nadzór może sporządzić projekt planu zadań ochronnych na okres 10 lat.

3. Sporządzający projekt planu zadań ochronnych, o którym mowa w ust. 1, umożliwi zainteresowanym osobom i podmiotom prowadzącym działalność w obrębie siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000, udział w pracach związanych ze sporządzaniem tego projektu.

4. Sporządzający projekt planu zadań ochronnych, o którym mowa w ust. 1, zapewnia możliwość udziału społeczeństwa, na zasadach i w trybie określonym w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. Nr 199, poz. 1227), w postępowaniu, którego przedmiotem jest sporządzenie projektu.

5. Regionalny dyrektor ochrony środowiska ustanawia, w drodze aktu prawa miejscowego w formie zarządzenia, plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000, kierując się koniecznością utrzymania i przywracania do właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000. Plan zadań ochronnych może być zmieniony, jeżeli wynika to z potrzeb ochrony tych siedlisk przyrodniczych lub gatunków roślin i zwierząt.

6. Ustanowienie planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 następuje po uzgodnieniu z dyrektorem regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych, jeżeli obszar Natura 2000 obejmuje obszar zarządzany przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Zajęcie stanowiska następuje w drodze postanowienia, na które przysługuje zażalenie do ministra właściwego do spraw środowiska. Niewyrażenie stanowiska w terminie 30 dni od dnia otrzymania projektu planu zadań ochronnych uznaje się za jego uzgodnienie.

7. Uzgodnienie, o którym mowa w ust. 6, dotyczy obszaru zarządzanego przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe w zakresie zadań ochronnych, za których wykonywanie odpowiadać będą jednostki Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe.

8. Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 położonego na terenie więcej niż jednego województwa ustanawiają wspólnie, w drodze aktu prawa miejscowego w formie zarządzenia, regionalni dyrektorzy ochrony środowiska, na których obszarze działania znajdują się części tego obszaru.

9. W przypadku dokonywania zmiany planu zadań ochronnych stosuje się przepisy ust. 3 i 4.

10. Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 zawiera:

- 1) opis granic obszaru i mapę obszaru Natura 2000;
- 2) identyfikację istniejących i potencjalnych zagrożeń dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk będących przedmiotami ochrony;
- 3) cele działań ochronnych;
- 4) określenie działań ochronnych ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wykonanie i obszarów ich wdrażania, w tym w szczególności działań dotyczących:
 - a) ochrony czynnej siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin i zwierząt oraz ich siedlisk,
 - b) monitoringu stanu przedmiotów ochrony oraz monitoringu realizacji celów, o których mowa w pkt 3,
 - c) uzupełnienia stanu wiedzy o przedmiotach ochrony i uwarunkowaniach ich ochrony;
- 5) wskazania do zmian w istniejących studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, planach zagospodarowania przestrzennego województw oraz planach zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych, jeżeli są niezbędne dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000;
- 6) wskazanie terminu sporządzenia, w razie potrzeby, planu ochrony dla części lub całości obszaru.

11. Planu zadań ochronnych nie sporządza się dla obszaru Natura 2000 lub jego części:

- 1) dla którego ustanowiono plan ochrony, o którym mowa w art. 29;
- 2) pokrywającego się w całości lub w części z obszarem parku narodowego, rezerwatu przyrody lub parku krajobrazowego, dla których ustanowiono plan ochrony uwzględniający zakres, o którym mowa w ust. 10;
- 3) pokrywającego się w całości lub w części z obszarem parku narodowego lub rezerwatu przyrody, dla których ustanowiono zadania ochronne uwzględniające zakres, o którym mowa w ust. 10;
- 4) znajdującego się w obszarach morskich.

12. Akt prawa miejscowego w formie zarządzenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska, o którym mowa w ust. 5, traci moc w przypadku ustanowienia planu ochrony, o którym mowa w art. 29.

13. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, dla obszaru Natura 2000:

- 1) tryb sporządzania projektu planu zadań ochronnych,
- 2) zakres prac koniecznych dla sporządzenia projektu planu zadań ochronnych,
- 3) tryb dokonywania zmian w planie zadań ochronnych
– kierując się koniecznością ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, uwzględniając ich stan oraz warunki rozwoju społecznego i gospodarczego obszaru objętego planem zadań ochronnych.

Plan zadań ochronnych ma być prostym planem na krótki okres, sporządzonym nawet w warunkach niedostatecznej wiedzy o obszarze. Ma on umożliwić wykonanie tych działań ochronnych, które są niezbędne by nie utracić przedmiotów ochrony. Wskazania do zmian w studiach i planach zagospodarowania przestrzennego służą przynajmniej częściowemu wskazaniu pułapek, polegających na niemożności realizacji istniejących studiów i planów.

Przewidywane są szerokie możliwości udziału społeczeństwa w opracowaniu planu, za pośrednictwem:

- umożliwienia zainteresowanym osobom i podmiotom prowadzącym działalność w obrębie siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, dla których ochrony wyznaczono obszar, udział w pracach (np. metoda warsztatowa, dyskusja publiczna),
- obligatoryjnego przeprowadzenia postępowania z udziałem społeczeństwa przed zatwierdzeniem planu (m. in. publiczne ogłoszenie projektu, możliwość składania uwag i wniosków, obowiązek ich rozważenia).

Negocjacja, dyskusja i ewentualnym kompromisom nie będzie jednak podlegał fakt, że plan zadań ochronnych musi wykonywać obowiązki państwa wynikające z art. 6(1) i 6(2) dyrektywy (zob. rozdz. 1).

Zadania służące wyłącznie ochronie obszaru Natura 2000, wynikające z ustanowionego planu zadań ochronnych, mogą być zwolnione z obowiązku oceny oddziaływania na obszar Natura 2000. Zapisy w planie zadań ochronnych nie zwalniają z obowiązku oceny oddziaływania na obszar Natura 2000 innych działań, przedsięwzięć, planów i programów, nawet jeżeli niektóre ich aspekty sprzyjają ochronie obszaru.

Art. 29. 1. Projekt planu ochrony dla obszaru Natura 2000 lub jego części sporządza sprawujący nadzór nad obszarem.

2. Projekt planu ochrony dla obszaru Natura 2000 lub jego część wymaga zaopiniowania przez:

- 1) dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych, jeżeli obszar Natura 2000 obejmuje obszar zarządzany przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe;
- 2) dyrektora urzędu morskiego, jeżeli obszar Natura 2000 obejmuje obszar morski.

3. Minister właściwy do spraw środowiska ustanawia, w drodze rozporządzenia, plan ochrony dla obszaru Natura 2000 lub jego części na okres 20 lat, kierując się koniecznością utrzymania i przywracania do właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których wyznaczono obszar Natura 2000.

4. Plan ochrony może być zmieniony, jeżeli wynika to z potrzeb ochrony siedlisk przyrodniczych lub gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000.

5. Sporządzający projekt planu ochrony, o którym mowa w ust. 1, umożliwi zainteresowanym osobom i podmiotom prowadzącym działalność w obrębie siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000, udział w pracach związanych ze sporządzaniem tego projektu.

6. Ustanowienie planu ochrony poprzedza się przeprowadzeniem postępowania z udziałem społeczeństwa na zasadach określonych w dziale III rozdziale 3 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

7. W przypadku dokonywania zmiany planu ochrony dla obszaru Natura 2000 lub jego części stosuje się przepisy ust. 5 i 6.

8. Plan ochrony dla obszaru Natura 2000 zawiera:

- 1) opis granic obszaru i mapę obszaru Natura 2000;
 - 2) identyfikację istniejących i potencjalnych zagrożeń dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk będących przedmiotami ochrony;
 - 3) określenie warunków utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000, zachowania integralności obszaru Natura 2000 oraz spójności sieci obszarów Natura 2000, odnoszących się w szczególności do:
 - a) innych form ochrony przyrody, pokrywających się z obszarem Natura 2000,
 - b) zagospodarowania przestrzennego, w tym w szczególności terenów lokalizacji zabudowy możliwej bez szkody dla obszaru Natura 2000, infrastruktury technicznej i komunikacyjnej, infrastruktury turystycznej i edukacyjnej, a także obszarów, które powinny być zalesione oraz obszarów wyłączonych z zalesiania,
 - c) zagospodarowania obszarów morskich,
 - d) gospodarowania wodami,
 - e) gospodarki rolnej, leśnej i rybackiej,
 - f) śródlądowych wód powierzchniowych płynących, w których powinna być zachowana lub odtworzona możliwość wędrówki ryb i innych organizmów wodnych;
 - 4) wskazania do zmian w istniejących studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, planach zagospodarowania przestrzennego województw oraz planach zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych, jeżeli są niezbędne dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których wyznaczono obszar Natura 2000;
 - 5) określenie działań ochronnych dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000, ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich realizację;
 - 6) wskaźniki właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych lub gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, będących przedmiotami ochrony;
 - 7) określenie sposobów monitoringu realizacji zadań ochronnych oraz ich skutków;
 - 8) określenie sposobów monitoringu stanu ochrony siedlisk przyrodniczych lub gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, będących przedmiotami ochrony.
9. Zakres działań ochronnych, o których mowa w ust. 8 pkt 5, może obejmować w szczególności:
- 1) ochronę czynną lub odtwarzanie siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków roślin i zwierząt, będących przedmiotem ochrony;
 - 2) utrzymanie korytarzy ekologicznych łączących obszary Natura 2000;
 - 3) rozmieszczenie obiektów i urządzeń służących celom ochrony obszaru Natura 2000;
 - 4) stosunki wodne, w tym gospodarowanie wodami;

5) gospodarkę rolną, leśną i rybacką, w tym:

- a) kierunki kształtowania przestrzeni produkcyjnej,
- b) wskazanie obszarów, które powinny być zalesione, oraz obszarów wyłączonych z zalesiania,
- c) wskazanie śródlądowych wód powierzchniowych płynących, w których powinna być zachowana lub odtworzona możliwość wędrówki ryb i innych organizmów wodnych;
- 6) warunki zagospodarowania terenów oraz ich użytkowania, w tym w zależności od potrzeb wskazanie:
 - a) terenów przeznaczonych pod zabudowę,
 - b) lokalizacji infrastruktury technicznej i komunikacyjnej,
 - c) lokalizacji infrastruktury turystycznej i edukacyjnej.

10. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, dla obszaru Natura 2000:

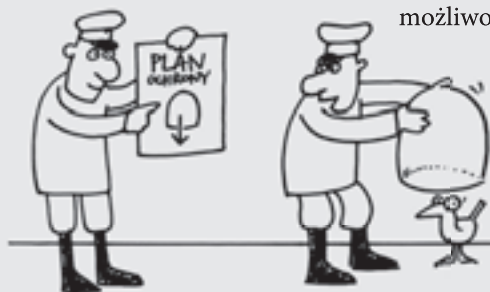
- 1) tryb sporządzania projektu planu ochrony,
- 2) zakres prac koniecznych dla sporządzenia projektu planu ochrony,
- 3) tryb dokonywania zmian w planie ochrony
 - kierując się potrzebą ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, uwzględniając ich stan oraz warunki rozwoju społecznego i gospodarczego obszaru objętego planem ochrony.

Plan ochrony ma być kompleksowym ujęciem potrzeb ochrony obszaru Natura 2000, zachowującym ważność długoterminowo. Jego wykonanie musi być poprzedzone inwentaryzacją i niezbędnymi badaniami. Plan określa zadania ochronne do wykonania, ale oprócz tego może określać „reguły gry” względem zagospodarowania przestrzennego i wszelkiej gospodarki w obszarze – wskazywać, jakie zagospodarowanie i jakie gospodarcze użytkowanie jest bezpieczne dla obszaru Natura 2000. Docelowo tak sporządzone plany ochrony będą stanowić istotną pomoc przy ocenie, czy poszczególne przedsięwzięcia mogą znacząco negatywnie oddziaływać na obszar.

Przewidywane są szerokie możliwości udziału społeczeństwa w opracowaniu planu, za pośrednictwem:

- umożliwienia zainteresowanym osobom i podmiotom prowadzącym działalność w obrębie siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, dla których ochrony wyznaczono obszar, udział w pracach (np. metoda warsztatowa, dyskusja publiczna),
- obligatoryjnego przeprowadzenia postępowania z udziałem społeczeństwa przed zatwierdzeniem planu (m. in. publiczne ogłoszenie projektu, możliwość składania uwag i wniosków, obowiązek ich rozważenia).

Negocjacja, dyskusja i ewentualnym kompromisom nie będzie jednak podlegał fakt, że plan ochrony musi wykonywać obowiązki państwa wynikające z art. 6(1) i 6(2) dyrektywy (zob. rozdz. 1).

Zadania służące wyłącznie ochronie obszaru Natura 2000, wynikające z ustanowionego planu ochrony, mogą być zwolnione z obowiązku oceny oddziaływania na obszar Natura 2000. Zapisy w planie ochrony nie zwalniają z obowiązku oceny oddziaływania na obszar Natura 2000 innych działań, przedsięwzięć, planów i programów, nawet jeżeli niektóre ich aspekty sprzyjają ochronie obszaru. Plan ochrony może jednak dostarczać ważnych przesłanek do wstępnej oceny, czy ryzyko takiego wpływu istnieje – np. określać, w jakich miejscach i pod jakimi warunkami nie należy się spodziewać takiego ryzyka.

Art. 30. 1. Plan ochrony ustanowiony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody lub parku krajobrazowego położonego w granicach obszaru Natura 2000, uwzględniający zakres, o którym mowa w art. 29, staje się planem ochrony dla tej części obszaru Natura 2000.
2. Plan urządzenia lasu dla nadleśnictwa położonego w granicach obszaru Natura 2000, uwzględniający zakres, o którym mowa w art. 29, staje się planem ochrony dla tej części obszaru Natura 2000.

Warunkiem zastosowania art. 30 ust. 1 lub 2 jest położenie krajowej formy ochrony lub nadleśnictwa w granicach obszaru Natura 2000 (nie wystarczy częściowe pokrywanie się z obszarem Natura 2000, jak w art. 28), a także zawarcie w odpowiednim planie pełnego zakresu zagadnień z art. 29 ust. 8 i 9 (wymaga to znacznego rozszerzenia zakresu planu ochrony lub planu urządzenia lasu w stosunku do ich zakresu poza obszarami Natura 2000).

Plan ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody lub parku krajobrazowego, ustanawiany po 15.11.2008, w części pokrywającej się z obszarem Natura 2000 powinien uwzględniać albo zakres planu ochrony dla obszaru Natura 2000 (zwykle gdy krajowa forma leży w granicach obszaru Natura 2000) albo zakres planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 (zwykle w pozostałych przypadkach).

3. Projekty studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów zagospodarowania przestrzennego województw oraz planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej w części dotyczącej istniejącego lub projektowanego obszaru Natura 2000 wymagają uzgodnienia z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska w zakresie ustaleń tych planów, mogących znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000.

Regionalny dyrektor ochrony środowiska nie może uzgodnić takich studiów lub planów, jeżeli nie wykluczy możliwości znaczącego negatywnego oddziaływania ich ustaleń na obszar Natura 2000.

Art. 31. Sprawujący nadzór nad obszarem Natura 2000 sporządza i przekazuje Generalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska, co 6 lat w odniesieniu do specjalnego obszaru ochrony siedlisk oraz co 3 lata w odniesieniu do obszaru specjalnej ochrony ptaków, ocenę realizacji ochrony tego obszaru, zawierającą informacje dotyczące podejmowanych działań ochron-

nych oraz wpływu tych działań na stan ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, a także wyniki monitorowania i nadzoru tych działań.

Niewłaściwy, a zwłaszcza pogarszający się stan siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, stwierdzony w wyniku monitoringu i nadzoru, powinien być przesłanką do podjęcia lub zmiany odpowiednich działań – w tym np. zmiany planu zadań ochronnych, planu ochrony, zmiany sposobów wykonywania ochrony o których mowa w art. 32, poprawy nadzoru, nadzorowania i kontroli o których mowa w art. 32, zmiany podejścia do działalności o której mowa w art. 36, poprawy finansowania o którym mowa w art. 39, poprawy skuteczności egzekwowania przepisów art. 33-37, itp.

Art. 32. 1. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska nadzoruje funkcjonowanie obszarów Natura 2000, prowadząc ewidencję danych niezbędnych do podejmowania działań w zakresie ich ochrony.

2. Nadzór, o którym mowa w ust. 1, polega na:

- 1) wydawaniu zaleceń i wytycznych w zakresie ochrony i funkcjonowania obszarów Natura 2000;
- 2) określaniu zakresu i żądaniu informacji dotyczących ochrony i funkcjonowania obszarów Natura 2000;
- 3) kontroli realizacji ustaleń planów ochrony i planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000.

3. Regionalny dyrektor ochrony środowiska koordynuje funkcjonowanie obszarów Natura 2000 na obszarze swojego działania.

4. Na terenie zarządzanym przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe znajdującym się na obszarze Natura 2000 zadania w zakresie ochrony przyrody wykonuje samodzielnie miejscowy nadleśniczy, zgodnie z ustaleniami planu zadań ochronnych lub planu ochrony obszaru Natura 2000 uwzględnionymi w planie urządzania lasu.

5. W przypadku gdy obszar Natura 2000 obejmuje w całości lub w części obszar parku narodowego, sprawującym nadzór nad obszarem Natura 2000 jest dyrektor parku narodowego.

Wymienione tu organy i podmioty są obowiązane zrealizować obowiązek wynikający z art. 6(2) dyrektywy siedliskowej (zob.), tj. obowiązek „uniknięcia pogorszenia stanu siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, jak również w celu uniknięcia niepokojenia gatunków, dla których zostały wyznaczone obszary Natura 2000, o ile to niepokojenie może mieć znaczenie w stosunku do celów niniejszej dyrektywy”. Wymienione tu organy i podmioty są obowiązane również przyczynić się w odpowiednim zakresie do realizacji celu określonego w art. 2(2) dyrektywy siedliskowej, którym jest „zachowanie lub odtworzenie, we właściwym stanie ochrony, siedlisk przyrodniczych oraz gatunków dzikiej fauny i flory ważnych dla Wspólnoty”.

Art. 33. 1. Zabrania się, z zastrzeżeniem art. 34, podejmowania działań mogących, osobno lub w połączeniu z innymi działaniami, znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000, w tym w szczególności:

- 1) pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000 lub
- 2) wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, lub
- 3) pogorszyć integralność obszaru Natura 2000 lub jego powiązania z innymi obszarami.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do proponowanych obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty, znajdujących się na liście, o której mowa w art. 27 ust. 3 pkt 1, do czasu zatwierdzenia przez Komisję Europejską jako obszary mające znaczenie dla Wspólnoty i wyznaczenia ich jako specjalne obszary ochrony siedlisk.

3. Projekty polityk, strategii, planów i programów oraz zmian do takich dokumentów a także planowane przedsięwzięcia, które mogą znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000, a które nie są bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000 lub obszarów, o których mowa w ust. 2, lub nie wynikają z tej ochrony, wymagają przeprowadzenia odpowiedniej oceny oddziaływania na zasadach określonych w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

Przepis art. 33 nie jest ograniczony do działań w obszarze Natura 2000, ale dotyczy wszelkich działań, które mogą wpływać na obszar. Przepis nie jest ograniczony do przedsięwzięć wymagających uprzedniej decyzji administracyjnej, ale dotyczy wszelkich działań.

Art. 34. 1. Jeżeli przemawiają za tym konieczne wymogi nadrzędnego interesu publicznego, w tym wymogi o charakterze społecznym lub gospodarczym, i wobec braku rozwiązań alternatywnych, właściwy miejscowo regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich – dyrektor właściwego urzędu morskiego, może zezwolić na realizację planu lub działań, mogących znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000 lub obszary znajdujące się na liście, o której mowa w art. 27 ust. 3 pkt 1, zapewniając wykonanie kompensacji przyrodniczej niezbędnej do zapewnienia spójności i właściwego funkcjonowania sieci obszarów Natura 2000.

2. W przypadku gdy znaczące negatywne oddziaływanie dotyczy siedlisk i gatunków priorytetowych, zezwolenie, o którym mowa w ust. 1, może zostać udzielone wyłącznie w celu:

- 1) ochrony zdrowia i życia ludzi;
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego;
- 3) uzyskania korzystnych następstw o pierwszorzędnym znaczeniu dla środowiska przyrodniczego;
- 4) wynikającym z koniecznych wymogów nadrzędnego interesu publicznego, po uzyskaniu opinii Komisji Europejskiej.

Artykuł 34 musi być stosowany z uwzględnieniem wykładni prawa europejskiego w zakresie art. 6(4) dyrektywy siedliskowej (zob.). Zastosowanie tego przepisu ma charakter wyjątkowy. Przesłanki udzielenia zezwolenia nie mogą być interpretowane rozszerzająco. Dla przykładu: w latach 2004-2006 w całej

Unii Europejskiej były tylko 42 przypadki uczynienia takiego wyjątku. Ustalenie odpowiedniej kompensacji przyrodniczej jest obowiązkowe. Każde zastosowanie tego przepisu będzie skontrolowane przez Komisję Europejską – jeżeli nawet nie zostanie ona zapytana o opinię w trybie art. 34 ust. 2 pkt 4, to i tak musi zostać przed rozpoczęciem przedsięwzięcia poinformowana o ustalonej kompensacji przyrodniczej w trybie art. 35 ust 6.

Warunkiem wstępnym do zastosowania art. 34 jest przeprowadzenie odpowiedniej oceny oddziaływania w trybie art. 33 ust. 3 (por. również komentarz do art. 6(3) dyrektywy siedliskowej). Żadne względy społeczne, gospodarcze, ani inne „konieczne wymogi nadrzędnego interesu publicznego” nie mogą uzasadniać pominięcia „odpowiedniej oceny.

„Konieczne wymogi nadrzędnego interesu publicznego” muszą być traktowane rygorystycznie i nie są w żadnym razie tożsame z „inwestycją celu publicznego” w sensie Ustawy o gospodarce nieruchomościami.

Przeanalizowanie kilku wariantów i wybór najlepszego z nich nie jest jeszcze dowodem „braku rozwiązań alternatywnych”. Brak możliwości zapewnienia adekwatnej kompensacji skutkuje brakiem możliwości udzielenia zezwolenia. Jeżeli istnieją (choćby potencjalne i nie przeanalizowane) rozwiązania alternatywne, to żaden interes publiczny – niezależnie od jakiegokolwiek kompensacji - nie może być podstawą zgody na realizację przedsięwzięcia znacząco negatywnie oddziałującego na obszar Natura 2000.

Zezwolenie wydane na podstawie art. 34 (a także jego analogi - decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach lub uzgodnienie, o których mowa w art. 35a) powinno zawierać uzasadnienie zawierające precyzyjnie opisane:

- przewidywane oddziaływanie na obszar Natura 2000 (z aspektami ilościowymi),
- uzasadnienie koniecznych wymogów nadrzędnego interesu publicznego przemawiającymi za realizacją przedsięwzięcia, a także ich nadrzędności nad interesem publicznym polegającym na zachowaniu przyrody,
- uzasadnienie braku rozwiązań alternatywnych,
- uzasadnienie, że ustalona kompensacja przyrodnicza jest adekwatna dla przywrócenia integralności obszaru i ogólnej spójności Natury 2000.

Negatywne oddziaływania, na które wyraźnie zezwolono w trybie art. 34, nie są „szkodą w środowisku” w sensie Ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Szkodą w środowisku mogą być jednak oddziaływania, które nie zostały uprzednio przewidziane, nawet jeżeli zostały spowodowane przez działalność, na którą wydano zezwolenie w trybie art. 34.

Zezwolenie wydane na podstawie art. 34 (ani jego analogi - decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach lub uzgodnienie, o których mowa w art. 35a) nie zastępuje innych zezwoleń środowiskowych, jeżeli są wymagane – np. zezwolenia na odstępstwo od zakazów ochrony gatunkowej, zezwolenia na odstępstwo

od zakazów obowiązujących w parku narodowym lub rezerwacie przyrody, decyzji ustalającej warunki prowadzenia robót mogących zmienić stosunki wodne na terenach o szczególnych wartościach przyrodniczych, pozwolenia wodnoprawnego.

Art. 35. 1. Wydając zezwolenie, o którym mowa w art. 34 ust. 1, właściwy miejscowo regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich – dyrektor właściwego urzędu morskiego, w porozumieniu z zarządcą terenu, stosownie do skali i rodzaju negatywnego oddziaływania na cele ochrony obszaru Natura 2000, ustala zakres, miejsce, termin i sposób wykonania kompensacji przyrodniczej, zobowiązując do jej wykonania nie później niż w terminie rozpoczęcia działań powodujących negatywne oddziaływanie.

2. Koszty kompensacji przyrodniczej ponosi podmiot realizujący plan lub przedsięwzięcie.

2a. Za utrzymanie siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin i zwierząt, utworzonych w ramach kompensacji przyrodniczej, jak również za monitorowanie ich stanu, odpowiada:

1) sprawujący nadzór nad obszarem Natura 2000, na terenie którego została wykonana kompensacja,

2) Regionalny dyrektor ochrony środowiska na terenie znajdującym się poza obszarem Natura 2000.

3. Regionalny dyrektor ochrony środowiska lub dyrektor urzędu morskiego nadzoruje wykonanie kompensacji przyrodniczej.

4. Regionalny dyrektor ochrony środowiska lub dyrektor urzędu morskiego składa informacje Generalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska o:

1) ustalonym zakresie kompensacji przyrodniczej, o której mowa w ust. 1, w terminie 30 dni od dnia wydania zezwolenia, o którym mowa w art. 34 ust. 1, na realizację działań mogących znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000;

2) wykonanej kompensacji przyrodniczej w terminie 30 dni od dnia zakończenia realizacji działań kompensacyjnych.

5. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska składa informacje, o których mowa w ust. 4, ministrowi właściwemu do spraw środowiska.

6. Minister właściwy do spraw środowiska informuje Komisję Europejską o ustalonym zakresie kompensacji przyrodniczej przed jej wdrożeniem oraz przed realizacją planu lub działania.

7. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowe sposoby i formy składania informacji, o których mowa w ust. 4, kierując się koniecznością ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk.

Artykuł musi być stosowany z uwzględnieniem wykładni prawa europejskiego w zakresie 6(4) dyrektywy siedliskowej i wytycznych Komisji Europejskiej co do kompensacji. Kompensacja musi w szczególności zapewniać „odtworzenie spójności sieci Natura 2000”, w zakresie traconym w wyniku inwestycji. Kompensacją nie mogą być działania, które mieszczą się w zakresie „normalnych obowiązków” wynikających z dyrektyw.

Celem informowania Komisji o ustalonej kompensacji jest umożliwienie Komisji wyrażenia opinii na temat prawidłowości jej ustalenia - która może obejmować m. in. ocenę zasadności zezwolenia na przedsięwzięcie. O ustale-

niu kompensacji przyrodniczej Komisja Europejska musi być poinformowana przed przystąpieniem do realizacji kompensacji i oczywiście przed rozpoczęciem samej realizacji przedsięwzięcia.

Wykonanie kompensacji nie umożliwi realizacji przedsięwzięcia znacząco negatywnie oddziałującego na obszar Natura 2000, o ile są wobec niego rozwiązania alternatywne. Działania kompensacyjne muszą być wykonane przed wywarciem negatywnego oddziaływania, które mają skompensować.

Art. 35a. W przypadku działań przewidzianych do realizacji w ramach planowanych przedsięwzięć zezwolenie, o którym mowa w art. 34 ust. 1, zastępuje się decyzją o środowiskowych uwarunkowaniach lub uzgodnieniem z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska, w rozumieniu ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Do decyzji stosuje się odpowiednio przepisy art. 34 i 35.

Art. 36. 1. Na obszarach Natura 2000, z zastrzeżeniem ust. 2, nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka, a także amatorski połów ryb, jeżeli nie oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru Natura 2000.

Oczywiście, taka działalność podlega ograniczeniu, jeżeli oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru. Art. 36 w żadnym razie nie powoduje wyłączenia stosowania art. 33 do działań podejmowanych w ramach wymienionej tu działalności.

Jeżeli gospodarowanie wodami lub lasami jest prowadzone „w imieniu Państwa”, to odpowiednie podmioty są związane ciężącymi na Państwie obowiązkami wynikającymi z art. 6(1), 6 (2), 12-15 i 22 dyrektywy siedliskowej, 1, 3, 4, 5 dyrektywy ptasiej, a także celami wynikającymi z art. 2.2 dyrektywy siedliskowej oraz z art. 3.1 dyrektywy ptasiej (zob.).

2. Prowadzenie działalności, o której mowa w ust. 1, na obszarach Natura 2000 wchodzących w skład parków narodowych i rezerwatów przyrody, jest dozwolone wyłącznie w zakresie, w jakim nie narusza to zakazów obowiązujących na tych obszarach.

3. Jeżeli działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka lub rybacka wymaga dostosowania do wymogów ochrony obszaru Natura 2000, na którym nie mają zastosowania programy wsparcia z tytułu obniżenia dochodowości, regionalny dyrektor ochrony środowiska może zawrzeć umowę z właścicielem lub posiadaczem obszaru, z wyjątkiem zarządców nieruchomości Skarbu Państwa, która zawiera wykaz niezbędnych działań, sposoby i terminy ich wykonania oraz warunki i terminy rozliczenia należności za wykonane czynności, a także wartość rekompensaty za utracone dochody wynikające z wprowadzonych ograniczeń.

Art. 37. 1. Jeżeli działania mogące znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000 lub obszar znajdujący się na liście, o której mowa w art. 27 ust. 3 pkt 1, zostały podjęte bez uzyskania zezwolenia, o którym mowa w art. 34, lub decyzji, o której mowa w art.

35a, regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich – dyrektor właściwego urzędu morskiego, nakazuje ich natychmiastowe wstrzymanie i podjęcie w wyznaczonym terminie niezbędnych czynności w celu przywrócenia poprzedniego stanu danego obszaru, jego części lub chronionych na nim gatunków.

Jeżeli takie działania spowodują mierzalne pogorszenie stanu siedlisk przyrodniczych lub gatunków chronionych, to mogą równocześnie i niezależnie skutkować odpowiedzialnością za szkodę w środowisku w sensie Ustawy z 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie (zob.) Warunkiem uniknięcia zakwalifikowania skutków działań jako szkody w środowisku jest posiadanie zezwolenia wydanego po uprzednim przewidzeniu negatywnych skutków działań.

2. Jeżeli działania na obszarze Natura 2000 zostały podjęte niezgodnie z ustaleniami planu zadań ochronnych lub planu ochrony, regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich – dyrektor urzędu morskiego, podejmuje czynności, o których mowa w ust. 1

Art. 38. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska składa do Komisji Europejskiej raporty i notyfikacje dotyczące obszarów Natura 2000 oraz występuje o opinie w sprawie tych obszarów.

Art. 39. Koszty związane z wdrożeniem i funkcjonowaniem sieci obszarów Natura 2000 w zakresie nieobjętym finansowaniem przez Wspólnotę są finansowane z budżetu państwa oraz funduszy celowych.

Art. 46. 1. Ochrona gatunkowa obejmuje okazy gatunków oraz siedliska i ostoje roślin, zwierząt i grzybów.

2. Ochrona gatunkowa ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących na terenie kraju lub innych państw członkowskich Unii Europejskiej rzadkich, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na podstawie przepisów umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną, gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk i ostoi, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej.

3. W celu ochrony ostoi i stanowisk roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową lub ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być ustalane strefy ochrony.

Art. 47. 1. Rośliny, zwierzęta i grzyby gatunków zagrożonych wyginięciem w środowisku przyrodniczym podlegają ochronie ex situ w ogrodach zoologicznych, ogrodach botanicznych lub bankach genów.

2. Ochrona ex situ gatunków, o których mowa w ust. 1, powinna zmierzać do przywrócenia osobników tych gatunków do środowiska przyrodniczego.

Art. 48. Minister właściwy do spraw środowiska w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa określi, w drodze rozporządzenia:

1) gatunki dziko występujących roślin:

- a) objętych ochroną ścisłą, z wyszczególnieniem gatunków wymagających ochrony czynnej,
 - b) objętych ochroną częściową,
 - c) objętych ochroną częściową, które mogą być pozyskiwane, oraz sposoby ich pozyskiwania,
 - d) wymagających ustalenia stref ochrony ich ostoi lub stanowisk,
- 2) zakazy właściwe dla poszczególnych gatunków lub grup gatunków roślin, wybrane spośród zakazów, o których mowa w art. 51 ust. 1, i odstępstwa od zakazów, wybrane spośród odstępstw, o których mowa w art. 51 ust. 2,
 - 3) sposoby ochrony gatunków, w tym wielkość stref ochrony - kierując się potrzebą ochrony dziko występujących roślin, ich siedlisk, ostoi lub stanowisk oraz wymaganiami ekologicznymi, naukowymi i kulturowymi, a także biorąc pod uwagę obowiązujące w tym zakresie przepisy prawa Unii Europejskiej.

Art. 49. Minister właściwy do spraw środowiska w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa określi, w drodze rozporządzenia:

- 1) gatunki dziko występujących:
 - a) zwierząt objętych ochroną ścisłą, z wyszczególnieniem gatunków wymagających ochrony czynnej,
 - b) zwierząt objętych ochroną częściową,
 - c) zwierząt objętych ochroną częściową, które mogą być pozyskiwane, oraz sposoby ich pozyskiwania,
 - d) ptaków, które mogą być sprzedawane, transportowane i przetrzymywane w celach handlowych, jeżeli zostały legalnie upolowane,
 - e) zwierząt wymagających ustalenia stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu lub regularnego przebywania,
- 2) zakazy właściwe dla poszczególnych gatunków lub grup gatunków zwierząt, wybrane spośród zakazów, o których mowa w art. 52 ust. 1, i odstępstwa od zakazów, wybrane spośród odstępstw, o których mowa w art. 52 ust. 2,
- 3) sposoby ochrony gatunków, w tym wielkość stref ochrony - kierując się potrzebą ochrony dziko występujących zwierząt, ich siedlisk, ostoi lub stanowisk oraz wymaganiami ekologicznymi, naukowymi i kulturowymi, a także biorąc pod uwagę obowiązujące w tym zakresie przepisy prawa Unii Europejskiej.

Art. 50. Minister właściwy do spraw środowiska w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa określi, w drodze rozporządzenia:

- 1) gatunki dziko występujących grzybów:
 - a) objętych ochroną ścisłą,
 - b) objętych ochroną częściową,
 - c) objętych ochroną częściową, które mogą być pozyskiwane, oraz sposoby ich pozyskiwania,
 - d) wymagających ustalenia stref ochrony ich ostoi lub stanowisk,
- 2) zakazy właściwe dla poszczególnych gatunków lub grup gatunków grzybów, wybrane spośród zakazów, o których mowa w art. 51 ust. 1, i odstępstwa od zakazów, wybrane spośród odstępstw, o których mowa w art. 51 ust. 2,
- 3) sposoby ochrony gatunków, w tym wielkość stref ochrony - kierując się potrzebą ochrony dziko występujących grzybów, ich siedlisk, ostoi lub stanowisk oraz wymaganiami ekologicznymi, naukowymi i kulturowymi, a także biorąc pod uwagę obowiązujące w tym zakresie przepisy prawa Unii Europejskiej.

Art. 51. 1. W stosunku do gatunków dziko występujących roślin i grzybów objętych ochroną gatunkową mogą być wprowadzone następujące zakazy:

- 1) zrywania, niszczenia, uszkodzania, przemieszczania i hodowli;
- 2) niszczenia ich siedlisk i ostoi;
- 3) dokonywania zmian stosunków wodnych, stosowania środków chemicznych, niszczenia ściółki leśnej i gleby w ostojach;
- 4) pozyskiwania, zbioru, przetrzymywania, posiadania, preparowania i przetwarzania okazów gatunków;
- 5) zbywania, nabywania, oferowania do sprzedaży, wymiany i darowizny okazów gatunków;
- 6) wwożenia z zagranicy i wywożenia poza granicę państwa okazów gatunków.

2. W stosunku do gatunków dziko występujących roślin i grzybów, objętych ochroną gatunkową, mogą być wprowadzone, w przypadku braku rozwiązań alternatywnych i jeżeli nie spowoduje to zagrożenia dla dziko występujących populacji objętych ochroną gatunkową roślin lub grzybów, odstępstwa od zakazów, o których mowa w ust. 1, dotyczące:

- 1) wykonywania czynności związanych z prowadzeniem racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej, jeżeli technologia prac uniemożliwia przestrzeganie zakazów;
- 2) usuwania roślin oraz grzybów niszczących materiały lub obiekty budowlane;
- 3) pozyskiwania gatunków roślin, o których mowa w art. 48 pkt 1 lit. c, oraz grzybów, o których mowa w art. 50 pkt 1 lit. c, lub ich części i produktów pochodnych przez podmioty, które uzyskały zezwolenie regionalnego dyrektora ochrony środowiska lub Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska na ich pozyskiwanie;
- 4) przetrzymywania, zbywania, nabywania, oferowania do sprzedaży, wymiany, darowizny, a także wywożenia poza granicę państwa okazów gatunków, o których mowa w pkt 3.

Ust. 2 tego artykułu określa możliwość wprowadzenia ogólnych, powszechnie obowiązujących odstępstw od zakazów. Innych odstępstw można udzielać w trybie decyzji, na indywidualny wniosek, w trybie określonym w art. 56.

Obecne rozporządzenie będzie musiało być znowelizowane w zakresie zakazów i odstępstw. Możliwości wprowadzenia / nie wprowadzenia zakazów i odstępstw, na które zezwala ustawa, są w rzeczywistości ograniczone także wymogami art. 12 dyrektywy siedliskowej (zob.).

Art. 52. 1. W stosunku do gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być wprowadzone, następujące zakazy:

- 1) umyślnego zabijania, okaleczania i chwytania;
 - 1a) transportu, pozyskiwania, przetrzymywania, chowu i hodowli, a także posiadania żywych zwierząt
- 2) zbierania, przetrzymywania i posiadania okazów gatunków;
- 3) umyślnego niszczenia ich jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych;
- 4) niszczenia ich siedlisk i ostoi;
- 5) niszczenia ich gniazd, mrowisk, nor, legowisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk i innych schronień;
- 6) wybierania, posiadania i przechowywania ich jaj;
- 7) wyrabiania, posiadania i przechowywania wydmuszek;
- 8) preparowania okazów gatunków;

- 9) zbywania, nabywania, oferowania do sprzedaży, wymiany i darowizny okazów gatunków;
 - 10) wwożenia z zagranicy i wywożenia poza granicę państwa okazów gatunków;
 - 11) umyślnego płoszenia i niepokojenia;
 - 12) fotografowania, filmowania i obserwacji, mogących powodować ich płoszenie lub niepokojenie;
 - 13) przemieszczania z miejsc regularnego przebywania na inne miejsca;
 - 14) przemieszczania urodzonych i hodowanych w niewoli do stanowisk naturalnych.
2. W stosunku do gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być wprowadzone, w przypadku braku rozwiązań alternatywnych i jeżeli nie spowoduje to zagrożenia dla dziko występujących populacji zwierząt objętych ochroną gatunkową, odstępstwa od zakazów, o których mowa w ust. 1, dotyczące:
- 1) usuwania od dnia 16 października do końca lutego gniazd z budek dla ptaków i ssaków;
 - 2) usuwania od dnia 16 października do końca lutego gniazd ptasich z obiektów budowlanych i terenów zieleni, jeżeli wymagają tego względy bezpieczeństwa lub sanitarne;
 - 3) chwytania na terenach zabudowanych przez podmioty upoważnione przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska zabłąkanych zwierząt i przemieszczania ich do miejsc regularnego przebywania;
 - 4) chwytania zwierząt rannych i osłabionych w celu udzielenia im pomocy weterynaryjnej i przemieszczania do ośrodków rehabilitacji zwierząt;
 - 5) zapobiegania poważnym szkodom, w szczególności w gospodarstwach rolnych, leśnych lub rybackich;
 - 6) pozyskiwania okazów gatunków, o których mowa w art. 49 pkt 1 lit. c, przez podmioty, które uzyskały zezwolenie Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska lub regionalnego dyrektora ochrony środowiska na to pozyskiwanie;
 - 7) przetrzymywania, zbywania, nabywania, oferowania do sprzedaży, wymiany, darowizny, a także wywożenia poza granicę państwa okazów gatunków, o których mowa w pkt 6;
 - 8) zbierania i przechowywania piór ptaków.
3. Odstępstwo od zakazu, o którym mowa w ust. 2 pkt 5, nie dotyczy gatunków ptaków.

Ust. 2 tego artykułu określa możliwość wprowadzenia ogólnych, powszechnie obowiązujących odstępstw od zakazów. Innych odstępstw można udzielać w trybie decyzji, na indywidualny wniosek, w trybie określonym w art. 56. Dla ptaków, zezwolenie na odstępstwo „w celu zapobiegania poważnym szkodom gospodarczym” można wydać wyłącznie w trybie indywidualnym.

Należy zwrócić uwagę, że prowadzenie racjonalnej gospodarki leśnej, rolnej lub rybackiej nie zwalnia już z przestrzegania ochrony gatunkowej jakichkolwiek gatunków zwierząt.

Obecne rozporządzenie będzie musiało być znowelizowane w zakresie zakazów i odstępstw. Możliwości wprowadzenia / nie wprowadzenia zakazów i odstępstw, na które zezwala ustawa, są w rzeczywistości ograniczone także wymogami art. 12 dyrektywy siedliskowej (zob.).

Art. 53. Regionalny dyrektor ochrony środowiska, może wprowadzić na terenie województwa, na czas określony, w drodze aktu prawa miejscowego w formie zarządzenia, ochronę gatunków roślin, zwierząt lub grzybów nieobjętych ochroną określoną w przepisach, o których mowa w art. 48-50, a także właściwe dla nich zakazy wybrane spośród zakazów, o których mowa w art. 51 ust. 1 oraz art. 52 ust. 1, a także odstępstwa od zakazów, o których mowa w art. 51 ust. 2 oraz art. 52 ust. 2.

Art. 54. 1. Chwywanie lub zabijanie dziko występujących zwierząt, o których mowa w art. 49 pkt 1 lit. a i b, nie może być wykonywane przy użyciu urządzeń, sposobów lub metod działających na dużą skalę lub niewybiórczo, mogących powodować lokalny zanik lub poważne zaburzenia populacji tych zwierząt, a w szczególności przy użyciu:

- 1) oślepionych lub okaleczonych zwierząt jako wabików;
 - 2) urządzeń odtwarzających nagrania głosów zwierząt;
 - 3) urządzeń elektrycznych lub elektronicznych, mogących zabijać lub ogłuszać;
 - 4) sztucznych źródeł światła;
 - 5) lusterek i innych urządzeń oślepiających;
 - 6) urządzeń wizyjnych ułatwiających strzelanie w nocy, w tym powiększających lub przetwarzających obraz oraz oświetlających cel;
 - 7) materiałów wybuchowych;
 - 8) sieci działających niewybiórczo;
 - 9) pułapek działających niewybiórczo;
 - 10) kusz;
 - 11) trucizn lub przynęt zatrutych albo zawierających środki usypiające;
 - 12) gazów i dymów stosowanych do wypłoszenia;
 - 13) automatycznej lub półautomatycznej broni z magazynkiem mieszczącym więcej niż 2 naboje;
 - 14) statków powietrznych;
 - 15) pojazdów silnikowych w ruchu;
 - 16) sideł, lepów i haków;
 - 17) łodzi prowadzonych z prędkością większą niż 5 kilometrów na godzinę.
2. Zakaz, o którym mowa w ust. 1 pkt 3, nie dotyczy połowu ryb dokonywanego przez wytwarzanie w wodzie pola elektrycznego charakterystycznego dla prądu stałego lub impulsowego.

Art. 55. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, sposoby obrączkowania ptaków, wzory obrączek oraz materiały, z jakich mogą być wykonane obrączki, kierując się potrzebą ochrony ptaków przed niekontrolowanym i niewłaściwym obrączkowaniem.

Art. 56. 1. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska może zezwolić na odstępstwa od zakazów określonych w art. 51 ust. 1 pkt 1, 5 i 6 oraz w art. 52 ust. 1 pkt 1-2, 10, 11 i 14, w stosunku do gatunków:

- 1) objętych ochroną ścisłą;
- 2) objętych ochroną częściową, jeżeli zezwolenie dotyczy obszaru wykraczającego poza granice jednego województwa lub jeżeli ma to związek z działaniami podejmowanymi przez ministra właściwego do spraw środowiska, w tym dotyczącymi realizacji krajowej strategii ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej, programów ochrony gatunków zagrożonych wyginięciem lub realizacji umów międzynarodowych.

2. Regionalny dyrektor ochrony środowiska na obszarze swojego działania może zezwolić:

- 1) w stosunku do gatunków objętych ochroną częściową – na czynności podlegające zakazom, określonym w art. 51 ust. 1 i w art. 52 ust. 1;
- 2) w stosunku do gatunków objętych ochroną ścisłą – na czynności podlegające zakazom, określonym w art. 51 ust. 1 pkt 2-4 i w art. 52 ust. 1 pkt 3-9, 12 i 13.

3. Zezwolenia na pozyskiwanie roślin, zwierząt i grzybów w lasach wydaje się w porozumieniu z właścicielem lub zarządcą lasu.

4. Zezwolenia, o których mowa w ust. 1 i 2, z zastrzeżeniem ust. 4a i 5, mogą być wydane w przypadku braku rozwiązań alternatywnych, jeżeli nie spowoduje to zagrożenia dla dziko występujących populacji chronionych gatunków roślin, zwierząt lub grzybów oraz:

1) wynikają z potrzeby ochrony innych dziko występujących gatunków roślin, zwierząt, grzybów oraz ochrony siedlisk przyrodniczych lub

2) wynikają z konieczności ograniczenia poważnych szkód w gospodarce, w szczególności rolnej, leśnej lub rybackiej, lub

3) leżą w interesie zdrowia i bezpieczeństwa powszechnego, lub

5) są niezbędne w realizacji badań naukowych i programów edukacyjnych lub w realizacji celów związanych z odbudową populacji, reintrodukcją gatunków roślin, zwierząt lub grzybów, albo do celów działań reprodukcyjnych, w tym do sztucznego rozmnażania roślin, lub

6) umożliwiają, w ściśle kontrolowanych warunkach, selektywnie i w ograniczonym stopniu, zbiór lub przetrzymywanie roślin i grzybów oraz chwytanie lub przetrzymywanie zwierząt gatunków objętych ochroną ścisłą w liczbie określonej przez wydającego zezwolenie.

4a. Zezwolenia, o których mowa w ust. 1 i 2, na odstępstwa od zakazów określonych w art. 52 ust. 1 pkt 6, 12 i 14 mogą być wydane w przypadku braku rozwiązań alternatywnych i jeżeli nie są szkodliwe dla zachowania populacji chronionych gatunków roślin, zwierząt lub grzybów we właściwym stanie ochrony w ich naturalnym zasięgu, a także nie spowoduje to zagrożenia dla dziko występujących populacji tych gatunków, oraz wynikają z innych koniecznych wymogów nadrzędnego interesu publicznego, w tym wymogów o charakterze społecznym lub gospodarczym, lub z wymogów związanych z korzystnymi skutkami o podstawowym znaczeniu dla środowiska.

5. Zezwolenia na pozyskiwanie roślin, zwierząt lub grzybów objętych ochroną gatunkową mogą być wydane, jeżeli nie spowodują zagrożenia dla dziko występujących populacji chronionych gatunków roślin, zwierząt lub grzybów.

6. Zezwolenia, o których mowa w ust. 1 i 2, mogą być wydane na wniosek zawierający odpowiednio:

1) imię, nazwisko i adres albo nazwę i siedzibę wnioskodawcy;

2) cel wykonania wnioskowanych czynności;

3) opis czynności, na którą może być wydane zezwolenie;

4) nazwę gatunku lub gatunków, których będą dotyczyć działania, w języku łacińskim i polskim, jeżeli polska nazwa istnieje;

5) liczbę lub ilość osobników, których dotyczy wniosek, o ile jest to możliwe do ustalenia;

6) wskazanie sposobu, metody i stosowanych urządzeń do chwytania, odławiania lub zabijania zwierząt albo sposobu zbioru roślin i grzybów lub sposobu wykonania innych czynności, na które może być wydane zezwolenie, a także miejsca i czasu wykonania czynności oraz wynikających z tego zagrożeń;

7) wskazanie podmiotu, który będzie chwycił lub zabijał zwierzęta.

7. Zezwolenia, o których mowa w ust. 1 i 2, zawierają odpowiednio:

1) imię, nazwisko i adres albo nazwę i siedzibę wnioskodawcy;

2) nazwę gatunku lub gatunków, których będą dotyczyć działania, w języku łacińskim i polskim, jeżeli polska nazwa istnieje;

3) liczbę lub ilość osobników, których dotyczy zezwolenie, o ile jest to możliwe do ustalenia;

- 4) opis czynności, na które wydaje się zezwolenie;
 - 5) wskazanie dozwolonych metod i sposobów chwytania, odławiania lub zabijania zwierząt albo sposobów zbioru roślin i grzybów lub sposobów wykonania innych czynności, na które wydaje się zezwolenie
 - 6) określenie czasu i miejsca wykonania czynności, których dotyczy zezwolenie;
 - 7) wskazanie podmiotu, który będzie chwycił lub zabijał zwierzęta;
 - 8) określenie terminu złożenia informacji o wykorzystaniu zezwolenia.
- 7a. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska i regionalny dyrektor ochrony środowiska mogą dokonywać kontroli spełniania warunków określonych w wydanych przez siebie zezwoleniach, o których mowa w ust. 1 i 2.
- 7b. Czynności kontrolne są wykonywane przez osoby posiadające imienne upoważnienie wydane przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska lub regionalnego dyrektora ochrony środowiska.
- 7c. Upoważnienie, o którym mowa w ust. 7b, zawiera wskazanie osoby upoważnionej do wykonywania czynności kontrolnych, miejsca i zakresu kontroli oraz podstawy prawnej do jej wykonywania.
- 7d. Przed przystąpieniem do czynności kontrolnych osoba upoważniona do ich wykonywania jest obowiązana okazać upoważnienie, o którym mowa w ust. 7b.
- 7e. Osoby upoważnione do wykonywania czynności kontrolnych mają prawo do:
- 1) wstępu na teren należący do podmiotu kontrolowanego;
 - 2) żądania pisemnych lub ustnych informacji związanych z przedmiotem kontroli;
 - 3) wglądu do dokumentów związanych z przedmiotem kontroli, sporządzania z nich odpisów, wyciągów lub kopii oraz zabezpieczania tych dokumentów.
- 7f. Wstęp na teren należący do podmiotu kontrolowanego oraz wykonywanie czynności kontrolnych następują w obecności właściciela lub posiadacza nieruchomości.
- 7g. Osoba wykonująca czynności kontrolne sporządza z tych czynności protokół.
- 7h. Protokół podpisuje osoba wykonująca czynności kontrolne oraz podmiot kontrolowany.
- 7i. W przypadku odmowy podpisania protokołu przez podmiot kontrolowany protokół podpisuje tylko osoba wykonująca czynności kontrolne, dokonując w protokole adnotacji o odmowie podpisania protokołu przez podmiot kontrolowany.
- 7j. Zezwolenia, o których mowa w ust. 1 i 2, mogą być cofnięte odpowiednio przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska lub regionalnego dyrektora ochrony środowiska, jeżeli podmiot, który uzyskał zezwolenie, nie spełnia zawartych w nim warunków.
- 7k. Potwierdzone odpowiednim świadectwem lub zezwoleniem zwolnienie z zakazów wydane na podstawie rozporządzenia Rady (WE) Nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi (Dz.Urz. WE L 61 z 03.03.1997, str. 1, z późn. zm.) traktuje się w odniesieniu do okazów, dla których je wydano, jako zwolnienie równoważne wydanemu na podstawie ust. 1 i 2; dotyczy ono zakazu posiadania, przetrzymywania, chowu, hodowli, darowizny, transportu, wwożenia i wywożenia przez wewnątrzspółnotową granicę państwa oraz czynności, które zostały w tym zwolnieniu dopuszczone.
8. Regionalny dyrektor ochrony środowiska do dnia 31 stycznia każdego roku składa Generalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska raport o wydanych w roku poprzednim zezwoleniach, o których mowa w ust. 2, zawierający informacje, o których mowa w ust. 7 pkt 2-7, a także informację o wykorzystaniu zezwoleń oraz wynikach kontroli spełniania warunków określonych w tych zezwoleniach.

8a. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska do dnia 30 czerwca każdego roku składa informacje, o których mowa w ust. 8, ministrowi właściwemu do spraw środowiska.

8b. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska do dnia 30 czerwca każdego roku składa ministrowi właściwemu do spraw środowiska raport o wydanych w roku poprzednim zezwoleniach, o których mowa w ust. 1, zawierający informacje, o których mowa w ust. 7 pkt 2-7, a także informację o wykorzystaniu zezwoleń oraz wynikach kontroli spełniania warunków określonych w tych zezwoleniach.

9. Minister właściwy do spraw środowiska przygotowuje i przedstawia Komisji Europejskiej raporty dotyczące ochrony gatunkowej, których obowiązkiem sporządzania wynika z przepisów prawa Unii Europejskiej.

RDOŚ udziela zezwoleń na odstępstwo od zakazów ochrony gatunkowej, z wyjątkiem zezwalania na zrywanie, niszczenie, uszkodzanie, przemieszczanie, hodowlę, zbywanie, nabywanie, oferowanie do sprzedaży, wymiany i darowizny, przewóz przez granicę roślin ściśle chronionych, umyślne zabijanie, okaleczanie lub chwytanie, zbierania, przetrzymywanie lub posiadanie, przewóz przez granicę, umyślne płoszenie lub niepokojenie zwierząt chronionych oraz przemieszczanie zwierząt chronionych urodzonych i hodowanych w niewoli do stanowisk naturalnych – które są zastrzeżone do kompetencji GDOŚ.

Wydanie zezwolenia może nastąpić tylko z powodów ściśle określonych w ust. 4 lub (tylko od niektórych zakazów!) w ust. 4a.

Zezwolenie na pozyskanie w celach gospodarczych może być wydane tylko w stosunku do gatunku, który w rozporządzeniu jest określony jako „mogący być pozyskiwany”, a jeżeli pozyskanie ma nastąpić w lesie – tylko w porozumieniu z właścicielem lub zarządcą lasu.

Art. 57. 1. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska opracowuje programy ochrony zagrożonych wyginięciem gatunków roślin, zwierząt i grzybów.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, zawierają:

- 1) opis sposobów prowadzenia działań ochronnych zmierzających do odbudowy populacji zagrożonych wyginięciem gatunków;
- 2) określenie czasu i miejsca wykonania działań ochronnych;
- 3) wskazanie odpowiedzialnego za wykonanie działań ochronnych;
- 4) informacje o kosztach i źródłach finansowania.

Art. 58. 1. Regionalny dyrektor ochrony środowiska, do dnia 31 marca każdego roku, przekazuje Generalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska informację za rok poprzedni w sprawie przypadkowego schwywania lub zabicia zwierząt gatunków objętych ochroną ścisłą.

2. Na podstawie informacji, o której mowa w ust. 1, Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska może podjąć badania lub działania ochronne, zapobiegające przypadkowemu chwytaniu lub zabijaniu zwierząt.

Art. 59. Organy ochrony przyrody są obowiązane do inicjowania i wspierania badań naukowych w zakresie:

- 1) ochrony siedlisk przyrodniczych;
- 2) ochrony siedlisk roślin i siedlisk zwierząt objętych ochroną gatunkową;
- 3) ochrony zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia oraz ich siedlisk położonych na trasach wędrówek, a także miejsc ich zimowania lub gniazdowania;
- 4) ustalania zmienności liczebności populacji gatunków roślin i zwierząt;
- 5) opracowania i doskonalenia sposobów zapobiegania szkodom powodowanym przez zwierzęta objęte ochroną gatunkową;
- 6) opracowania i doskonalenia sposobów zapobiegania przypadkowemu chwytaniu lub zabijaniu zwierząt objętych ochroną gatunkową.
- 7) określania wpływu niekorzystnych skutków zanieczyszczenia chemicznego na liczebność populacji roślin i zwierząt objętych ochroną gatunkową.

Art. 60. 1. Organy ochrony przyrody podejmują działania w celu ratowania zagrożonych wyginięciem gatunków roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową, polegające na przenoszeniu tych gatunków do innych miejsc, eliminowaniu przyczyn ich zagrożenia, podejmowaniu ochrony ex situ oraz tworzeniu warunków do ich rozmnażania.

2. Jeżeli stwierdzone lub przewidywane zmiany w środowisku zagrażają lub mogą zagrażać roślinom, zwierzętom lub grzybom objętym ochroną gatunkową, regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska, jest obowiązany, po zasięgnięciu opinii właściwej regionalnej rady ochrony przyrody oraz zarządcy lub właściciela terenu, podjąć działania w celu zapewnienia trwałego zachowania gatunku, jego siedliska lub ostoi, eliminowania przyczyn powstawania zagrożeń oraz poprawy stanu ochrony jego siedliska lub ostoi.

3. Regionalny dyrektor ochrony środowiska może ustalać i likwidować, w drodze decyzji administracyjnej:

- 1) strefy ochrony ostoi oraz stanowisk roślin objętych ochroną gatunkową, o których mowa w art. 48 pkt 1 lit. d;
- 2) strefy ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową, o których mowa w art. 49 pkt 1 lit. e;
- 3) strefy ochrony ostoi oraz stanowisk grzybów objętych ochroną gatunkową, o których mowa w art. 50 pkt 1 lit. d.

4. Granice stref ochrony, o których mowa w ust. 3, oznacza się tablicami z napisem, odpowiednio: „ostoja roślin”, „ostoja zwierząt” albo „ostoja grzybów” i informacją: „osobom nieupoważnionym wstęp wzbroniony”.

5. Regionalny dyrektor ochrony środowiska prowadzi rejestr stref ochrony, o których mowa w ust. 3.

6. W strefach ochrony, o których mowa w ust. 3, bez zezwolenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska zabrania się:

1) przebywania osób, z wyjątkiem właściciela nieruchomości objętej strefą ochrony oraz osób sprawujących zarząd i nadzór nad obszarami objętymi strefą ochrony, oraz osób wykonujących prace na podstawie umowy zawartej z właścicielem lub zarządcą;

2) wycinania drzew lub krzewów;

3) dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli nie jest to związane z potrzebą ochrony poszczególnych gatunków;

4) wznoszenia obiektów, urządzeń i instalacji

7. Wydając zezwolenie na odstąpienie od zakazów, o których mowa w ust. 6, regionalny dyrektor ochrony środowiska kieruje się wymogami ochrony ostoi oraz stanowisk roślin, zwierząt lub grzybów objętych ochroną gatunkową.

**3. Stan ochrony siedliska /
gatunku przyrodniczego
– podstawowe pojecie dla planowania
i wykonywania ochrony obszarów Natura 200**

Pojęcie stanu ochrony

Podstawowe pojęcie dla sieci Natura 2000 to stan ochrony siedliska przyrodniczego lub gatunku. Stan ochrony jest syntetyczną charakterystyką „stanu zachowania” przedmiotu ochrony, uwzględniającą jego trendy i cechy jego zasobów, jak i zewnętrzne oddziaływania na gatunek / siedlisko.

Pojęcie stanu ochrony można zastosować do różnych poziomów, na których rozpatrujemy siedlisko lub gatunek:

- do stanu gatunku na konkretnym stanowisku / stanu konkretnego płatu siedliska przyrodniczego,
- do lokalnych zasobów, np. do zasobów gatunku / siedliska przyrodniczego w obszarze Natura 2000,
- do zasobów siedliska / gatunku w regionie biogeograficznym, w kraju, bądź w całej Europie.

Dla planowania ochrony obszarów Natura 2000 podstawowe znaczenie ma stan ochrony siedlisk i gatunków rozpatrywany w skali konkretnego obszaru Natura 2000 – i na tym znaczeniu skupiamy się dalej.

Stan ochrony gatunku / siedliska przyrodniczego w obszarze Natura 2000

Stan ochrony gatunku w obszarze scharakteryzowany jest trzema podstawowymi parametrami:

- Parametr 1: populacja,
- Parametr 2: siedlisko,
- Parametr 3: szanse zachowania gatunku.

Każdy z parametrów jest oceniany w skali: FV (zielony) = właściwy, U1 (pomarańczowy) = niezadowolający, U2 (czerwony) = zły. W przypadku braku danych zapisuje się XX = nieznan.

Parametr „populacja” ocenia się wg następującego klucza:

Parametr	FV (właściwy)	U1 (niezadowolający)	U2 (zły)
populacja	Liczebność nie zmniejsza się, nie jest mniejsza niż minimum zapewniające przetrwanie gatunku, struktura, rozrodzność i śmiertelność są naturalne	Liczebność spada, lecz wolniej niż 1% rocznie, lub liczebność jest na granicy minimum zapewniającego przetrwanie gatunku, lub struktura, rozrodzność albo śmiertelność są nieco antropogenicznie zaburzone	Liczebność spada szybciej niż 1% rocznie lub liczebność jest znacznie mniejsza niż minimum zapewniające przetrwanie gatunku, lub struktura, rozrodzność albo śmiertelność są silnie antropogenicznie zaburzone

W praktyce dla każdego gatunku stosuje się nieco inne, dopasowane do jego specyfiki, wskaźniki stanu populacji. Mogą to być bezpośrednie wskaźniki populacyjne (liczebność, rozrodzność, śmiertelność), lub wskaźniki pośrednie (liczba drzew zasiedlonych przez gatunek ksylobionta, albo nawet częstotliwość znajdowania rzadkiego gatunku owada). Przykłady takich wskaźników dla wybranych gatunków leśnych zamieszczono dalej.

Parametr „siedlisko” ocenia się wg następującego klucza:

Parametr	FV (właściwy)	U1 (niezadowolający)	U2 (zły)
siedlisko	Wielkość wystarczająco duża i jakość odpowiednio dobra dla długoterminowego przetrwania gatunku	Wielkość i jakość siedliska na pograniczu wymagań gatunku	Wielkość zdecydowanie zbyt mała lub jakość niewątpliwie nie zapewniająca długoterminowego przetrwania gatunku

W praktyce siedlisko ocenia się na podstawie wskaźników siedliska. Mierzą one wielkość dostępnego dla gatunku siedliska (czy jest wystarczająca do przetrwania gatunku?) oraz jego jakość. Wskaźniki są oczywiście różne dla różnych gatunków – mogą charakteryzować np. ilość miejsc do rozmnażania się, dostępność pokarmu, dostępność schronień jakich potrzebuje gatunek itp. Wskaźniki powinny z jednej strony wyrażać te cechy populacji, które świadczą o jej „zdrowiu i witalności”, a z drugiej strony wyrażać te cechy siedliska gatunku, o których wiemy, że są kluczowe dla jego przetrwania. Przykłady takich wskaźników dla wybranych gatunków leśnych zamieszczono dalej.

Parametr „szanse zachowania gatunku” ocenia się według następującego klucza:

Parametr	FV (właściwy)	U1 (niezadowolający)	U2 (zły)
Szanse zachowania gatunku	Brak zagrożeń i negatywnych trendów. Zachowanie gatunku w perspektywie 10-20 lat jest niemal pewne.	Zachowanie gatunku w perspektywie 10-20 lat nie jest pewne, ale jest prawdopodobne, o ile uda się zapobiec istniejącym zagrożeniom.	Zachowanie gatunku w perspektywie 10-20 lat będzie bardzo trudne: zaawansowane procesy recesji, silne negatywne trendy lub znaczne zagrożenia.

Globalna ocena stanu ochrony jest wyprowadzana z trzech powyższych parametrów według sztywnego schematu wnioskowania:

- Jeżeli choć jeden z trzech parametrów jest oceniony jako U2, to ocena globalna = U2,
- Jeżeli nie zachodzi powyższe, ale choć jeden z trzech parametrów jest oceniony jako U1, to ocena globalna = U1,
- Jeżeli nie zachodzi powyższe, ale dwa lub trzy parametry są ocenione jako XX, to ocena globalna = XX,
- Jeżeli nie zachodzi powyższe (tj. wszystkie trzy parametry są ocenione jako FV lub ewentualnie dwa na FV, a jeden XX), to ocena globalna = FV.

Stan ochrony siedliska przyrodniczego w obszarze scharakteryzowany jest trzema podstawowymi parametrami:

- Parametr 1: powierzchnia siedliska,
- Parametr 2: struktura i funkcja,
- Parametr 3: szanse zachowania siedliska,

Każdy z parametrów jest oceniany w skali: FV (zielony) = właściwy, U1 (pomarańczowy) = niezadowolający, U2 (czerwony) = zły. W przypadku braku danych zapisuje się XX = niezany.

Parametr „powierzchnia siedliska” ocenia się wg następującego klucza:

Parametr	FV (właściwy)	U1 (niezadowalający)	U2 (zły)
Powierzchnia siedliska	Nie zmniejsza się, nie jest antropogenicznie pofragmentowana	Zmniejsza się w tempie mniejszym niż 1% rocznie lub jest nieco antropogenicznie pofragmentowana	Zmniejsza się w tempie szybszym niż 1% rocznie lub jest silnie antropogenicznie pofragmentowana

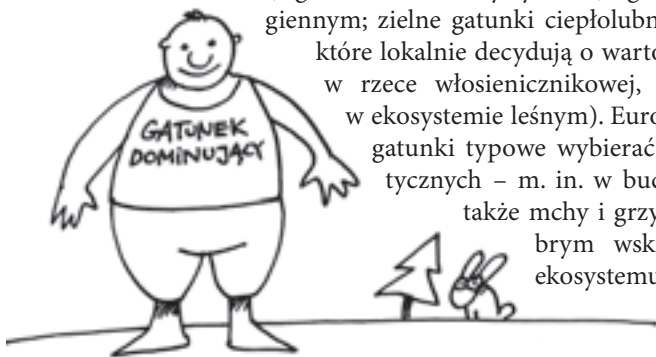
Występowania siedliska w formie rozproszonych płatów uwarunkowanych warunkami siedliskowymi (np. rzeźbą terenu) nie uznaje się oczywiście za antropogeniczną fragmentację.

Parametr „struktura i funkcja” ocenia się wg następującego klucza:

Parametr	FV (właściwy)	U1 (niezadowalający)	U2 (zły)
Struktura i funkcja	W dobrym stanie, brak znaczących zaburzeń, typowe dla siedliska procesy ekologiczne żywe, stan typowych gatunków właściwy	Pewne zaburzenia, np. nieoptymalne zagospodarowanie, pewne zubożenie strukturalne, zaburzenie odpowiednich procesów naturalnych, zubożenie różnorodności biologicznej, upośledzenie funkcji, niezadowalający stan niektórych typowych gatunków	Istotne, głębokie zaburzenia, np. brak właściwego zagospodarowania, zubożenie strukturalne, brak odpowiednich procesów naturalnych, głębokie zubożenie różnorodności biologicznej, utrata funkcji, zły stan typowych gatunków lub wyraźne zubożenie ich zestawu

W praktyce parametr „struktura i funkcja” ocenia się na podstawie wskaźników. Zestaw tych wskaźników może być inny dla każdego typu siedliska przyrodniczego (dostosowany do jego specyfiki ekologicznej), choć wiele wskaźników dla różnych siedlisk jest podobnych albo nawet takich samych. Część wskaźników charakteryzuje warunki, w jakich funkcjonuje siedlisko przyrodnicze (np. warunki wodne, formy użytkowania), a część charakteryzuje bezpośrednio strukturę siedliska przyrodniczego. Jednym ze wskaźników powinien być stan populacji „gatunków typowych” dla danego typu siedliska przyrodniczego.

Gatunki typowe to gatunki, które decydują o specyfice danego siedliska – mogą to być gatunki dominujące, decydujące o specyfice całego ekosystemu (buk w buczynie, grab w grądzie), gatunki charakterystyczne (bagnio i borówka bagienna w borze bagiennym; zielne gatunki ciepłolubne w świetlistej dąbrowie), gatunki które lokalnie decydują o wartości przyrodniczej siedliska (pstrąg w rzece włosienicznikowej, unikatowe gatunki ksylobiontów w ekosystemie leśnym). Europejskie zalecenia sugerują, by jako gatunki typowe wybierać gatunki z różnych grup systematycznych – m. in. w buczynie nie tylko rośliny zielne, ale także mchy i grzyby, których różnorodność jest dobrym wskaźnikiem „przyrodniczej jakości” ekosystemu. Gatunkami typowymi dla siedliska przyrodniczego mogą być także zwierzęta (m. in. ryby w rzece, ptaki w lesie).

Inne wskaźniki charakteryzują odpowiednie cechy struktury lub/i procesy i czynniki kształtujące siedlisko i będące uwarunkowaniami jego funkcjonowania. Wartość każdego ze wskaźników ocenia się również w skali FV-U1-U2-XX. Wyróżniamy wskaźniki kardynalne i pomocnicze. Wartość parametru ustala się na podstawie wartości poszczególnych wskaźników w ten sposób, że nie może ona być lepsza niż najgorsza wartość wskaźnika kardynalnego, natomiast wartości wskaźników pomocniczych wpływają na wartość parametru, ale nie determinują jej w sposób bezwzględny. Wskaźniki powinny wyrażać te cechy, które są kluczowe dla trwałości i „jakości ekosystemu”, w tym także dla zachowania pełni związanej z danym ekosystemem różnorodności biologicznej. Przykłady standardowych wskaźników struktury i funkcji dla wybranych typów siedlisk przyrodniczych podano dalej.

Parametr „szanse zachowania siedliska” ocenia się według następującego klucza:

Parametr	FV (właściwy)	U1 (niezadowalający)	U2 (zły)
Szanse zachowania siedliska	Brak zagrożeń i negatywnych trendów. Zachowanie siedliska w stanie nie pogorszonym w perspektywie 10-20 lat jest niemal pewne.	Zachowanie siedliska w stanie nie pogorszonym w perspektywie 10-20 lat nie jest pewne, ale jest prawdopodobne, o ile uda się zapobiec istniejącym zagrożeniom.	Zachowanie siedliska w stanie nie pogorszonym w perspektywie 10-20 lat będzie bardzo trudne: zaawansowane procesy recesji, silne negatywne trendy lub znaczne zagrożenia.

Globalna ocena stanu ochrony jest wyprowadzana z trzech powyższych parametrów według sztywnego schematu wnioskowania:

- Jeżeli choć jeden z trzech parametrów jest oceniony jako U2, to ocena globalna = U2,
- Jeżeli nie zachodzi powyższe, ale choć jeden z trzech parametrów jest oceniony jako U1, to ocena globalna = U1,
- Jeżeli nie zachodzi powyższe, ale dwa lub trzy parametry są ocenione jako XX, to ocena globalna = XX,
- Jeżeli nie zachodzi powyższe (tj. wszystkie trzy parametry są ocenione jako FV lub ewentualnie dwa na FV a jeden XX), to ocena globalna = FV.

Stan ochrony gatunku / siedliska przyrodniczego na innych poziomach

Pojęcia stanu ochrony gatunku / siedliska przyrodniczego można użyć także do opisu stanu na konkretnym stanowisku gatunku albo do opisu stanu konkretnego płatu siedliska przyrodniczego. W tym celu można użyć takich samych parametrów i wskaźników, jak do opisu stanu gatunku / siedliska w obszarze. Zwykle wówczas stan w obszarze opisuje się jako najczęstszy stan spośród zanotowanych na stanowisk w tym obszarze. Jeżeli zasoby zostały w pełni zinventaryzowane i ocenione pod względem stanu ochrony, można wyliczyć strukturę stanu ochrony gatunku / siedliska na stanowiskach w obszarze. Poprawa tej struktury powinna być celem ochrony obszaru, a zmiany tej struktury będą weryfikować skuteczność tej ochrony.

Pojęcia stanu ochrony gatunku / siedliska przyrodniczego używa się również do opisu zasobów w skali regionu biogeograficznego, kraju lub całej Unii Europejskiej. Do parametrów stanu ochrony dodawany jest wówczas parametr oceniający zasięg i jego zmiany, oceniany według klucza podobnego jak dla powierzchni / populacji.

Zastosowania pojęcia stanu ochrony gatunku / siedliska przyrodniczego

Zgodnie z art. 2(2) dyrektywy siedliskowej, „Środki podejmowane zgodnie z niniejszą dyrektywą mają na celu zachowanie lub odtworzenie, we właściwym stanie ochrony, siedlisk przyrodniczych oraz gatunków dzikiej fauny i flory ważnych dla Wspólnoty”. Cel ten należy rozumieć jako doprowadzenie parametrów i wskaźników poszczególnych gatunków i siedlisk przyrodniczych do wartości typowych dla „właściwego stanu ochrony”.

Przy planowaniu ochrony obszarów Natura 2000 (plany ochrony, plany zadań ochronnych), osiągnięcie właściwego stanu przedmiotów ochrony - wyrażonego konkretnymi parametrami i wskaźnikami - jest więc długofalowym celem planowania. Krótkookresowe cele np. planu zadań ochronnych powinny być ustalane w świetle tej długofalowej wizji - tj. powinny być odpowiedniej wielkości krokiem ku osiągnięciu parametrów i wskaźników właściwego stanu ochrony.

Parametry i wskaźniki określające stan przedmiotów ochrony powinny być przedmiotem monitoringu mierzącego postęp w osiągnięciu tych celów.

Wyrażenie stanu ochrony za pomocą konkretnych parametrów i wskaźników pokazuje „punkty krytyczne” dla osiągnięcia właściwego stanu gatunków i siedlisk, wskazując na najpilniejsze potrzeby działań ochronnych. Wiele wskaźników można bowiem poprawić za pomocą takich działań. Oczywiście nie dotyczy to wszystkich wskaźników - aby poprawić udział starych drzew w drzewostanie, trzeba poczekać, aż urosną, żaden zabieg ochronny nie przyspieszy tego procesu. Choć już udział rozkładającego się drewna można powiększyć (w wielu krajach buduje się specjalne „mielerze jelonkowe” dla jelonka rogacza, zastępujące brak starych dębów; w niektórych krajach łamano żywe drzewa, by lokalnie zwiększyć krytycznie niskie zasoby mikrosiedlisk dla naturalnych ksylobiontów...).

Oczywiście, w toku prac nad planowaniem ochrony konkretnego obszaru Natura 2000 należy uwzględnić lokalną specyfikę populacji gatunków i zasobów siedlisk przyrodniczych - dostosowując do tej specyfiki wskaźniki stanu ochrony i stawiane sobie - oparte na tych wskaźnikach - specyficzne cele ochrony.

Znajomość stanu ochrony przedmiotów ochrony jest także istotna przy decydowaniu, czy ewentualne negatywne oddziaływanie planu lub przedsięwzięcia na obszar Natura 2000 jest „znaczące”, czy też nie. Z pewnością znaczące jest każde oddziaływanie, które spowoduje zauważalne pogorszenie konkretnego parametru lub wskaźnika stanu ochrony któregoś z przedmiotów ochrony w obszarze - w tym szczególnie, jeżeli to pogorszenie wyprowadzi wartość wskaźnika z zakresu „właściwego” albo pogłębi jego „niewłaściwość”.

Znajomość stanu ochrony gatunków na terenie kraju lub/i regionu biogeograficznego jest ważna przy ocenie, czy można udzielić zezwolenia na odstępstwo od przepisów ochrony gatunkowej. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich, odstępstwa od ochrony gatunków znajdujących się w niewłaściwym stanie ochrony muszą być udzielane ze szczególną ostrożnością i tylko w wyjątkowych przypadkach.

Wskaźniki „struktury i funkcji” dla wybranych siedlisk przyrodniczych oraz wskaźniki „populacji i siedliska” dla wybranych gatunków

Jak pokazano wyżej, parametr „struktura i funkcja” dla siedlisk przyrodniczych oraz parametry „populacja” oraz „siedlisko” dla gatunków oceniane jest za pomocą specyficznego dla danego siedliska / gatunku zestawu wskaźników. Kluczowa dla tej oceny jest więc lista wskaźników oraz wyskalowanie, jakie ich wartości należy uważać za „właściwe”, jakie za „nieodpowiednie”, a jakie za „złe”.

Poniżej podano „standardowe” zestawy wskaźników, jakie zostały zaproponowane dla większości leśnych typów siedlisk przyrodniczych oraz dla wybranych typów siedlisk nieleśnych i dla przykładowych gatunków. Zestawienie to bazuje na doświadczeniach pilotażowego monitoringu wybranych siedlisk przyrodniczych i gatunków, jaki w latach 2006-2008 został zrealizowany przez Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie.

Propozycje zestawów wskaźników cytowane za podanymi w tekście autorami zaczerpnięto z raportu „*Opracowanie tekstów przewodników metodologicznych dla gatunków i siedlisk przyrodniczych*”, mscr., Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, wrzesień 2008. W niektórych przypadkach zaproponowano niewielkie modyfikacje, głównie o charakterze porządkowym lub ujednolicającym z podobnymi typami siedlisk. Zestawy wskaźników dla tych typów siedlisk leśnych, które nie były objęte projektem i raportem IOP opracowano przez analogię.

W przypadku siedlisk i niektórych gatunków, gwiazdką (*) oznaczono wskaźniki, które należy uważać za kardynalne, tj. ocena parametru nie powinna być lepsza, niż najgorszy z tych wskaźników. Pozostałe wskaźniki należy traktować pomocniczo – nawet jeżeli wartość wskaźnika byłaby „nieodpowiednia” (U1), to – jeżeli inne wskaźniki za tym przemawiają, odpowiedni parametr wciąż może być oceniony jako „właściwy” (FV).

9110 – kwaśne buczyny

Naturalne kwaśne buczyny na nizinach to lasy bukowe z acidofilnym runem, natomiast w górach naturalne kwaśne buczyny mogą być budowane przez buk, jodłę i świerk w różnych proporcjach. Jako gatunek obcy ekologicznie należy traktować sosnę (nawet gdy jej obecność wynika z gospodarczego typu drzewostanu). Świerk w buczynach górskich nie powinien być traktowany jako „obcy ekologicznie”. Jako gatunki obce geograficznie należy traktować wszystkie gatunki poza swoim naturalnym zasięgiem geograficznym (w tym modrzew na nizinach i świerk oraz jodła poza swoim naturalnym zasięgiem). Oczywiście, gatunkiem obcym geograficznie jest także daglezja i dąb czerwony.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Udział buka w drzewostanie, (w zasięgu naturalnym jodły – udział buka + jodły)*	>90%	50-90%	<50%
Udział gatunków »wczesnosukcesyjnych» w drzewostanie	<10% ale obecne	10-30% lub całkiem nieobecne	>30%
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	10-50%	>50%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łącznie zasoby)*	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości*	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. /ha
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)*	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie drzewostanu	Tak, obfite, reagujące na luki i przesiewienia	Tak, pojedyncze	Brak
Struktura pionowa i przestrzenna drzewostanu	Zróżnicowana; >50% powierzchni pokryte przez zwarty drzewostan, jednak obecne luki, przesiewienia	Jednolity stary drzewostan lub struktura zróżnicowana ze zwartym starym drzewostanem zajmującym 10-50% powierzchni	Jednolite odnowienia lub zróżnicowana struktura KO z < 10% powierzchni zajętej przez fragmenty starego drzewostanu

Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadlubowa
Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy*	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są naturalne stosunki ilościowe	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Obecne, lecz najwyższej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym gatunki nitrofilne, okrajkowe, porębowe, w tym trzcinnik piaszkowy, jeżyny	Co najwyższej pojedynczo	Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywne	Silnie ekspansywne
Różnorodność występujących mchów, grzybów, ptaków lub owadów (jeżeli są takie dane lub obserwacje)	Wysoka	Przeciętna	Poniżej przeciętnej
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

9130 – żyzne buczyny

Naturalne żyzne buczyny na nizinach to lasy bukowe, niekiedy z domieszką dębu, jawora, lipy i in., natomiast w górach naturalne żyzne buczyny mogą być budowane przez buk, jawor, jodłę i świerk w różnych proporcjach. Jako gatunek obcy ekologicznie należy traktować sosnę (nawet gdy jej obecność wynika z gospodarczego typu drzewostanu). Świerk w buczynach górskich, dąb w buczynach niżowych, lipa ani grab nie powinny być traktowany jako „obce ekologicznie”. Jako gatunki obce geograficznie należy traktować wszystkie gatunki poza swoim naturalnym zasięgiem geograficznym (w tym modrzew na nizinach i świerk oraz jodła poza swoim naturalnym zasięgiem). Oczywiście, gatunkiem obcym geograficznie jest także daglezja i dąb czerwonony.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Udział w drzewostanie łącznie buka, jodły (tylko w jej naturalnym zasięgu geograficznym), jawora*	>90%	50-90%	<50%
Udział gatunków „wczesnosukcesyjnych” w drzewostanie	<10% ale obecne	10-30% lub całkiem nieobecne	>30%
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	10-50%	>50%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	<1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łącznie zasoby)*	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	<3% miąższości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości*	>5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	<3 szt. / ha
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)*	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i <50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie drzewostanu	Tak, obfite, reagujące na luki i przesiewienia	Tak, pojedyncze	Brak

Struktura pionowa i przestrzenna drzewostanu	Zróżnicowana; >50% powierzchni pokryte przez zwarty drzewostan, jednak obecne luki, przesiewienia	Jednolity stary drzewostan lub struktura zróżnicowana ze zwartym starym drzewostanem zajmującym 10-50% powierzchni	Jednolite odnowienia lub zróżnicowana struktura KO z < 10% powierzchni zajętej przez fragmenty starego drzewostanu
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadlubowa
Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy*	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są naturalne stosunki ilościowe	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Obecne, lecz najwyższej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym gatunki porębowe, w tym trzcinnik piaskowy, jeżyny	Co najwyższej pojedynczo	Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywne	Silnie ekspansywne
Różnorodność występujących mchów, grzybów, ptaków lub owadów (jeżeli są takie dane lub obserwacje)	Wysoka	Przeciętna	Poniżej przeciętnej
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

9150 – buczyny storczykowe

Reprezentowane w Polsce przez kilka różnych podtypów. Wartości większości wskaźników trzeba odnosić do stanu „normalnego” (naturalnego) dla danego podtypu i danej specyfiki lokalnej.

Wskaźnik	FV właściwy	U1 niezadawalający	U2 zły
Udział buka (w górskich odmianach buka + jodły) w drzewostanie*	>90%	50-90%	<50%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	10-50%	>50%
Obecność nasadzeń drzew	Brak lub nieliczne zgodne z siedliskiem	Nieliczne niezgodne z siedliskiem	Liczne niezgodne z siedliskiem
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 80 lat	<10% udział drzew starszych niż 80 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 80 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. /ha
Naturalne odnowienie drzewostanu	Liczne, zróżnicowana struktura wiekowa	Nieliczne	Brak
Charakterystyczna kombinacja florystyczna*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadlubowa
Populacja storczyków*	Liczna i we właściwym stanie	Nieliczna, lub w stanie niezadawalającym	W stanie złym
Gatunki dominujące	Dominują gatunki nie powodujące zakłóceń w strukturze siedliska	Współdominują gatunki ograniczające rozwój storczyków i/lub gatunków ciepłolubnych	Dominują gatunki ograniczające rozwój storczyków i/lub gatunków ciepłolubnych
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Poniżej 5% pokrycia	Powyżej 5% pokrycia
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie	Brak	Poniżej 20%	Powyżej 20%

Ogólna różnorodność gatunkowa runa, a jeżeli istnieją dane, także np. owadów	Wysoka	Przejętna	Zubożona
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak, umiarkowane cięcia prześwietlające	Nadmierne cięcia prześwietlające, zrywka umiarkowana	Rębnie radykalnie zmieniające strukturę lasu i stosunki świetlne w runie, zrywka uszkadzająca runo itp.
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie, uszkodzenia drzewostanów)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

9160 – grądy subatlantyckie

Grądy subatlantyckie to lasy budowane zwykle przez grab, dąb i buk w różnych proporcjach. Jako gatunek obcy ekologicznie należy traktować sosnę (nawet gdy jej obecność wynika z gospodarczego typu drzewostanu). Jako gatunki obce geograficznie należy traktować wszystkie gatunki poza swoim naturalnym zasięgiem geograficznym (w tym modrzew na nizinach i świerk oraz jodła poza swoim naturalnym zasięgiem). Oczywiście, gatunkiem obcym geograficznie jest także daglezja i dąb czerwony.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Udział w drzewostanie gatunków liściastych (bez wczesnosukcesyjnych)*	>90%	50-90%	<50%
Udział graba*	>10% w drzewostanie	<10% w drzewostanie	Brak w drzewostanie, obecny tylko w podrostach lub wcale
Udział gatunków „wczesnosukcesyjnych” w drzewostanie	<10% ale obecne	10-30% lub całkiem nieobecne	>30%
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	10-50%	>50%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łącznie zasoby)*	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu

	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. / ha
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości*	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)*	Tak, z udziałem graba, obfite, reagujące na luki i prześwietlenia	Tak, lecz tylko pojedyncze lub bez udziału graba	Brak
Naturalne odnowienie drzewostanu	Zróżnicowana; >50% powierzchni pokryte przez zwarty drzewostan, jednak obecne luki, przesświetlenia	Jednolity stary drzewostan lub struktura zróżnicowana ze zwartym starym drzewostanem zajmującym 10-50% powierzchni	Jednolite odnowienia lub zróżnicowana struktura KO z < 10% powierzchni zajętej przez fragmenty starego drzewostanu
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadłubowa
Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy*	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są naturalne stosunki ilościowe	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Obecne, lecz najwyżej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym gatunki porębowe, w tym trzcinnik piaszkowy, jeżyny	Co najwyżej pojedynczo	Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywne	Silnie ekspansywne
Różnorodność występujących mchów, grzybów, ptaków lub owadów (jeżeli są takie dane lub obserwacje)	Wysoka	Przeciętna	Poniżej przeciętnej
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

Gospodarka leśna zazwyczaj trwale zachowuje typy leśnych siedlisk przyrodniczych. Może jednak zubażać je o pewne, ważne z punktu widzenia różnorodności biologicznej, elementy struktury. Ta buczyna ma „właściwy” skład gatunkowy drzewostanu i nie zniekształcone runo, ale nie ma w niej drzew wyróżniających się starością i rozmiarami oraz jest bardzo uboga w rozkładające się drewno - stan ochrony całego ekosystemu nie może więc być oceniony jako właściwy. Fot. P. Pawlaczyk.

Zasoby rozkładającego się drewna to powszechnie uznawany dziś wskaźnik „jakości” ekosystemu leśnego z punktu widzenia jego znaczenia dla leśnej różnorodności biologicznej. Dlatego przyjmuje się je również jako jeden ze wskaźników „struktury i funkcji” siedliska przyrodniczego, a tym samym stanu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych w sieci Natura 2000. Dolina Bukówki w Nadleśnictwie Krzyż. Fot. P. Pawlaczyk

Gospodarka zrębowa w borze bagiennym (91D0; BMb), powiązana z odwodnieniem i sztucznym odnowieniem, okazuje się niszcząca dla siedliska przyrodniczego – w kolejnym pokoleniu nie odtwarza się już dobrej jakości ekosystem boru bagiennego . Lasy stanowiące siedlisko przyrodnicze 91D0 lepiej wyłączyć z normalnej gospodarki ...

... co nie znaczy, że nie wymagają one troski. Większość borów i lasów bagiennych w Polsce jest zniekształcona w wyniku odwodnienia wykopanymi dawniej rowami – aby poprawić stan ochrony siedliska przyrodniczego trzeba zablokować odpływ wody. Nadleśnictwo Ruszów. Fot. P. Pawlaczyk.

Niektóre rozproszone w lasach nieleśne siedliska chronione w sieci Natura 2000 wymagają po prostu, by nie niszczyć ich próbami zagospodarowania i zapewnić osłonę od ewentualnych wpływów zewnętrznych. Aby zachować jeziorko dystroficzne (3160) zwykle wystarczy nie próbować wykorzystać go do hodowli ryb i zapewnić mu nie użytkowaną zrębami zupełnymi strefę na zboczach misy jeziorka (nie mniej niż ok. 2 wysokości drzewostanu). Nadleśnictwo Bytów. Fot. P. Pawlaczyk.

Inne ekosystemy nieleśne wymagają aktywnej pomocy. Powinien ją zaplanować specjalista. Na zdjęciu usuwanie sosny, która wkroczyła na przesuszone torfowisko przejściowe – razem z zablokowaniem odpływu wody, powinno doprowadzić do przywrócenia naturalnych warunków wodnych i właściwego stanu siedliska. Nadleśnictwo Człopa. Fot. P. Pawlaczyk.

Wrzosowiska (siedlisko przyrodnicze 4030) wymagają czynnej ochrony. Na „Wrzosowiskach Cedyńskich” w obszarze Natura 2000 Dolina Odry, jest ona realizowana przez Nadleśnictwo Mieszkowice. Fot. R. Pankratow.

Nadleśnictwo Drygały wspólnie z Polskim Towarzystwem Ochrony Ptaków skutecznie chroni populację cietrzewia w obszarze OSO Natura 2000 Poligon Orzysz, przez realizację małej retencji (poprawa stosunków wodnych na dużym obszarze), nie dokonywanie grodzień siatką leśną, redukcję lisa i jelenota oraz wykasanie aren tokowiskowych cietrzewi. Fot. Radosław Fusch.

Ochrona hydrogenicznych siedlisk przyrodniczych w obszarach Natura 2000 jest często współbieżna z dobrze zaprojektowanymi działaniami małej retencji (choć trzeba także uważać, by niewłaściwie zlokalizowaną małą retencją nie zniszczyć siedlisk naturalnych). Zastawka zbudowana dla ochrony torfowiska wysokiego (7110) Słowińskie Błota w Nadleśnictwie Sławno. Fot. P. Pawlaczyk

Niektóre elementy przyrody chronione w obszarze Natura 2000 mogą być udostępnione turystom. Warunkiem jest zrobienie tego w taki sposób, by przyroda nie ucierpiała. Rezerwat Bagno Kusowo w Nadleśnictwie Szczecinek. Fot. P. Pawlaczyk.

Chronione w obszarze Natura 2000 siedliska przyrodnicze (tu: ciepłolubne murawy napiaskowe z sasankami) nie mogą być przeznaczone do zalesiania. Na państwie polskim ciąży obowiązek ich utrzymania, w tym także zapobieżenia ich zalesieniu przez właścicieli oraz zarastaniu w wyniku naturalnej sukcesji. Berżniki na Suwalszczyźnie. Fot. P. Pawlaczyk.

Śródleśne łąki (w tym wiele łąk stanowiących grunty Lasów Państwowych) są często siedliskami naturalnymi lub siedliskami naturalnych gatunków. ich zachowanie wymaga właściwego, zwykle ekstensywnego, ale regularnego użytkowania łąki – koszenia w odpowiednim do typu łąki terminie, a także zbioru i usuwania z łąki skoszonego siana. Dolina Korytnicy w nadleśnictwie Głusko. Fot. J. Kujawa-Pawlaczyk.

*Uwaga! W takich dębach może żyć i rozmnażać się pachnica dębowa (*Osmoderma eremita*). Tylko część jej stanowisk w lasach została wykryta podczas inwentaryzacji przyrodniczej 2007. Nawet nieumyślne i nieświadome zniszczenie lub pogorszenie stanu siedliska rozmnażania się pachnicy (a także kozioroga dobosza, zgniotka cynobrowego czy nadobnicy alpejskiej) byłoby uchybieniem obowiązkom wynikającym z art. 12 dyrektywy siedliskowej. Nadleśnictwo Bolesławiec. Fot. P. Pawlaczyk*

Gatunki naturalne mogą być niepozorne – np. sasankę otwartą, gdy nie kwitnie, może być trudno wypatrzyć w leśnym runie. Tylko część stanowisk gatunków naturalnych w Lasach państwowych udało się znaleźć podczas inwentaryzacji 2007. Nie zwalnia to z konieczności zapewnienia im właściwej i skutecznej ochrony.

Renowacja rowu melioracyjnego to działanie niebezpieczne dla przyrody - może znacząco negatywnie oddziaływać na przedmioty ochrony w obszarze Natura 2000 – np. siedliska przyrodnicze, ważki, czy płazy.

Budowa nowej albo modernizacja istniejącej drogi leśnej może znacząco negatywnie oddziaływać na siedliska gatunków będących przedmiotami ochrony w sieci Natura 2000 albo na stan ochrony siedlisk przyrodniczych.

Inwestycje w lesie, tak samo jak wszystkie inne, mogą wymagać oceny oddziaływania na obszar Natura 2000. Nie można z góry zakładać, że wszystko co służy gospodarce leśnej będzie automatycznie korzystne dla przyrody.

9170 – grądy środkowoeuropejskie i kontynentalne

Grądy środkowoeuropejskie i subkontynentalne to lasy, w których dojrzałym drzewostanie występują: dęby, grab, lipa, klon, wiąz, jesion, a w swoich zasięgach geograficznych także jawor, jodła, świerk. Wymienione tu gatunki należy traktować jako „właściwe dla dojrzałego drzewostanu grądu”. Jako gatunek obcy ekologicznie należy traktować sosnę (nawet gdy jej obecność wynika z gospodarczego typu drzewostanu). Jako gatunki obce geograficznie należy traktować wszystkie gatunki poza swoim naturalnym zasięgiem geograficznym (w tym modrzew na nizinach i świerk oraz jodła poza swoim naturalnym zasięgiem).

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Różnorodność gatunkowa drzewostanu – liczba występujących w drzewostanie gatunków właściwych dla dojrzałego drzewostanu grądu	4 i więcej	2-3	1
Udział łączny graba, klonu i lipy *	>20% w drzewostanie	<20% w drzewostanie	Brak w drzewostanie, obecny tylko w podrostach lub wcale
Udział gatunków „wczesnosukcesyjnych” w drzewostanie	<10% ale obecne	10-30% lub całkiem nieobecne	>30%
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	10-50%	>50%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łącznie zasoby)*	>10% objętości żywego drzewostanu	3-10% objętości żywego drzewostanu	< 3% objętości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości*	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. /ha
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)*	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<210% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie drzewostanu	Tak, >4 gatunki, obficie, reagujące na luki i prześwietlenia	Tak, pojedyncze lub ograniczone do 2-3 gatunków	Brak

Struktura pionowa i przestrzenna drzewostanu	Zróżnicowana; >50% powierzchni pokryte przez zwarty drzewostan, jednak obecne luki, przesświetlenia	Jednolity stary drzewostan lub struktura zróżnicowana ze zwartym starym drzewostanem zajmującym 10-50% powierzchni	Jednolite odnowienia lub zróżnicowana struktura KO z < 10% powierzchni zajętej przez fragmenty starego drzewostanu
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadłubowa
Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy*	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są naturalne stosunki ilościowe	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego
Ekspansywne gatunki obce w podzycie i runie	Brak	Obecne, lecz powyżej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym gatunki porębowe, w tym trzcinnik piaskowy, jęczyny	Co najwyżej pojedynczo	Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywne	Silnie ekspansywne
Różnorodność występujących mchów, grzybów, ptaków lub owadów (jeżeli są takie dane lub obserwacje)	Wysoka. Tu zakwalifikować też zawsze w przypadku występowania pachnicy, jelonka lub kozioroga.	Przeciętna	Poniżej przeciętnej
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

9180 – jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach

(na podstawie: Świerkosz 2008, zmodyfikowane)

Ten typ siedliska jest silnie zróżnicowany wewnętrznie – zaliczamy tu zarówno zboczowe lasy klonowo-lipowe, jak i zboczowe lasy bukowo-jaworowe oraz laski z jaworem i jarzębem. Zespoły te stanowią podtypy siedliska. Wartości wielu wskaźników (obcość ekologiczna, wskaźniki związane z kompozycją florystyczną) trzeba odnosić do stanu „normalnego” (naturalnego) dla danego podtypu i danej specyfiki lokalnej.

Wskaźnik	FV właściwy	U1 niezadawalający	U2 zły
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie*	Brak	1 gatunek obcy ekologicznie, pojedyncze osobniki	Nasadenia lub więcej niż 1 gatunek obcy ekologicznie, liczne populacje
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >30 cm grubości	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. /ha
Naturalne odnowienie drzewostanu	Obecne odnowienie różnowiekowe, min. 5 gatunków	Obecne odnowienie jedno- lub różnowiekowe 2-4 gatunki	Brak, lub pojedyncze odnowienia
Struktura drzewostanu*	Drzewostan zróżnicowany pod względem wysokości i piersńcy drzew	Drzewostan jednowiekowy, ale obecny podrost	Drzewostan jednowiekowy, niezróżnicowany pod względem wysokości i piersńcy
Pionowa struktura roślinności	Występują wszystkie warstwy roślinności (a, a1, b, c, d). Warstwa mchów może być bardzo uboga	Brak jednej z warstw (zwykle a1 lub b)	Struktura pionowa uproszczona składająca się z dwóch warstw (a i c)
Gatunki charakterystyczne*	>5 gatunków, charakterystycznych dla warunków lokalnych, w tym min. 2 w drzewostanie	2-5 gatunków charakterystycznych	Brak, lub tylko pojedyncze osobniki
Gatunki dominujące w runie	Możliwe występowanie fałdalne gatunków z klasy <i>Quercus-Fagetea</i> , sporadyczny udział gatunków porębowych i inwazyjnych	Ponad 30% powierzchni runa zajęte przez gatunki porębowe (<i>Rubus sp.</i> , <i>Calamagrostis sp.</i> i inne)	Ponad 50% powierzchni runa zajęte przez gatunki porębowe (<i>Rubus sp.</i> , <i>Calamagrostis sp.</i> i inne)
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Pojedyncze osobniki, 1-2 gatunków	Łanowo występujący gatunek lub kilka (>2) gatunków

Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie	Możliwe występowanie facjalne gatunków z klasy <i>Quercus-Fageteta</i> (<i>Galium odoratum</i> , <i>Mercurialis perennis</i> , <i>Galeobdolon luteum</i>), co jest zjawiskiem naturalnym w niektórych płatach siedliska. Sporadyczny udział gatunków porębowych i inwazyjnych	Ponad 30% powierzchni runa zajęte przez gatunki porębowe (<i>Rubus</i> sp., <i>Calamagrostis</i> sp. i inne)	Ponad 50% powierzchni runa zajęte przez gatunki porębowe (<i>Rubus</i> sp., <i>Calamagrostis</i> sp. i inne)
Gatunki ziołoroślowe i nitrofilne	Pożądanymi są udział gatunków takich jak <i>Alliaria petiolata</i> , <i>Geranium robertianum</i> , <i>Urtica dioica</i> , <i>Geum urbanum</i> . Możliwe facjalne występowanie w niektórych płatach siedliska	Gatunki nitrofilne pojedynczo	Brak gatunków nitrofilnych
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

9190 – kwaśne dąbrowy

W ramach tego typu siedliska wyraźnie wyróżniają się nadmorskie lasy typu *Betulo-Quercetum* oraz śródlądowe kwaśne dąbrowy. Wartości wielu wskaźników (obecność ekologiczna, wskaźniki związane z kompozycją florystyczną) trzeba odnosić do stanu „normalnego” (naturalnego) dla danego podtypu, co częściowo zaznaczono w tabeli. Sosny nie traktować jako gatunku „obcego ekologicznie”, natomiast świerk zawsze jako gatunek „obcy ekologicznie”, a poza swoim naturalnym zasięgiem także jako „obcy geograficznie”.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Udział dębu w drzewostanie *	W przypadku brzozaowo-dębowych lasów nadmorskich > 40%	40-70%	<40%
Udział sosny w drzewostanie	W przypadku brzozaowo-dębowych lasów nadmorskich < 40%	10-30%	>70%
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	10-50%	>50%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łącznie zasoby)*	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości*	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. /ha
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)*	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie dębu	Liczniejsze niż pojedyncze	Pojedyncze	Brak
Struktura pionowa i przestrzenna drzewostanu	Zróżnicowana; >50% powierzchni pokryte przez zwarty drzewostan, jednak obecne luki, przesświetlenia	Jednolity stary drzewostan lub struktura zróżnicowana ze zwartym starym drzewostanem zajmującym 10-50% powierzchni	Jednolite odnowienia lub zróżnicowana struktura KO z < 10% powierzchni zajętej przez fragmenty starego drzewostanu
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadłubowa

Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy*	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są naturalne stosunki ilościowe	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Obecne, lecz najwyższej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym gatunki nitrofilne, okrajkowe, porębowe, w tym trzcinnik piaskowy, jeżyny	Co najwyższej pojedynczo	Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywny	Silnie ekspansywne
Różnorodność występujących mchów, grzybów, ptaków lub owadów (jeżeli są takie dane lub obserwacje)	Wysoka. Tu zakwalifikować też zawsze w przypadku występowania pachnicy, jelonka lub kozioroga	Przeciętna	Poniżej przeciętnej
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

91D0 – bory i lasy bagienne

(na podstawie Pawlaczyk 2008, zmodyfikowane)

Siedlisko przyrodnicze 91D0 jest silnie zróżnicowane wewnętrznie. Zaliczamy do niego różne zespoły roślinne - mające odmienne „naturalne” kombinacje florystyczne i uwarunkowania siedliskowe. Zespoły te stanowią podtypy siedliska. Wartości wielu wskaźników (uwodnienie, udział torfowców, udział krzewinek, wszystkie parametry związane z kompozycją florystyczną) trzeba odnosić do stanu „normalnego” (naturalnego) dla danego podtypu i danej specyfiki lokalnej.

Wskaźnik	FV właściwy	U1 niezadawalający	U2 zły
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie*	Brak	Obecny powyżej 1 gatunek, nieliczny-sporadyczny	Więcej niż 1 gatunek, lub nawet 1 gatunek liczny
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 10%	<30%	>30%
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >30 cm grubości	> 3 szt. / ha	1-3 szt. / ha	< 1 szt. /ha
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)	>20% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<20% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<20% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie drzewostanu	Tak, obfite	Tak, lecz pojedyncze	Brak
Pionowa struktura roślinności	Naturalna, zróżnicowana	Antropogenicznie zmieniona, lecz zróżnicowana	Antropogenicznie ujednolicona
Charakterystyczna kombinacja florystyczna*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadłubowa
Gatunki charakterystyczne	Obecnych > 60% listy gatunków charakterystycznych	Obecnych 30-60% listy gatunków charakterystycznych	Obecnych < 30% listy gatunków charakterystycznych
Gatunki dominujące*	We wszystkich warstwach dominują gatunki, które dominują w „naturalnym” zbiorowisku roślinnym, a stosunki ilościowe ich dominacji są naturalne	We wszystkich warstwach dominują te gatunki, które dominują w „naturalnym” zbiorowisku roślinnym, ale zachwiane stosunki ilościowe	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek inny, niż zwykle w naturalnym zbiorowisku roślinnym
Występowanie mchów torfowców*	Dominują w runie, normalne zróżnicowanie gatunkowe	Obniżone pokrycie albo różnorodność gatunkowa	Brak lub bardzo niskie pokrycie

Występowanie charakterystycznych krzewinek	Występują z „normalną” obfitością (uwzględnić lokalną specyfikę!)	Występują skąpo	Zupełnie brak
Ekspansywne gatunki obce w runie	Brak	Obecny najwyżej 1 gatunek, nieliczny-sporadyczny	Więcej niż 1 gatunek, lub nawet 1 gatunek liczny
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie	Brak	Obecne, lecz najwyżej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywne	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywne
Uwodnienie*	Właściwe, „bagienne” uwodnienie	Nieco przesuszone	Silnie przesuszone
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne przekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne
Naturalny kompleks siedlisk	Tak, cenny i bogaty kompleks	Tak, lecz małe kompleksy	Nie

91E0 - łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe

(na podstawie Pawlaczyk 2008, zmodyfikowane)

Siedlisko przyrodnicze 91E0 jest silnie różnicowane wewnętrznie. Zaliczamy do niego różne roślinne - mające odmienne „naturalne” kombinacje florystyczne i uwarunkowania siedliskowe. Zespoły te stanowią podtypy siedliska. W tej sytuacji w większości przypadków nie jest możliwe podanie sztywnych wartości wskaźników, które miałyby wartość uniwersalną i nadawałyby się do zastosowania dla wszystkich podtypów. Wartości wielu wskaźników (rytm zalewów, wskaźniki związane z kompozycją florystyczną) trzeba odnosić do stanu „normalnego” (naturalnego) dla danego podtypu i danej specyfiki lokalnej. Kalibracja wskaźników uwzględnia fakt, że łągi są zbiorowiskami roślinnymi bardzo podatnymi na neofityzację i zbiorowiskami „otwartymi” – o dużej zmienności kompozycji florystycznej. Stąd proponowane kryteria są w przypadku wielu wskaźników bardziej liberalne, niż kryteria np. dla innych typów siedlisk przyrodniczych.

Wskaźnik	FV	U1	U2
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łączne zasoby)*	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości*	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. / ha

Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)*	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie drzewostanu	Tak, obfite	Tak, lecz pojedyncze	Brak
Pionowa struktura roślinności	Naturalna, różnicowana	Antropogenicznie zmieniona, lecz różnicowana	Antropogenicznie ujednolicona
Charakterystyczna kombinacja florystyczna*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadlubowa
Gatunki charakterystyczne*	Obecnych > 50% listy gatunków charakterystycznych	Obecnych 20-50% listy gatunków charakterystycznych	Obecnych < 20% listy gatunków charakterystycznych
Gatunki dominujące*	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są naturalne stosunki ilościowe (nie ma dominacji facjalnej)	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe (dominacja facjalna)	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie*	Obecny powyżej 1 gatunek, nieliczny-sporadyczny	Więcej niż 1 gatunek, lub nawet 1 gatunek jeźli liczny	Facjalna dominacja gatunku obcego
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie	Nie bardzo silnie ekspansywne	Silnie ekspansywne, lecz nie ograniczające różnorodności runa	Facjalnie dominujące w sposób ograniczający różnorodność runa
Naturalność koryta rzecznego	Brak regulacji lub ciek zupełnie zrenaturalizowany po dawniejszej regulacji	Regulacja metodami „miękkimi”	Regulacja zmieniająca rytm zalewów lub regulacja zupełnie zmieniająca linię cieku. Istnienie urządzeń piętrzących zmieniających reżim cieku
Rytm zalewów*	Dynamika zalewów lub/i przewodnienie podłoża normalne z punktu widzenia odpowiedniego ekosystemu / zbiorowiska roślinnego	Dynamika zalewów i przewodnienie podłoża obniżone w stosunku do normalnego	Zupełny brak zalewów lub zupełnie przesuszone podłoże
Różnorodność występujących mchów, grzybów, ptaków lub owadów (jeżeli są takie dane lub obserwacje)	Wysoka. Tu zakwalifikować też zawsze w przypadku występowania pachnicy, jelonka lub kozioroga	Przeciętna	Poniżej przeciętnej

Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne
Naturalny kompleks siedlisk	Tak, cenny i bogaty kompleks	Tak, lecz małe kompleksy	Nie

91F0 - łągowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe

W dojrzałym drzewostanie występują zwykle: dąb szypułkowy, wiąz, jesion. Wszystkie gatunki iglaste kwalifikować jako obce ekologicznie. Graba nie kwalifikować jako obcego ekologicznie, ale rozwój jego populacji uznać za przejaw grądowienia.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Liczba gatunków z grupy „wiązy, dąb, jesion” występujących w drzewostanie	3 i więcej	2	1
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	10-50%	>50%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łączne zasoby)*	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości*	> 5 szt. / ha	3-5 szt. / ha	< 3 szt. / ha
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)*	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i <50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie drzewostanu	Tak, >2 gatunki, obfite, reagujące na luki i przesświetlenia	Tak, pojedyncze lub ograniczone do jednego gatunku	Brak
Struktura pionowa i przestrzenna drzewostanu	Zróżnicowana; >70% powierzchni pokryte przez zwarty drzewostan, jednak obecne luki, przesświetlenia	Jednolity stary drzewostan lub struktura zróżnicowana ze zwartym starym drzewostanem zajmującym 30-70% powierzchni	Jednolite odnowienia lub zróżnicowana struktura KO z < 30% powierzchni zajętej przez fragmenty starego drzewostanu

Różnorodność gatunkowa warstwy krzewów	4 i więcej gatunków	2-3 gatunki	1 gatunek lub brak
Charakterystyczna kombinacja florystyczna ruina*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadłubowa
Przejawy procesu gładwienia*	Brak lub nieznaczne	Wyraźne	Silnie zaawansowane
Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy*	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są naturalne stosunki ilościowe	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe	W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Obecny najwyższej 1 gatunek, nieliczny-sporadyczny	Więcej niż 1 gatunek, lub nawet 1 gatunek, jeżeli liczny	Facjalna dominacja gatunku obcego
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym trzcinnik piaszkowy, jeżyny	Co najwyższej pojedynczo	Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywne	Silnie ekspansywne
Stosunki wodno-wilgotnościowe*	Zalewy wodami rzeczynymi zdarzające się co najmniej raz na kilka lat. W przypadku łęgów poza dolinami – naturalne warunki wilgotnościowe	Zalewy wodami rzeczynymi zdarzające się wyjątkowo, lecz zastępowane przez przeziąki lub stagnowanie wody opadowej; znaczne uwilgotnienie, niewiele tylko odbiegające od stanu naturalnego	Brak zalewów wodami rzeczynymi i objawy przesuszenia
Różnorodność występujących mchów, grzybów, ptaków lub owadów (jeżeli są takie dane lub obserwacje)	Wysoka. Tu zakwalifikować też zawsze w przypadku występowania pachnicy, jelonka lub kozioroga	Przeciętna	Poniżej przeciętnej
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne przekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

91I0 - ciepłolubne dąbrowy

(na podstawie: Kurowski, Kiedrzyński 2008, zmodyfikowane)

W przypadku tego siedliska przyrodniczego duże znaczenie – oprócz wskaźników składających się na ocenę parametru „struktura i funkcja” - ma również ocena parametru „powierzchnia”. Należy przy niej uwzględnić procesy gądownienia objawiające się najczęściej rozwojem kępek podrostu gądownego (zmniejszenie powierzchni i fragmentacja świetlistej dąbrowy!), w których dochodzi do zacinienia ustępowania gatunków światłolubnych. Gatunki obce ekologicznie to np. buk, grab i sosna. Wśród gatunków obcych szczególną uwagę zwrócić na degradującą siedlisko robinieć oraz na czeremchę amerykańską.

Wskaźnik	FV właściwy	U1 niezadawalający	U2 zły
Udział dębu w drzewostanie	>60%	40-50%	<40%
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie*	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie*	<10%	10-50%	>50%
Obecność nasadzeń drzew	Brak lub nieliczne zgodne z siedliskiem	Nieliczne niezgodne z siedliskiem	Liczne niezgodne z siedliskiem
Zwarcie drzewostanu*	50-70 %	Powyżej 70%, jedna warstwa drzew	Powyżej 70%, w dwóch warstwach drzewostanu
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Naturalne odnowienie drzewostanu	Obfite odnowienie dębowe	Znikome odnowienie dębowe, umiarkowany udział gatunków gądownych	Brak odnowienia dębowego, masowe odnowienie gatunków gądownych
Zwarcie warstwy podszytu / podrostu*	Do 20%	20 do 50 %	Powyżej 50%
Gatunki charakterystyczne*	ChO - gatunki charakterystyczne dla rzędu co najmniej 5% pow. lub/i gatunki ciepłolubne powyżej 20 %	ChO – poniżej 1% powierzchni lub/i gatunki ciepłolubne poniżej 20%	ChO - brak i pokrycie gatunków ciepłolubnych poniżej 1%
Gatunki dominujące	Dominują gatunki nie powodujące zakłóceń w strukturze siedliska	Współdominują gatunki ograniczające rozwój gatunków ciepłolubnych	Dominują gatunki ograniczające rozwój gatunków ciepłolubnych

Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie*	Brak	Poniżej 5% pokrycia	Powyżej 5% pokrycia
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie;	Brak	Poniżej 20%	Powyżej 20%
Gatunki ciepłolubne*	Powyżej 20 % Wysoka.	Poniżej 20%	Brak, pokrycie poniżej 1%
Ogólna różnorodność gatunkowa runa, a jeżeli istnieją dane, także np. owadów	Tu kwalifikować zawszew przypadku wyst. obuwika, dzwoncznika, leńca bezpodkwiatkowego, pachnicy, kozitoroga	Przeciętna	Zubożona
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak, umiarkowane cięcia prześwietlające	Nadmierne cięcia prześwietlające, zrywka umiarkowana	Rębnie radykalnie zmieniające strukturę lasu i stosunki świetlne w runie, zrywka uszkadzająca runo itp.
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie, uszkodzenia drzewostanów)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

91P0 - wyżynny jodłowy bór mieszany

(na podstawie: Lorens 2008, zmodyfikowane)

Jako naturalne odnowienia jodły zaliczać odnowienia charakteryzujące się zróżnicowaną strukturą wiekową, w których część okazów przewodzi do starszych klas wieku – z wyłączeniem nalotu siewek, których duża ilość występuje zazwyczaj w runie *Abietetum polonicum*.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Udział jodły w drzewostanie*	Dominacja we wszystkich warstwach drzewostanu	Dominacja, lecz tylko w II piętrze drzewostanu	Tylko współdominacja w większości warstw
Obecność nasadzeń drzew	Brak nasadzeń lub zgodne z typowym składem gatunkowym dla boru jodłowego	Spotykane nieliczne nasadzenia, najczęściej na obrzeżach stanowiska, częściowo niezgodne ze składem gatunkowym 91P0	Liczne równomierne nasadzenia na całym stanowisku, niezgodne ze składem gatunkowym 91P0

Gatunki obce geograficznie w drzewostanie	< 1% i nie odnawiające się	< 10% i nie odnawiające się	> 10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Martwe drewno (łączone zasoby)	> 10% miąższości żywego drzewostanu	3- 10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące > 3 m długości i > 50 cm grubości	> 3 szt. / ha	1-3 szt. / ha	< 1 szt. / ha
Struktura wiekowa	Zróżnicowana struktura wiekowa	Jednowiekowy drzewostan, bez naturalnych odnowień	Skrajnie uproszczona fitocenoza
Naturalne odnowienie jodły	Występowanie równomierne na całym stanowisku odnowień	Występują nieliczne odnowienia	Całkowity brak odnowień
Naturalne odnowienie buka	Nie ograniczające odnowienia jodły	Nieco ograniczające odnowienie jodły	Dominujące nad odnowieniem jodły
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa*	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadłubowa
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Obecne, lecz najwyższej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny
Ekspansywne występowanie jeżyn, malin, dzikiego bzu czarnego i bzu koralowego	Pojedynczo, jako naturalny składnik lasu	Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywny	Silnie ekspansywne
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

91T0 – bór chrobotkowy

(na podstawie: Węgrzyn M. 2008, zmodyfikowane)

Sosnowy bór chrobotkowy jest obecnie siedliskiem bardzo niestabilnym. Do tej pory nie jest określony ostatecznie charakter tego zbiorowiska. Czy jest to w pełni naturalna odmiana boru suchego sosnowego, czy też może geneza jego powstania oraz trwania na przetrzezi dziesięcioleci ma podłoże antropogeniczne, związane z historyczną i tradycyjną gospodarką rolną ludności na obszarach silnie zalesionych. Gatunki obce geograficznie to zwykle tylko sosna banksa, w podszycie także niekiedy dąb czerwony i czeremcha amerykańska.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie	Brak	Są nieliczne	Są bardzo liczne
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 80 lat	<10% udział drzew starszych niż 80 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 80 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Gałęzie zalegające na dnie lasu	Brak lub nieliczne z naturalnego opadu	Licznie z naturalnego opadu	Pozostałe po pracach leśnych
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości	> 3 szt. / ha	1-3 szt. / ha	< 1 szt. / ha
Naturalne odnowienie sosny	Występują, ale w małych ilościach	Liczne lub całkowity brak	Bardzo liczne
Podsadzenia drzew i krzewów	Brak	Nieliczne	Liczne
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa	Obecnych > 80% listy typowych gatunków	Obecnych 50-80% listy typowych gatunków	Obecnych < 50% listy typowych gatunków
Gatunki charakterystyczne	Pełny komplet gatunków charakterystycznych	Występują podstawowe gatunki charakterystyczne dla zbiorowiska, nie ma gatunków wyróżniających	Niepełny skład gatunków charakterystycznych
Gatunki dominujące w runie	Duży udział gatunków charakterystycznych, mały udział roślin naczyniowych oraz mszaków	Sredni udział gatunków charakterystycznych, zaczyna się zaznaczać wyraźnie udział roślin naczyniowych i mszaków	Mały udział gatunków charakterystycznych, wyraźnie dominują mszaki i rośliny naczyniowe
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Obecne, lecz powyżej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny

Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie	<10%	10-20%	>20%
Występowanie i stan populacji chrobotków*	Kondycja plech dobra, runo zwarte	Kondycja plech średnia, runo słabo płatowate	Kondycja plech zła, runo silnie płatowate
Ogólny stosunek pokrycia porostów i mchów do pokrycia roślin naczyniowych	(90-100%) : (10-0)% w tym porosty od 60 do 90%	(70-80%) : (30-20) w tym porosty od 40 do 60%	<60% : >40% w tym porosty mniej niż 40%
Pozyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne przekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

2180 – bory i lasy na wydmach nadmorskich

Siedlisko jest silnie zróżnicowane i występuje w wielu podtypach. Zaproponowany poniżej zestaw wskaźników dotyczy sosnowych borów jednego z nich – sosnowych borów bażynowych

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie	< 1% i nie odnawiające się	<10% i nie odnawiające się	>10% lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 80 lat	<10% udział drzew starszych niż 80 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat	<10% udział drzew starszych niż 80 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat
Martwe drewno (łącznie zasoby)	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości	> 3 szt. / ha	1-3 szt. / ha	< 1 szt. / ha

Naturalne odnowienie sosny	Licznie i zróżnicowane przestrzennie (płaty i grupy)	Pojedyncze	Brak
Podsadzenia drzew i krzewów	Brak	Nieliczne	Liczne
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Zubożona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie	Kadłubowa
Występowanie bażyny czarnej	Licznie	Pojedynczo	Brak
Inne gatunki charakterystyczne	2-3 gatunki	1 gatunek	brak
Gatunki dominujące w runie	Gatunki borowe, pokrycie traw < 50%	Gatunki borowe, pokrycie traw > 50%	Dominują trawy i apofity
Ekspansywne gatunki obce w podszycie i runie	Brak	Obecne, lecz powyżej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny	Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie	< 10%	10-20%	> 20%
Struktura pionowa i przestrzenna drzewostanu	Zróżnicowana	Sztucznie uproszczona i ujednolicona	Bardzo uproszczona, sztuczna drągowina
Pożyskanie drewna i inne przekształcenia związane z użytkowaniem	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują, lecz mało znaczące	Silne

7110 - torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)

(na podstawie: Stańko 2008)

Jako gatunki charakterystyczne przyjmuje się: torfowce: *Sphagnum magellanicum*, *S. papillosum*, *S. fuscum*, *S. rubellum*, *S. capillifolium*, *S. fallax*, *S. cuspidatum*, rośliny naczyniowe: *Andromeda polifolia*, *Oxyccocus palustris*, *Eriophorum vaginatum*, *Trichophorum cuspidatum*.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Gatunki charakterystyczne	Występują co najmniej 3 gatunki torfowców i 2 gatunki roślin naczyniowych spośród wymienionych gatunków charakterystycznych	Występują co najmniej 2 gatunki torfowców i 2 gatunki roślin naczyniowych spośród wymienionych gatunków charakterystycznych	Występuje 1 gatunek torfowca i 1 gatunek rośliny naczyniowej spośród wymienionych gatunków charakterystycznych
Pokrycie i struktura gatunkowa torfowców	Całkowite pokrycie torfowców - ponad 50%, gatunki torfowców <i>Sphagnum magellanicum</i> , <i>S. papillosum</i> , <i>S. fuscum</i> , <i>S. rubellum</i> , <i>S. capillifolium</i> (z reguły są to gatunki o barwie czerwonej i brunatnej oraz pośrednie) zajmują łącznie ponad 40% całkowitej powierzchni zajmowanej przez wszystkie gatunki torfowców	Całkowite pokrycie torfowców w przedziale 20-50%, gatunki torfowców <i>Sphagnum magellanicum</i> , <i>S. papillosum</i> , <i>S. fuscum</i> , <i>S. rubellum</i> , <i>S. capillifolium</i> zajmują powierzchnię od 5 do 40% całkowitej powierzchni zajmowanej przez wszystkie gatunki torfowców, dominują torfowce <i>S. fallax</i> , <i>S. cuspidatum</i> lub inne gatunki z tej sekcji - <i>Cuspidata</i> (generalnie gatunki o barwie zielonej, ewentualnie żółtawej)	Całkowite pokrycie torfowców - poniżej 20%, gatunki torfowców <i>Sphagnum magellanicum</i> , <i>S. papillosum</i> , <i>S. fuscum</i> , <i>S. rubellum</i> , <i>S. capillifolium</i> nie występują lub zajmują co najwyżej łączną powierzchnię do 5% całkowitej powierzchni wszystkich gatunków torfowców, zdecydowanie dominują torfowce z „grupy” <i>S. fallax</i>
Gatunki inwazyjne i ekspansywne	Brak gatunków inwazyjnych i ekspansywnych	Gatunki inwazyjne i ekspansywne zajmują do 5% powierzchni	Gatunki inwazyjne i ekspansywne zajmują powyżej 5% powierzchni
Odpowiednie uwodnienie	Poziom wody mierzony w piezometrze - równo lub poniżej 10 cm w stosunku do powierzchni torfowiska - warstwy torfowców (w praktyce, w trakcie chodzenia po torfowisku woda zawsze widoczna przynajmniej do wysokości podeszwy)	Poziom wody mierzony w piezometrze - 10-30 cm poniżej powierzchni torfowiska	Poziom wody mierzony w piezometrze - więcej niż 30 cm poniżej powierzchni torfowiska

Struktura powierzchni torfowiska (obecność dolinek i kęp)	Dobrze wykształcony mszar kępowo-dolinkowy, gdzie w rejonie kęp (najczęściej wyniesionych więcej niż 10 cm w stosunku do dolinek) występują licznie torfowce (<i>S. fuscum</i> , <i>S. rubellum</i> , <i>S. capillifolium</i> , <i>S. russowi</i> lub inne o zabarwieniu najczęściej brunatnym lub czerwonym), mchy z rodzaju <i>Polytrichum</i> z dość licznym udziałem krzewinek oraz innych roślin naczyniowych, natomiast dolinki dobrze uwodnione zajęte przez różne gatunki torfowców oraz roślinny naczyniowie	Mszar dywanowy z nieznacznie wyniesionymi (kilka cm) płatami budowanymi przez taktę torfowce jak: <i>S. magellanicum</i> , <i>S. papillosum</i> , <i>S. rubellum</i> , <i>S. capillifolium</i> , <i>S. russowi</i> oraz niżej położonymi płatami z torfowcami z „grupy” <i>S. fallax</i> , często porośniętymi też turzycą bagienną, przygielką białą, turzycą dzióbkową, wełnianką wąskolistną	Brak struktury kępowo-dolinkowej, mszary zdominowane przez jeden gatunek torfowca, jeżeli występuje struktura kępowo-dolinkowa to kępi budowane wyłącznie przez wełniankę pochwowatą (<i>zbiotorowisko Eriophorum vaginatum-Sphagnum fallax</i>)
Pozysskanie torfu	Brak pozysskania torfu obecnie, jeżeli w przeszłości (powyżej 30 lat) to na niewielką skalę (do 5% torfowiska), słabo zauważalne w terenie ślady pozysskania w przeszłości	Torf pozysskiwany w przeszłości na znacznie większą skalę (powyżej 5% powierzchni torfowiska), wyraźnie widoczne ślady pozysskiwania, obecnie brak pozysskiwania lub pozysskiwanie sporadyczne i na bardzo małą skalę	Pozysskiwanie torfu na dużą skalę przez miejscową ludność lub pozysskanie przemysłowe
Melioracje odwadniające	Brak sieci rowów i kanałów melioracyjnych oraz innych elementów infrastruktury melioracyjnej odwadniającej torfowisko bądź infrastruktura melioracyjna w wystarczającym stopniu „zneutralizowana” na skutek podjętych działań ochronnych (zasypywanie rowów, budowa zastawek itp.)	Sieć rowów melioracyjnych oraz innych elementów infrastruktury w niewielkim stopniu oddziałuje na warunki wodne torfowiska z uwagi na brak konserwacji, częściowe uszkodzenie oraz naturalne zarastanie rowów bądź też podejmowane działania ochronne np. budowę zastawek, zasypywanie rowów itp.	Istniejąca infrastruktura melioracyjna wyraźnie pogarsza warunki wodne torfowiska
Obecność krzewów i drzew	Pokrycie drzew poniżej 10%, krzewów (borówka bagienna, bagno zwyczajne itp.) poniżej - 30%	Pokrycie drzew - 10-30%, krzewów - 30-50%	Pokrycie drzew - 30-50% (powyżej 50% należy traktować jako bór bagienny), krzewów - powyżej 50%

7140 – torfowiska przejściowe i trzęsawiska

(na podstawie: Herbichowa, Herbich i Stańko 2008)

Za gatunki charakterystyczne dla siedliska i jednocześnie stosunkowo łatwo rozpoznawalne uznaje się; torfowce: *Sphagnum fallax*, *Sphagnum cuspidatum*, *Sphagnum angustifolium*, *Sphagnum riparium*; mchy brunatne: *Drepanocladus fluitans*, *Calliergon sarmentosum*; rośliny naczyniowe: *Carex limosa*, *Carex lasiocarpa*, *Carex rostrata*, *Carex diandra*, *Scheuchzeria palustris*, *Juncus filiformis*, *Rhynchospora alba*, *Eriophorum angustifolium*, *Calla palustris*, *Comarum palustre*, *Drosera intermedia*, *Drosera anglica*.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Gatunki charakterystyczne	Występują co najmniej 2 gatunki torfowców i 4 gatunki roślin naczyniowych spośród wymienionych gatunków charakterystycznych	Występują co najmniej 2 gatunki torfowców i 2 gatunki roślin naczyniowych spośród wymienionych gatunków charakterystycznych	Występuje 1 gatunek torfowca i 1 gatunek rośliny naczyniowej spośród wymienionych gatunków charakterystycznych
Pokrycie i struktura gatunkowa mszaków	Całkowite pokrycie torfowców z grupy charakterystycznych (lub/i gatunków charakterystycznych fitosocjologicznie) - ponad 50%	Całkowite pokrycie torfowców z grupy charakterystycznych (lub/i gatunków charakterystycznych fitosocjologicznie) w przedziale - 20-50%	Całkowite pokrycie torfowców z grupy charakterystycznych (lub/i gatunków charakterystycznych fitosocjologicznie) - poniżej 20%
Gatunki inwazyjne i ekspansywne	Brak gatunków inwazyjnych	Gatunki inwazyjne zajmują do 5% powierzchni	Gatunki inwazyjne zajmują powyżej 5% powierzchni
Gatunki ekspansywne	Brak gatunków ekspansywnych	Gatunki ekspansywne zajmują do 5% powierzchni	Gatunki ekspansywne zajmują powyżej 5% powierzchni
Odpowiednie uwodnienie	Poziom wody mierzony w piezometrze - równo lub poniżej 10 cm w stosunku do powierzchni torfowiska - warstwy torfowców (w praktyce, w trakcie chodzenia po torfowisku woda zawsze widoczna przynajmniej do wysokości podeszwy)	Poziom wody mierzony w piezometrze - 10-30 cm poniżej powierzchni torfowiska	Poziom wody mierzony w piezometrze - więcej niż 30 cm poniżej powierzchni torfowiska

Struktura powierzchni torfowiska	Powierzchnia torfowiska raczej płaska, zajęta przez mszar, brak wyraźnych wyniesień, dołów po eksploatacji torfu, grobli itp., Okrajek jezeli występuje to tylko w niewielkim stopniu zarośnięty przez drzewa i krzewy, silnie uwodniony	Powierzchnia torfowiska dość urozmaicona, liczne kępy, zagłębienia, w przypadku występowania potorfni przynajmniej 80% ich powierzchni porośnięta mszarem, okrajek zajmuje 10-30% powierzchni torfowiska, tworzy gęste i trudne do przebycia zarośla, bywa okresowo suchy	W obrębie mocno zróżnicowanego mszaru liczne fragmenty przesuszone, kępy, wyniesienia i/lub wyraźne potorfia, w których mszary zajmują poniżej 80%, okrajek jezeli występuje to silnie przesuszony, porośnięty gęstymi zarośłami, zajmuje powyżej 30% torfowiska
Pozyskanie torfu	Brak pozyskania torfu obecnie, jezeli w przeszłości (powyżej 30 lat) to na niewielką skalę (do 5% torfowiska), słabo zauważalne w terenie ślady pozyskiwania w przeszłości	Torf pozyskiwany w przeszłości na znacznie większą skalę (powyżej 5% powierzchni torfowiska), wyraźnie widoczne ślady pozyskiwania, obecnie brak pozyskiwania lub pozyskiwanie sporadyczne i na bardzo małą skalę	Pozyskiwanie torfu na dużą skalę przez miejscową ludność lub pozyskanie przemysłowe
Melioracje odwadniające	Brak sieci rowów i kanałów melioracyjnych oraz innych elementów infrastruktury melioracyjnej odwadniających torfowisko bądź infrastruktura melioracyjna w wystarczającym stopniu „zneutralizowana” na skutek podjętych działań ochronnych (zasypywanie rowów, budowa zastawek itp.)	Sieć rowów melioracyjnych oraz innych elementów infrastruktury w niewielkim stopniu oddziałuje na warunki wodne torfowiska z uwagi na brak konserwacji, częściowe uszkodzenie oraz naturalne zarastanie rowów bądź też podejmowane działania ochronne np. Budowę zastawek, zasypywanie rowów itp.	Istniejąca infrastruktura melioracyjna wyraźnie pogarsza warunki wodne torfowiska
Obecność krzewów i drzew	Pokrycie drzew I krzewów poniżej 10%,	Pokrycie drzew i krzewów - 10-30%,	Pokrycie drzew (sosna, brzoza) - 30-50% (Powyżej 50% należy traktować jako bór bagienny lub brzeziinę bagienną), lub pokrycie drzew i krzewów (olsza, wierzby) powyżej 50%

Żubr *Bison bonasus* (na podstawie Krawczyński 2008)
 Gwiazdką oznaczono cechy, które powinny być oceniane w każdej populacji. Obszar, którego dotyczy ocena siedliska, należy rozumieć jako duży kompleks leśny (puszczy), lub duży obszar Natura 2000.

Parametr	Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
	Liczebność * (liczba osobników i trend, zapis: 100 ↑ (wzrost) i 100 ↓ (spadek)	Liczebność ≥ 100 osobników zapewniająca bezpieczeństwo demograficzne populacji, wykazująca wzrost lub stabilizację	Liczebność 50-100 osobników wykazująca tendencję spadku (>1 % rocznie). Liczebność <50 osobników z tendencją wzrostu	Liczebność < 50 osobników (nie gwarantująca normalnego funkcjonowania populacji). Stabilna lub z tendencją spadku 1%/rok
Populacja	Struktura wiekowo-płciowa: Byki ≥ 4 lata Krowy ≥ 4 lata Młodzież 2-3 lata Cieleta do roku	20-25% 30-35% 20-25% od 15% wzwyż	15-20% 25-30% 15-20% 10-15%	$< 15\%$ $< 25\%$ $< 15\%$ $< 10\%$ -
	Poziom rozrodu *	$\geq 15\%$	10-14%	$< 10\%$
	Współczynnik płodności	$\geq 45\%$	30-45%	$< 30\%$
	Poziom śmiertelności *	$< 10\%$	10-20%	$> 20\%$
	Stan zdrowotny populacji	$>70\%$ osobników w dobrej kondycji i zmiany patologiczne w narządach wewnętrznych u $<25\%$ sekcjonowanych osobników	50-70% osobników w dobrej kondycji, zmiany patologiczne u 25-50% sekcjonowanych osobników	$<50\%$ osobników w dobrej kondycji lub zmiany patologiczne u $>50\%$ sekcjonowanych osobników

Siedlisko	Drzewostany liściaste i mieszane *	> 40%	30-40%	< 30%
	Tereny otwarte *	<p>≥ 2%</p> <p>Corocznie koszone. Trawa suszona i zabierana. W obszarach o przewadze lasów iglastych udział terenów otwartych powinien wynosić przynajmniej 10% powierzchni obszaru</p>	<p>< 2%</p> <p>a w obszarach o przewadze lasów iglastych < 10% powierzchni obszaru. Corocznie koszone</p>	<p>Mniejszy udział, nie koszone</p>
	Fragmentacja siedliska *	<p>> 60% lasu niepodzielonego na części przez wsie, osady, pola uprawne w obszarze stanowiącym stanowisko populacji</p>	<p>40-50 % lasu niepodzielonego na części w obszarze stanowiącym stanowisko</p>	<p>< 40% lasu niepodzielonego na części w obszarze stanowiącym stanowisko</p>
	Powierzchnia arealu populacji i jego usytuowanie przestrzenne w obszarze stanowiącym stanowisko populacji	<p>Areal populacji pokrywa się z obszarem stanowiącym stanowisko populacji lub < 20% arealu może znajdować się poza tym obszarem</p>	<p>20-40% arealu jest poza obszarem</p>	<p>> 45% arealu leży poza obszarem</p>
	Występowanie dogodnych miejsc rozrodu i schronienia	Równomiernie rozproszone w obszarze	Nieliczne, ale rozproszone	Nieliczne i skupione W jednym miejscu
	Wodopoje i naturalne źródła wody pitnej dla żubrów	Równomiernie rozproszone w obszarze	Nieliczne, ale rozproszone	Nieliczne i skupione W jednym miejscu

Niedźwiedź brunatny *Ursus arctos* (na podstawie: Jakubiec 2008)
Obszar, którego dotyczy ocena siedliska, należy rozumieć jako duży kompleks leśny (puszczę) lub pasmo górskie.

Parametr	Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Populacja	Liczebność	> 20 osobników	10 - 20 osobników	< 10 osobników
	Rozród (liczba samic prowadzących młode urodzone w czasie ostatniej zimy)	> 4 samice	2-3 samic	Brak lub sporadyczny
	Płodność (średnia liczba młodych/ samicę)	≥ 2,0	1,51 – 1,99	≤ 1,50
Siedlisko	Lesistość	> 80%	70-80%	< 70%
	Fragmentacja siedliska (Landscape Division - prawdopodobieństwo, że dwa losowo wybrane miejsca w krajobrazie nie znajdują się w jednym płacie danego typu użytkowania terenu)	Brak lub mała ≤ 0,5	Średnia 0,5 – 0,75	Duża ≥ 0,76
	Sieć drogowa (dróg utwardzonych i ulepszonych)	< 1 km ² /1 km ²	1-3 km/1 km ²	> 3 km/1 km ²
Turystyka	Zaludnienie gmin	< 30 osób/km ²	31-70 osób/km ²	> 71 osób/km ²
	Turystyka	< 10 miejsc hotelowych/km ²	10 – 20 miejsc hotelowych/km ²	> 20 miejsc hotelowych/km ²

Wilk *Canis lupus* (na podstawie: Jędrzejewski, Borowik, Nowak 2008)
Obszar, którego dotyczy ocena siedliska, należy rozumieć jako duży kompleks leśny (puszczę).

Parametr	Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Populacja	Zagęszczenie populacji [N/100km ²]	>2,5	1,5-2,5	<1,5
	Liczba watah [N/100km ²]	>0,5	0,3-0,5	<0,3
	Lesistość [%]	>40	20-40	<20
Siedlisko	Fragmentacja siedliska - długość linii brzegowej lasu w przeliczeniu na 1 km ² lasu [km/km ²]	<3	3-5	>5
	Dostępność bazy pokarmowej - biomasa dzikich ssaków kopytnych w przeliczeniu na 1 km ² ; wyliczana w oparciu o indeks biomasy uzyskiwany na podstawie wskaźników zagęszczeń otrzymanych z corocznych inwentaryzacji zwierziny przeprowadzanych przez nadleśnictwa, parki narodowe oraz przez koła łowieckie dzierżawiące obwoły łowieckie [kg/km ²]	>100	50-100	<50
	Zagęszczenie dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych [km/km ²]	<0,1	0,1-0,2	>0,2
	Stopień izolacji siedlisk (analiza pokrycia terenu oraz analiza genetyczna populacji - badania próbek odchodów i włosów)	Ciągłe połączenia z innymi obszarami zasiedlonymi przez populacje wilków	Połączenia słabe, przerywane	Całkowita izolacja

Rys Lynx lynx (na podstawie: Jędrzejewski, Borowik, Nowak 2008)
Obszar, którego dotyczy ocena siedliska, należy rozumieć jako duży kompleks leśny (puszczę).

Parametr	Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Populacja	Zagęszczenie populacji [N/100km ²]	>2	1-2	<1
	Liczba samic prowadzących młode [N/100km ²]	>0,5	0,3-0,5	<0,3
	Średnia liczba młodych na dorosłą samicę Lesistość [%]	>2 >40	1-2 20-40	<1 <20
Siedlisko	Fragmentacja siedliska - długość linii brzegowej lasu w przeliczeniu na 1 km ² lasu [km/km ²]	<3	3-5	>5
	Dostępność bazy pokarmowej - biomasa jelenia i sarny w przeliczeniu na 1 km ² ; wyliczana w oparciu o indeks biomasy uzyskiwany na podstawie wskaźników zagęszczeni otrzymanych z corocznych inwentaryzacji zwierzyny przeprowadzanych przez nadleśnictwa, parki narodowe oraz przez koła łowieckie dzierzawiące obwoły łowieckie [kg/km ²]	>100	50-100	<50
	Zagęszczenie dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych [km/km ²]	<0,1	0,1-0,2	>0,2
Stopień izolacji siedlisk (analiza pokrycia terenu oraz analiza genetyczna populacji - badania próbek odchodów i włosów)	Ciągłe połączenia z innymi obszarami zasiedlonymi przez populacje rysia	0,1-0,2	Połączenia słabe, przerywane	Całkowita izolacja

Pachnica dębowa

Osmoderma eremita (na podstawie: Oleksa 2008)

W dużych próchnowiskach może żyć równocześnie nawet kilkadziesiąt (skrajnie kilkakaset) osobników pachnicy, dlatego też poszczególne drzewa mogą być traktowane jako pojedyncze płyty środowiska zasiedlone przez subpopulację, zaś zbiór drzew izolowanych nie bardziej jak ok. 200 m (większy dystans jest w stanie pokonać zaledwie kilka procent osobników) – jako populację. Miarą stanu populacji jest ocena względnej ilości zasiedlonych drzew. Miarą jakości siedliska jest zagęszczenie i jakość drzew dogodnych do zasiedlenia oraz potencjalna łączność z innymi potencjalnymi lub aktualnymi siedliskami gatunku.

Ocenę perspektyw zachowania pachnicy na stanowisku opiera się na przewidywaniach utrzymania odpowiednich dla gatunku siedlisk, tj. dziuplastych drzew z obszernymi, kilkudziesięciolitrowymi próchnowiskami (powstają najwcześniej u drzew 50-60 letnich w przypadku gatunków o miękkim drewnie (wierzba, lipa), a u gatunków o drewnie twardym (dąb, buk) dopiero w wieku powyżej 100 lat, zazwyczaj 140 lat. Dojrzałe, dziuplaste drzewa mają ograniczoną trwałość, toteż zamierające drzewa z czasem powinny być zastępowane przez nowe pokolenie starzejących się drzew. Ocenę perspektyw zachowania gatunku ułatwić może następujący klucz:

1. Drzewa stanowiące aktualne lub potencjalne siedlisko pachnicy na stanowisku zagrożone są wycinką w ciągu najbliższych kilku lat – U2
 - Drzewa stanowiące aktualne lub potencjalne siedlisko pachnicy na stanowisku nie są zagrożone wycinką w ciągu najbliższych kilku lat – 2
2. Na stanowisku pojedyncze drzewa dziuplaste (<5), a zatem ryzyko wypadnięcia wszystkich na skutek zdarzeń losowych umiarkowanie wysokie – U1
 - Na stanowisku liczne drzewa dziuplaste (<5), małe ryzyko wypadnięcia wszystkich w krótkim okresie czasu – FV

Parametr	Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Populacja	Liczba zasiedlonych drzew w przeliczeniu na 100 drzew dziuplastych (obserwacja siedzących pachnic)	≥ 15	< 15 i ≥ 5	< 5
	Liczba zasiedlonych drzew w przeliczeniu na 100 drzew dziuplastych dostępnych (przeгляд próchnowiska)	≥ 40	< 40 i ≥ 10	< 10
	Liczba drzew zasiedlonych w przeliczeniu na 1 ha	≥ 2	< 2 i ≥ 1	< 1

Siedlisko	Liczba drzew dziuplastych w przeliczeniu na 100 drzew	≥ 20	< 20 i ≥ 10	< 10
	Liczba drzew dziuplastych w przeliczeniu na 1 ha	≥ 10	< 10 i ≥ 5	< 5
	Liczba grubych dziuplastych drzew w przeliczeniu na 100 drzew (lipy o $f \geq 90$ cm i dęby o $f \geq 110$ cm i inne drzewa liściaste o $f \geq 100$ cm)	≥ 5	< 5 i ≥ 1	< 1
	Liczba grubych drzew dziuplastych w przeliczeniu na 1 ha (kryteria uznania drzewa za grube jw.)	≥ 4	< 4 i ≥ 2	< 2
	Isolacja (odległość do najbliższych aktualnych lub potencjalnych siedlisk)	≤ 200 m	> 200 m i ≤ 1000 m	> 1000 m
	Średnie zacienienie drzew (średnia z oceny poszczególnych drzew w skali: 1 – otwarta przestrzeń, w promieniu 10 metrów co najwyżej 2 lub trzy inne drzewa, tak jak w alejach; 2 – półotwarcie, np. skraj lasu, 3 – zwarte korony drzew dookoła, np. wewnątrz lasu)	$\leq 1,5$	$> 1,5$ i $\leq 2,5$	$> 2,5$

Konarek tajgowy *Phryganophilus ruficollis* (na podstawie: Gutowski 2008)

Ponieważ gatunek jest skrajnie rzadki, a metody wykrywania larw lub imagines są dla niego niszczące i mało skuteczne, ocena stanu ochronny i potencjalny monitoring zasada się na ocenie parametrów siedliska; metodą oceny stanu populacji jest częstotliwość obserwowania gatunku (mierzona w latach)! Klasy rozkładu drewna: I - drewno i tyto zdrowe, II - drewno twarde, tyto rozłożone, III - początki rozkładu drewna, IV - drewno mocno rozłożone.

Parametr	Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Populacja	Obecność imagines	Zaobserwowanie lub odłowienie przynajmniej 1 okazu w ciągu 9 lat (3 nawroty monitoringu)	Brak okazu(ów) w 4 nawrotach monitoringu (15 lat)	Brak okazów w ciągu 5 powtórzeń monitoringu (21 lat)
	Struktura drzewostanu na stanowisku	Drzewostany naturalne lub zbliżone do naturalnych, z dużą ilością wydzielającego się posuszu oraz leżącego martwego drewna w różnych fazach rozkładu	Drzewostany gospodarcze, przekształcone, niewielka ilość martwego drewna w różnych fazach rozkładu	Drzewostany gospodarcze silnie przekształcone (młodniki, drągowiny itp.), brak grubowymiarowego martwego drewna
	Struktura drzewostanów otaczających	Drzewostany naturalne lub zbliżone do naturalnych, z dużą ilością wydzielającego się posuszu oraz leżącego martwego drewna w różnych fazach rozkładu	Drzewostany gospodarcze, przekształcone, niewielka ilość martwego drewna w różnych fazach rozkładu	Drzewostany gospodarcze silnie przekształcone (młodniki, drągowiny itp.), brak grubowymiarowego martwego drewna
	Skład gatunkowy drzewostanu na stanowisku	Obecność przynajmniej 2 gatunków znanych jako rośliny żywicielskie larw (<i>pineae</i> , <i>quercus</i> , <i>betula</i> , <i>fagus</i> , <i>altnus</i>)	Obecność 1 gatunku spośród znanych roślin żywicielskich larw	Brak gatunków roślin żywicielskich
Siedlisko	Wiek drzew w drzewostanie	Liczne drzewa w wieku powyżej 150 lat	Obecność drzew 100-150 lat	Drzewa młodsze niż 100 lat
	Ilość martwego drewna (liczba leżących kłód)	≥8	2-7	0-1
	Paleta gatunków martwego drewna	>2	1-2	0
	Jakość martwego drewna (klasy rozkładu: I, II, III, IV)*	Wszystkie lub przynajmniej II, III i IV	III i IV lub przynajmniej IV	I i/lub II, bądź brak
	Ślady pożarów w okresie do 25 lat wstecz	Obecność pożaru w okresie do 10 lat wstecz	Obecność pożaru w okresie 11-25 lat wstecz	Brak jakichkolwiek śladów pożaru
	Owocniki grzybów powodujących białą zgnilizną drewna	Obecność licznych owocników <i>Trametes versicolor</i> i <i>Diplomitoporus lindbladi</i>	Obecność owocników innych grzybów powodujących białą zgnilizną drewna	Brak owocników grzybów powodujących białą zgnilizną drewna

Traszka grzebieniasta *Triturus cristatus* (na podstawie: Pabijan 2008)

Gatunek jest znany z ekstremalnych wahań liczebności w populacjach, wywołanych tymczasowym i zmiennym charakterem drobnych zbiorników wodnych, w których odbywa rozród. Dlatego zaproponowano, by kryterium populacji nie odnosić w ogóle do populacji w konkretnym zbiorniku wodnym, a tylko do „metapopulacji” związanej np. z poziomem obszaru Natura 2000. Przy tym podejściu w konkretnym zbiorniku określa się tylko obecność / nieobecność gatunku, a wnioskowanie opiera się na zmianach liczby zasiedlonych przez traszkę zbiorników w obszarze

Natomiast jeżeli chodzi o ocenę siedliska, to dla traszki grzebieniastej znana i sprawdzona w wielu krajach Europy jest wypracowana w Wielkiej Brytanii metoda tzw. HSI, czyli obliczania „indeksu przydatności siedliska (Habitat Suitability Index). Wskaźnik HSI oblicza się wg wzoru: $HSI = (SI_1 \times SI_2 \times SI_3 \times SI_4 \times SI_5 \times SI_6 \times SI_7 \times SI_8 \times SI_9 \times SI_{10})^{1/10}$, gdzie SI_n to kolejne składowe tego indeksu. Wartości SI_1 przypisuje się wartość zależnie od regionu geograficznego: tereny niższe Polski - 1-0; Beskidy, Bieszczady, Góry Świętokrzyskie - 0-8; Tatry, Sudety, wyższe partie Beskidów (>500 m n.p.m.) - 0-5. Pozostałe składowe SI oblicza się wg specjalnych skal, podanych w pracy Pabian 2008 oraz Oldham i in. 2000. Syntetyczny wskaźnik HSI jest sposobem zbiorczej oceny parametru „siedlisko” i dlatego oznaczono go gwiazdką.

Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Liczba zasiedlonych zbiorników w obszarze *	Stabilna lub wzrastająca; i zasiedlonych > 15% potencjalnie dostępnych zbiorników	Zmniejszająca się powoli; i zasiedlonych > 15% potencjalnie dostępnych zbiorników	Zmniejszająca się szybko lub - niezależnie od trendu - zasiedlonych < 15% potencjalnie dostępnych zbiorników
SI_2 - powierzchnia zbiornika (m ²)	400-2000 m ²	> 2000 m ²	< 400 m ²
SI_3 - liczba lat, w których zbiornik wysycha w ciągu 10 latach	0-2	3-6	>6
SI_4 - jakość wody	Wysoka jakość - woda bardzo czysta, liczne gatunki bezkręgowców w tym gatunki wskaźnikowe dla wód o pierwszej klasie czystości (larwy jętek, kielże <i>Gammarus</i>)	Srednia jakość - wody bez wyraźnych zanieczyszczeń, dno takich zbiorników po zaburzeniu nie wydziela woni siarkowodoru, licznie występują bezkręgowce o mniejszej tolerancji na zanieczyszczenia, lecz ich różnorodność gatunkowa jest niewielka	Niska jakość - dno takich zbiorników po zaburzeniu często wydziela woni siarkowodoru, nieliczne gatunki bezkręgowców charakterystyczne dla wód o słabym natlenieniu (larwy komarów, robaki oble), nieliczne rośliny; Lub: Zanieczyszczona - woda jest ewidentnie zanieczyszczona, zazwyczaj mętna, występują tylko bezkręgowce o wysokiej tolerancji na zanieczyszczenia, np. larwy muchówek z rodzaju <i>Eristalis</i>

Siedlisko		0-60% zacienione	60-80% zacienione	>80% zacienione
SI ₅ - zacienienie zbiornika	0-2 ptaki na 1000m ²	0-2 ptaki na 1000m ²	3-6 ptaków na 1000m ²	>6 ptaków na 1000m ²
SI ₆ - liczba ptaków wodnych na zbiorniku	Brak - nie ma ryb w zbiorniku	Możliwy - obecność ryb możliwa (np. jeśli ryb nie obserwujemy, ale przypuszczamy, że mogą zasiedlać zbiornik)	Umiarkowany - obecne są ryby roślinożerne, lub niewielkie ryby drapieżne; Lub: Silny - obecne są duże drapieżne ryby (np. szczupaki) lub liczne mniejsze ryby drapieżne/wszystkożerne (cierniki, karaste)	
SI ₇ - obecność ryb				
SI ₈ - liczba innych zbiorników w odległości do 500 m	>4	1-3	0	
SI ₉ - jakość środowiska łądowego	Dobre - siedlisko łądowe posiadające dobre warunki troficzne i liczne schronienia dla trzask (środowisko leśne; łąki z kępami traw i turzyc). Siedlisko zajmuje znaczną powierzchnię i całkowicie otacza zbiornik. Brak barier dla migracji osobników (brak pól uprawnych, dróg)	Średnie - siedlisko łądowe posiadające dobre warunki troficzne i liczne schronienia dla trzask, ale zajmujące mniejszą powierzchnię wokół zbiornika niż poprzednia kategoria, np. część akwenu graniczy z polem uprawnym lub szosą	Złe - siedlisko łądowe nie posiadające dobrych warunków troficznych i ubogie w mikrosiedliska, w których mogłyby się schronić trzaski (np. staw w polu uprawnym). Lub: Izolowane - dyspersja trzask ograniczona do bezpośredniego otoczenia stawu przez złe warunki siedliskowe (np. zabudowa miejska) lub bariery dyspersyjne	
SI ₁₀ - stopień zarośnięcia lustra wody przez roślinność	>60% (optimum jest 80%)	40-60%	<40%	
HSI - syntetyczny wskaźnik przydatności siedliska *	>0,8	0-5-0,8	<0,5	

Nadobnica alpejska *Rosalia alpina* (na podstawie: Witkowski 2008, zmienił)

Gatunek ten występuje najczęściej w formie metapopulacji, gdzie szereg mniejszych lub bardziej izolowanych drobnych populacji związanych z konkretnymi mikrosiedliskami tworzy luźną strukturę, zmienną w czasie i przestrzeni (mamy tam siedliska nie zasiedlone i zasiedlone, które ulegają zmianom w czasie); dlatego tak trudno jest oszacować jego liczebność. Problemem przy ocenie liczebności jest też trzyletni cykl rozwojowy i wynikająca z niego zmienność pojawów. Jako siedlisko nadobnicy, do którego odnoszą się poniższe parametry, należy traktować kilkusethektarowe uroczysko leśne - kompleks buczyn.

Parametr	Wskaźnik	FV (właściwy)	U1 (nieodpowiedni)	U2 (zły)
Populacja	Liczba zdarzeń spotkania imago gatunku na naturalnych mikrosiedliskach w jego potencjalnym siedlisku (nie na sągach pozyskanego drewna) podczas 3 czterogodzinnych kontroli przeprowadzonych w II i III dekadzie lipca (w miarę możliwości średnia wieloletnia)	>10	4-9	<4
	Powtarzalność przypadkowych obserwacji nadobnicy	Corocznie	W większości lat	Co kilka lat
Siedlisko	Zasoby martwego grubowmiarowego drewna bukowego (>50 cm grubości i >3m długości), średnio	>10% miąższości żywego drzewostanu	3-10% miąższości żywego drzewostanu	< 3% miąższości żywego drzewostanu
	Ciągła powierzchnia potencjalnego siedliska (drzewostanu z dominacją buka w wieku > 100 lat lub KDO)	> 100 ha	50-100 ha	< 50 ha
	Obecność innych płatów potencjalnego siedliska (drzewostanu z dominacją buka w wieku > 100 lat lub KDO) w odległości do 2 km	Więcej niż jeden płat >50 ha	Jeden płat > 50 ha lub więcej płatów < 50 ha	Brak
	Odległość od skraju potencjalnego siedliska do najbliższego składu na którym w okresie rójki imagines przetrzymywane jest drewno bukowe	>10 km	1-10 km	< 1 km

Obuwik pospolity *Cyripedium calceolus* (na podstawie: Kucharzyk 2008)

	Wskaźnik	FV właściwa	U1 niezadawająca	U2 zła
Populacja	Liczba pędów – zmiana w kolejnym okresie monitoringowym	Przynajmniej taka sama	Zmniejsza się wolniej niż 1% rocznie	Zmniejsza się szybciej niż 1% rocznie
	Typ rozmieszczenia (rozproszony, skupiskowy)	Skupienia po kilka-kilkadziesiąt pędów	Skupienia powyżej po kilka pędów	Pojedyncze pędy
	Liczba kęp – zmiana w kolejnym okresie monitoringowym	Przynajmniej taka sama	Zmniejsza się wolniej niż 1% rocznie	Zmniejsza się szybciej niż 1% rocznie
	Liczba pędów generatywnych	>30%	15-30%	<15%
	Liczba pędów wegetatywnych	<70%	70-85%	>85%
Siedlisko	Efektywność zapyłania	>30%	10-30%	<10%
	Obecność siewek	Obecne, więcej niż pojedyncze	Pojedyncze	Brak
	Stwierdzone choroby, pasożyty, zgryzanie itp.	Brak	Obecne, ale bez widocznego wpływu na owocowanie	Występują oznaki zamierania os.
Siedlisko	Powierzchnia potencjalnego siedliska – zmiana w kolejnym okresie monitoringowym	Przynajmniej taka sama	Zmniejsza się wolniej niż 1% rocznie	Zmniejsza się szybciej niż 1% rocznie
	Powierzchnia zajętego siedliska – zmiana w kolejnym okresie monitoringowym	Przynajmniej taka sama	Zmniejsza się wolniej niż 1% rocznie	Zmniejsza się szybciej niż 1% rocznie
	Fragmentacja siedliska	Mała	Średnia	Duża
	Ocienienie przez drzewa i krzewy	25-40%	10-25%; 40-70%	<10%; >70%
	Wysokie byliny/gatunki ekspansywne – konkurencyjne, % pokrycia	<20%	20-40%	>40%
	Wysokość runi	<40 cm	40-60 cm	>60 cm
	Wojłok (martwa materia organiczna), średnia grubość	<3 cm	3-10 cm	>10 cm
Miejsca do kiełkowania, występowanie luk (odkrytej gleby)	>5%	3-5%	<3%	
Negatywne wpływy z otoczenia	Brak	Obecne, o słabym natężeniu	Obecne, o dużym natężeniu	

Lipiennik loesela *Liparis loeselii* (na podstawie: Kucharski 2008)

	Wskaźnik	FV właściwa	U1 niezadawalająca	U2 zła
Populacja	Liczba osobników	> 100	30-100	<30
	Struktura populacji	Obecność juwenilnych i rozmnażających się os.	Pojedyncze os. juwenilne	Brak os. juwenilnych
	Stan zdrowotny	Brak uszkodzeń	Pojedyncze uszkodzenia	Widoczne liczne uszkodzenia
	Powierzchnia zajętego siedliska – zmiana w kolejnym okresie monitoringowym	Przynajmniej taka sama	Zmniejsza się wolniej niż 1% rocznie	Zmniejsza się szybciej niż 1% rocznie
Siedlisko	Fragmentacja siedliska i krzewiastą	Brak lub mała	Średnia	Duża
	Stopień zarośnięcia siedliska przez roślinność drzewiastą	<25%	25-50%	>50%
	Wysokie byliny/gatunki ekspansywne – konkurencyjne, % pokrycia	Brak lub pojedyncze os.	Zajmujące łącznie ponad 25% arealu	Zajmujące łącznie ponad 50% arealu
	Wysokość runi	<25	25-45 cm	>45 cm
	Wojłok (martwa materia organiczna), średnia grubość	<5 cm	5-10 cm	>10 cm
	Miejsca do kielkowania, występowanie luk (odkrytej gleby)	>10%	5-10%	<10%
Stopień uwodnienia	Duże	Średnie	Małe	

**4. Poszukiwanie sposobów wdrożenia
do gospodarki leśnej
europejskich obowiązków ochrony przyrody
– postulaty przyrodników**

Gospodarka leśna w polskich Lasach Państwowych może i powinna być kształtowana tak, by w stosunku do ekosystemów znajdujących się w zarządzie LP wypełniała podstawowe zobowiązania, ciężące na Polsce, a wynikające z prawa europejskiego. Ponieważ Lasy Państwowe zarządzają gruntami w imieniu państwa polskiego, w wykonywaniu tego zarządu powinny bezpośrednio uwzględniać odpowiednie obowiązki ciężące na państwie.

Obowiązki państwa polskiego w zakresie ochrony „elementów przyrody o znaczeniu europejskim” są następujące:

Element przyrody	Obszary Natura 2000 wyznaczone dla ochrony danego gatunku / siedliska	Cały teren kraju
Siedliska przyrodnicze z zał. I dyrektywy siedliskowej	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakaz zezwalania na przedsięwzięcia lub plany, które oddziaływałyby znacząco negatywnie na stan ochrony, tj. na zasoby, jakościowy stan albo na szanse przyszłej ochrony siedliska w obszarze (art. 6.3 DS). Wyjątki tylko w trybie art. 6(4) DS. 2. Nakaz podjęcia odpowiednich działań, by uniknąć pogorszenia stanu ochrony siedliska w obszarze, niezależnie od przyczyn ew. pogorszenia (art. 6.2 DS), 3. Nakaz przyjęcia środków koniecznych by doprowadzić zasoby siedliska przyrodniczego w obszarze do właściwego stanu ochrony (art. 6.1 DS. w świetle art. 2.2 DS). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obowiązek nadzoru (tj. monitoringu stanu ochrony krajowych zasobów, oraz w razie potrzeby podejmowania niezbędnych środków dla zachowania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony krajowych zasobów) (art. 11 oraz art. 2.2 DS). 2. Powinny być uwzględniane w ocenach oddziaływania na środowisko. Zniszczenie lub pogorszenie stanu konkretnych płatów siedliska jest dopuszczalne, jeżeli jest wcześniej przewidziane i zalegalizowane odpowiednią procedurą; w przeciwnym razie może być uznane za „szkodę w środowisku” i wymagać naprawy i kompensacji (DSz).
Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakaz zezwalania na przedsięwzięcia lub plany, które oddziaływałyby znacząco negatywnie na stan ochrony, tj. na populację, siedlisko albo na szanse przyszłej ochrony gatunku w obszarze (art. 6.3 DS), wyjątki tylko w trybie art. 6(4) DS. 2. Nakaz podjęcia odpowiednich działań, by uniknąć pogorszenia stanu ochrony gatunku w obszarze (w tym pogorszenia stanu jego siedlisk), niezależnie od przyczyn ew. pogorszenia (art. 6.2 DS), 3. Nakaz przyjęcia środków koniecznych by doprowadzić zasoby gatunku w obszarze do właściwego stanu ochrony (art. 6.1 DS. w świetle art. 2.2 DS). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obowiązek nadzoru (tj. monitoringu stanu ochrony krajowych zasobów, oraz w razie potrzeby podejmowania niezbędnych środków dla zachowania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony krajowych zasobów) (art. 11 oraz art. 2.2 DS). 2. Powinny być uwzględniane w ocenach oddziaływania na środowisko. Zniszczenie lub pogorszenie stanu stanowisk lub siedlisk gatunku jest dopuszczalne, jeżeli jest wcześniej przewidziane i zalegalizowane odpowiednią procedurą; w przeciwnym razie może być uznane za „szkodę w środowisku” i wymagać naprawy i kompensacji (DSz).

Gatunki z załącznika IV dyrektywy siedliskowej ¹	<i>Dla ochrony tych gatunków nie wyznacza się obszarów Natura 2000 (chyba, że równocześnie są ujęte w załączniku II DS)</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obowiązek wprowadzenia skutecznego systemu ścisłej ochrony zapobiegającego m. in. przypadkom umyślnego zrywania i niszczenia roślin, umyślnego zabijania, chwytania i niepokojenia zwierząt, a także nawet nieumyślnego niszczenia lub uszkodzenia miejsc rozmnażania się i odpoczynku zwierząt. Wyjątki tylko w trybie art. 16 DS. 2. W ramach systemu ścisłej ochrony, o którym mowa wyżej, muszą być m. in. uwzględniane w ocenach oddziaływania na środowisko. Zniszczenie lub pogorszenie stanu stanowisk lub siedlisk gatunku jest dopuszczalne tylko wyjątkowo w trybie art. 16 DS. 3. Obowiązek nadzoru (tj. monitoringu stanu ochrony krajowych zasobów, oraz w razie potrzeby podejmowania niezbędnych środków dla zachowania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony krajowych zasobów) (art. 11 oraz art. 2.2 DS).
Gatunki z załącznika V dyrektywy siedliskowej	<i>Dla ochrony tych gatunków nie wyznacza się obszarów Natura 2000 (chyba, że równocześnie są ujęte w załączniku II DS)</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obowiązek nadzoru (tj. monitoringu stanu ochrony krajowych zasobów, oraz w razie potrzeby podejmowania niezbędnych środków dla zachowania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony krajowych zasobów) (art. 11 oraz art. 2.2 DS). 2. W razie potrzeby wprowadzenie środków obejmujących np. limitowanie eksploatacji co do miejsca, czasu, metod lub ilości, limitowanie obrotu, sztuczną hodowlę lub uprawę, koniecznych do utrzymania zasobów we właściwym stanie ochrony (art. 14 DS), 3. Powinny być uwzględniane w ocenach oddziaływania na środowisko. Zniszczenie lub pogorszenie stanu stanowisk lub siedlisk gatunku jest dopuszczalne, jeżeli jest świadome (wcześniej przewidziane i zalegalizowane odpowiednią procedurą); w przeciwnym razie może być uznane za „szkodę w środowisku” i wymagać naprawy i kompensacji (DSz).

¹ częściowo są to te same gatunki, które są w zał. II, lecz niektóre gatunki są tylko w zał. IV, a niektóre – tylko w zał. II. W stosunku do gatunków ujętych w obu załącznikach stosuje się sumę odpowiednich obowiązków.

Ptaki z załącznika I dyrektywy ptasiej	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakaz zezwalania na przedsięwzięcia lub plany, które oddziaływałyby znacząco negatywnie na stan ochrony, tj. na populację, siedlisko albo na szanse przyszłej ochrony gatunku w obszarze (art. 6.3 DS). Wyjątki tylko w trybie art. 6(4) DS. 2. Nakaz podjęcia odpowiednich działań, by uniknąć pogorszenia stanu ochrony gatunku w obszarze (w tym pogorszenia stanu jego siedlisk), niezależnie od przyczyn ew. pogorszenia (art. 6.2 DS), 3. Nakaz podjęcia wszelkich środków niezbędnych dla zapewnienia w obszarze przetrwania i reprodukcji populacji ptaków na odpowiednim poziomie (art. 4.1 DP w świetle art. 2 DP). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obowiązek wprowadzenia powszechnego systemu ochrony zabraniającego m. in. umyślnego zabijania, chwywania, niszczenia gniazd i jaj, istotnego umyślnego płoszenia, zwłaszcza w okresie reprodukcji (art. 5 DP). Polowanie niedozwolone. Wyjątki tylko w trybie art. 9 DP. 2. Powinny być uwzględniane w ocenach oddziaływania na środowisko. Zniszczenie lub pogorszenie stanu stanowisk lub siedlisk gatunku jest dopuszczalne, jeżeli jest świadome (wcześniej przewidziane i zalegalizowane odpowiednią procedurą); w przeciwnym razie może być uznane za „szkodę w środowisku” i wymagać naprawy i kompensacji (DSz). 3. Obowiązek właściwego utrzymania, przywracania i tworzenia biotopów (art. 3 DP) i w ogóle podjęcia niezbędnych środków dla utrzymania krajowej populacji na odpowiednim poziomie (art. 2 DP).
Ptaki wędrowne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakaz zezwalania na przedsięwzięcia lub plany, które oddziaływałyby znacząco negatywnie stan ochrony, tj. na populację, siedlisko albo na szanse przyszłej ochrony gatunku w obszarze (art. 6.3 DS). Wyjątki tylko w trybie art. 6(4) DS. 2. Nakaz podjęcia odpowiednich działań, by uniknąć pogorszenia stanu ochrony gatunku w obszarze (w tym pogorszenia stanu jego siedlisk), niezależnie od przyczyn ew. pogorszenia (art. 6.2 DS). 3. Nakaz podjęcia wszelkich środków niezbędnych dla zapewnienia w obszarze ochrony miejsc wylęgu, pierzenia i zimowania oraz zatrzymywania się wzdłuż ich tras migracji, niezbędnych dla przetrwania i reprodukcji populacji ptaków na odpowiednim poziomie (art. 4.1 DP w świetle art. 2 DP). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obowiązek wprowadzenia powszechnego systemu ochrony zabraniającego m. in. umyślnego zabijania (z wyjątkiem polowania), chwywania, niszczenia gniazd i jaj, istotnego umyślnego płoszenia, zwłaszcza w okresie reprodukcji (art. 5 DP). Wyjątki tylko w trybie art. 9 DP. 2. Polowanie jest dozwolone tylko na gatunki wymienione w załączniku III i tylko poza okresem powrotu na miejsca lęgowe, toków i rozmnażania się. Wyjątki tylko w trybie art. 9 DP. 3. Powinny być uwzględniane w ocenach oddziaływania na środowisko. Zniszczenie lub pogorszenie stanu miejsc wylęgu, pierzenia i zimowania oraz zatrzymywania się wzdłuż ich tras migracji jest dopuszczalne, jeżeli jest świadome (wcześniej przewidziane i zalegalizowane odpowiednią procedurą); w przeciwnym razie może być uznane za „szkodę w środowisku” i wymagać naprawy i kompensacji (DSz). 4. Obowiązek właściwego utrzymania, przywracania i tworzenia biotopów (art. 3 DP) i w ogóle podjęcia niezbędnych środków dla utrzymania krajowej populacji na odpowiednim poziomie (art. 2 DP).

Wszystkie inne ptaki	<i>Dla ochrony innych gatunków nie wyznacza się obszarów Natura 2000</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obowiązek wprowadzenia powszechnego systemu ochrony zabraniającego m. in. umyślnego zabijania (z wyjątkiem polowania), chwytania, niszczenia gniazd i jaj, istotnego umyślnego płoszenia, zwłaszcza w okresie reprodukcji (art. 5 DP). Wyjątki tylko w trybie art. 9 DP. 2. Polowanie jest dozwolone tylko na gatunki wymienione w załączniku III i tylko poza okresem powrotu na miejsca lęgowe, toków i rozmnażania się. Wyjątki tylko w trybie art. 9 DP. 3. Obowiązek właściwego utrzymania, przywracania i tworzenia biotopów (art. 3 DP) i w ogóle podjęcia niezbędnych środków dla utrzymania populacji na odpowiednim poziomie (art. 2 DP). 4. Powinny być uwzględniane w ocenach oddziaływania na środowisko. Zniszczenie lub pogorszenie stanu stanowisk lub siedlisk gatunku jest dopuszczalne, jeżeli jest świadome (wcześniej przewidziane i zalegalizowane odpowiednią procedurą); w przeciwnym razie może być uznane za „szkodę w środowisku” i wymagać naprawy i kompensacji (DSz).
----------------------	--	---

(DS = dyrektywa siedliskowa, DP = dyrektywa ptasia, DSz = dyrektywa szkodowa)

Ryzyko negatywnych wpływów na stan ochrony gatunku / siedliska przyrodniczego w lasach

Gospodarka leśna (oraz działania Lasów Państwowych na gruntach nieleśnych znajdujących się w ich zarządzie) powinna być kształtowana tak, by zapewnić zachowanie gatunków i siedlisk

przyrodniczych o znaczeniu europejskim w tzw. „właściwym stanie ochrony” (lub zapewnić odtworzenie właściwego stanu ochrony, gdy obecny stan jest niewłaściwy).

Pojęciu „stanu ochrony” gatunków i siedlisk przyrodniczych, oraz parametrom i wskaźnikom służącym do jego określania, poświęciliśmy poprzedni rozdział. Tu rozważymy, jakie może to mieć konsekwencje dla gospodarki leśnej i innych działań na terenie zarządzanym przez Lasy Państwowe.

W większości przypadków gospodarka leśna nie powoduje **ubytku powierzchni** leśnych siedlisk przyrodniczych – np. buczyna podlegająca gospodarce leśnej trwale pozostaje buczyną, jedlina – jedliną, a łęg - łęgiem. Sytuacje, w których może być inaczej, są raczej wyjątkowe, ale się zdarzają. Mogą to być na przykład przypadki:

- masowego wprowadzania buka w grądach (9170, 9160), przy równoczesnych próbach eliminacji graba;
- podsadzeń w świetlistych dąbrowach (9110), lub choćby tolerowania spontanicznego rozwoju podrostów i podszytów;
- zrębów, a następnie odnawiania w przewodze sosną, płatów grądów, buczyn lub kwaśnych dąbrów zregenerowanych pod starym drzewostanem sosnowym (zwykle na LMśw, wyjątkowo na BMśw),
- podsadzeń w borach chrobotkowych (91T0),
- rębni zupełnej w dojrzałych borach chrobotkowych (91T0) - jest to ekosystem na tyle wrażliwy, że nie mamy gwarancji odtworzenia się chrobotkowego runa w kolejnym pokoleniu,
- rębni zupełnych w borach, brzezinach lub świerczynach bagiennych (91D0), wykonywanych niekiedy na siedliskach BMB, LMB, BW, BMW (zwłaszcza gdy odnowienie po takiej rębni wiąże się z czasowym odwodnieniem oraz z naruszeniem powierzchni gleby – co może trwale uszkodzić wrażliwe, torfowe siedliska, zwłaszcza gdy warstwa torfu jest płytka, albo całe złożo torfowe jest już nieco odwodnione. Nie jest wówczas wcale pewne, że „naturowe” siedlisko przyrodnicze odtworzy się w kolejnym pokoleniu,
- odwodnienia – także dokonanego kilkanaście lub kilkadziesiąt lat temu, którego skutki powoli postępują, mogąc zupełnie zniszczyć siedliska przyrodnicze borów i lasów bagiennych,
- tolerowania niewłaściwych warunków wodnych w łęgach (91E0, 91F0), np. odcięcia ich od wpływu zalewów, co po pewnym czasie może spowodować zanik odpowiedniego typu siedliska przyrodniczego.

Pewne niebezpieczeństwo utraty powierzchni leśnych siedlisk przyrodniczych jest też związane z inwestycjami w lesie, organizacją plantacji nasiennych, bloków upraw pochodnych itp.

Niebezpieczeństwo utraty powierzchni nieleśnych siedlisk przyrodniczych na gruntach Lasów Państwowych może być związane np. z:

- zalesianiem (muraw, łąk, wrzosowisk),
- odwadnianiem – a częściej tolerowaniem pogłębiających się z czasem skutków dawniejszego odwodnienia (wszystkie typy torfowisk),
- tolerowaniem dopływu wody o niewłaściwych parametrach (np. spływ do jeziora lobeliowego kwaśnej wody z odwodnionego torfowiska; zalanie zasilanego podziemnie torfowiska alkaliczną eutroficzną wodą powierzchniową),
- wahaniami lokalnego poziomu wód gruntowych na niewielkich torfowiskach, co może być spowodowane np. zrębem zupełnym w ich sąsiedztwie, a może zupełnie zniszczyć siedlisko przyrodnicze,
- inwestycjami w lesie (w tym nawet z małą retencją – ryzyko dla torfowisk i siedlisk rzecznych),
- niewłaściwą gospodarką łąkarską, np. koszeniem łąk w niewłaściwym terminie, albo koszeniem łąk bez zabrania biomasy (wrażliwe na to są wszystkie „naturowe” siedliska łąkowe),
- niewłaściwą gospodarką w jeziorach (wapnowanie lub nawożenie jezior lobeliowych lub jeziorek ramieniowych),
- tolerowaniem sukcesji naturalnej i brakiem zabiegów ochronnych w ekosystemach półnaturalnych (zwykle łąki, wrzosowiska), albo w ekosystemach wymagających pomocy ze względu na wcześniejsze zniekształcenie (np. przesuszone torfowiska zarastające brzozą).

Znacznie poważniejszy od niebezpieczeństwa utraty powierzchni jest wpływ gospodarki leśnej na „**strukturę i funkcję**” poszczególnych typów siedlisk przyrodniczych, rozumianą jako specyficzne cechy tego typu siedliska, typowe dla niego procesy przyrodnicze oraz związana z nim różnorodność biologiczna, w tym typowe gatunki. Dla leśnych siedlisk przyrodniczych potencjalne ryzyko wiąże się np. z następującymi zagadnieniami:

- jeżeli gospodarczy typ drzewostanu będzie inny, niż naturalny skład drzewostanu leśnego siedliska przyrodniczego, to gospodarka leśna będzie stale utrzymywać to siedlisko z drzewostanem zniekształconym z przyrodniczego punktu widzenia – np. drzewostany z dominacją sosny na LMśw w ramach uboższego skrzydła siedlisk przyrodniczych kwaśnych buczyn, kwaśnych dąbrów lub grądów,
- przyjęty jednolity gospodarczy typ drzewostanu może być znacznie węższy, niż naturalna zmienność składów drzewostanów leśnego siedliska przyrodniczego: wówczas gospodarka leśna będzie upraszczać i zawężać jego zróżnicowanie – np. bezwzględna dominacja drzewostanów dębowych w ramach siedliska przyrodniczego grądów,
- pomimo generalnego oparcia gospodarki leśnej na gatunkach rodzimych, w roli domieszek mogą być wprowadzane gatunki obce (daglezja, dąb czerwony), których obecność nieuchronnie obniża ocenę stanu ochrony siedliska przyrodniczego; należy przy tym pamiętać, że gatunkami obcymi - zgodnie z ustawową definicją – są także gatunki „rodzime” o ile w danym miejscu są poza swoim naturalnym zasięgiem geograficznym – w znacznej części lasów Polski gatunkami obcymi są więc np.: modrzew, świerk, jodła i buk,
- niektóre prace leśne mogą przyspieszać ekspansję obcych gatunków w runie i synantropizację fitocenoz, która na pewno będzie musiała być uznana za wskaźnik niewłaściwej struktury siedliska przyrodniczego,
- gospodarka leśna może utrzymywać leśne siedliska przyrodnicze w postaci zubożonej o pewne elementy ich struktury, które są ważne dla związanej z siedliskiem różnorodności biologicznej – np. drzewa stare i bardzo stare, drzewa zamierające, odpowiednie zasoby rozkładającego się drewna, wykroty, naturalne luki z naturalnie rozkładającymi się pozostałościami drzew itp.,
- gospodarka leśna, nawet jeżeli jest trwale zrównoważona i zapewnia ciągłość istnienia drzewostanów, może nie zapewniać ciągłości istnienia biotopów wszystkich gatunków. Na przykład zbyt szybka wymiana powierzchni starodrzewi albo czasowy ubytek ich powierzchni mogą okazać się krytyczne dla związanych ze starodrzewami gatunków o ograniczonej możliwości „zmieniania miejsca zamieszkania”,
- wszystkie czynniki wymienione wyżej jako mogące zniszczyć siedliska przyrodnicze, o ile nie zniszczą siedliska przyrodniczego zupełnie (powodując ubytek jego powierzchni), to na pewno je zdegradują (powodując utratę właściwej struktury i funkcji).

Czynniki ryzyka dla siedlisk nieleśnych wymieniono już wyżej – jeżeli nie zniszczą one całkowicie siedliska przyrodniczego, to upośledzą jego strukturę i funkcję.

W przypadku gatunków, ryzyko negatywnego wpływu na **populację lub jej siedlisko**, może być związane na przykład z:

- nieświadomym zniszczeniem stanowisk przy pracach leśnych (np. obuwik, dzwonecznik, bezlist okrywowy),
- wycięciem w ramach prowadzonej gospodarki leśnej drzewa zasiedlonego przez „dyrektywowe” ksylobionty (np. pachnica dębowa, jelonek, kozioróg, nadobnica alpejska),
- niszczeniem gatunków naturalnych przy zabiegach ochrony lasu (np. zwalczanie koronika może systemowo niszczyć również inne gatunki żyjące pod korą obumierających

- świerków – np. zgmiotka cynobrowego; odnotowano też przypadki zniszczenia stanowisk zgmiotka cynobrowego przy zwalczaniu opiętka dwupłatkowego),
- ubytkiem lub zmniejszeniem w wyniku gospodarki leśnej powierzchni dogodnego biotopu – choćby czasowym (np. starodrzewia nad jeziorami – biotop lęgowy bielika; starodrzewia bukowe z martwymi drzewami – biotop nadobnicy alpejskiej),
 - podsadzeniami, zacieniającymi stanowisko światłolubnego gatunku (np. sasanka otwarta, leniec bezpodkwiatkowy),
 - destrukcyjną dla gatunku zmianą w otoczeniu (zacienienie, nagłe oświetlenie),
 - zalesieniami, niszczącymi stanowisko gatunku (np. motyli łąkowych, sasanki rosnącej na ugorach), albo niszczącymi istotny fragment jego biotopu (np. łąki, na których żeruje orlik),
 - bezpośrednim zniszczeniem podczas inwestycji (np. zniszczenie rzepika szczeciniastego przy budowie drogi, zalanie stanowiska lipiennika przy budowie zbiornika małej retencji, budowa zastawki na strumieniu zasiedlonym przez trzeplę zieloną powodująca zanik jej siedliska),
 - tolerowaniem zarastania miejsc kluczowych dla gatunku (np. lęgowiska żółwia błotnego, tokowiska cietrzewia),
 - odwadnianiem (także skutkami działania dawniej zbudowanych rowów) i zanikiem biotopów bagiennych lub wodnych (zanik oczek wykorzystywanych przez kumaka, miejsc lęgowych żurawia, zbiorników wodnych zasiedlonych przez żółwia),
 - penetracją ludzką - bądź turystyczną, bądź to w wyniku prac leśnych,
 - budową systemu dobrych dróg leśnych, sprzyjających wymienionej wyżej penetracji,
 - modernizacją dróg, w wyniku których nie tworzą się na nich kałuże – główne miejsca lęgowe kumaka górskiego ...

Lista ta ma oczywiście charakter otwarty. Ze względu na znaczne zróżnicowanie wymagań ekologicznych poszczególnych gatunków, trudno wyczerpać w tym miejscu wszystkie potencjalne czynniki zagrożenia.

Czy to ryzyko jest poważne? Gdyby nie było, to wszystkie siedliska przyrodnicze i gatunki w polskich lasach byłyby – w skali kraju – we właściwym stanie ochrony. Byłby to powód do dumy polskiego leśnictwa – moglibyśmy chwalić się tym w całej Europie.

W rzeczywistości, stan ochrony "leśnych i związanych z lasem" siedlisk przyrodniczych i gatunków w kontynentalnym regionie biogeograficznym (96% powierzchni kraju, cała Polska z wyjątkiem Karpat), oraz poszczególne parametry zasobów tych siedlisk i gatunków w regionie kontynentalnym, zostały ocenione następująco (*źródło: raport w trybie art. 17 dyrektywy siedliskowej, przekazany przez Ministra Środowiska Komisji Europejskiej w czerwcu 2007 r.*):

Siedlisko przyrodnicze / gatunek	Zasięg	Powierzchnia	Struktura i funkcja	Szanse zachowania	Ocena zbiorcza
Lasy mieszane i bory na wydmach nadmorskich - 2180	właściwy	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym <i>Erica tetralix</i> - 4010	niezadow.	zły	zły	zły	zły

Suche wrzosowska (<i>Calluno-Genistion</i> , <i>Pohlio-Callunion</i> , <i>Calluno-Arctostaphylon</i>) - 4030	właściwy	zły	niezadow.	niezadow.	zły
Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe) - 7110	niezadow.	zły	zły	niezadow.	zły
Torfowiska wysokie zdegradowane, zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji - 7120	właściwy	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>) - 7140	niezadow.	zły	niezadow.	zły	zły
Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i> - 7150	niezadow.	niezadow.	zły	zły	zły
Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumi</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>) - 7210	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Źródłiska wapienne ze zbiorowiskami <i>Cratoneurion commutati</i> - 7220	właściwy	niezadow.	?	niezadow.	niezadow.
Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk - 7230	właściwy	właściwy	niezadow.	właściwy	niezadow.
Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>) - 9110	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Żyzne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>) - 9130	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Ciepłolubne buczyny storczykowe (<i>Cephalanthero-Fagenion</i>) - 9150	właściwy	właściwy	właściwy	właściwy	właściwy
Grąd subatlantycki (<i>Stellario-Carpinetum</i>) - 9160	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.

Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>) - 9170	właściwy	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stromych stokach i zboczach (<i>Tilio platyphyllis-Acerion pseudoplatani</i>) - 9180	właściwy	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Kwaśne dąbrowy - 9190	niezadow.	zły	zły	niezadow.	zły
Bory i lasy bagienne - 91D0	właściwy	niezadow.	zły	zły	zły
Łęgi wierzbowe, topolowe olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródliskowe) - 91E0	właściwy	niezadow.	zły	zły	zły
Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>) - 91F0	właściwy	zły	zły	zły	zły
Ciepłolubne dąbrowy (<i>Quercetalia pubescentis-petraeae</i>) - 91I0	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
Jodłowy bór świetokrzyski (<i>Abietetum polonicum</i>) - 91P0	właściwy	niezadow.	niezadow.	właściwy	niezadow.
Śródładowy bór chrobotkowy - 91T0	właściwy	?	niezadow.	?	niezadow.
Górskie bory świerkowe (<i>Piceion abietis</i> : część – zbiorowiska górskie) - 9410	zły	zły	zły	zły	zły
żółw błotny - <i>Emys orbicularis</i>	niezadow.	?	zły	niezadow.	zły
poczwarówka zwężona - <i>Vertigo angustior</i>	niezadow.	niezadow.	?	?	niezadow.
poczwarówka jajowata - <i>Vertigo moulinsiana</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
przeplatka maturalna - <i>Hypodryas (Euphydryas) maturalna</i>	niezadow.	?	właściwy	niezadow.	niezadow.
przeplatka aurinia - <i>Euphydryas aurinia</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
barczatka kataks - <i>Eriogaster catax</i>	?	?	niezadow.	niezadow.	niezadow.

krasopani hera - <i>Callimorpha (Euplagia)</i> <i>quadripunctaria</i>	?	?	właściwy	właściwy	?
pilnicznik fiołkowy - <i>Limonicus violaceus</i>	?	?	?	?	?
jelonek rogacz - <i>Lucanus cervus</i>	?	?	?	?	?
pachnica dębowa - <i>Osmoderma eremita</i>	?	?	niezadow.	niezadow.	niezadow.
bogatek wspaniały - <i>Buprestis splendens</i>	niezadow.	niezadow.	zły	niezadow.	zły
zgniotek cynobrowy - <i>Cucujus cinnaberinus</i>	niezadow.	zły	niezadow.	niezadow.	zły
kozioróg dębosz - <i>Cerambyx cerdo</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
ponurek Schneidera - <i>Boros schneideri</i>	niezadow.	niezadow.	zły	niezadow.	zły
średzinka - <i>Mesosa myops</i>	zły	zły	niezadow.	niezadow.	zły
pogrzybnica - <i>Oxyporus mannerheimii</i>	niezadow.	niezadow.	właściwy	niezadow.	niezadow.
rozmiaróg kolweński - <i>Pytho kolwensis</i>	zły	zły	zły	niezadow.	zły
biegacz urozmaicony - <i>Carabus variolosus</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
konarek tajgowy - <i>Phryganophilus ruficollis</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
zagłębek bruzdkowany - <i>Rhysodes sulcatus</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
szlaczkoń szafraniec - <i>Colias myrmidone</i>	właściwy	?	niezadow.	niezadow.	niezadow.
bóbr europejski - <i>Castor fiber</i>	właściwy	właściwy	?	właściwy	właściwy
orzysznic - <i>Muscardinus avellanarius</i>	właściwy	?	właściwy	właściwy	właściwy
koszatka - <i>Dryomys nitedula</i>	?	?	niezadow.	niezadow.	niezadow.
wilk - <i>Canis lupus</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
ryś - <i>Lynx lynx</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	zły	zły
żubr - <i>Bison bonasus</i>	właściwy	niezadow.	właściwy	niezadow.	niezadow.
mopek - <i>Barbastela barbastellus</i>	właściwy	właściwy	?	właściwy	właściwy
nocek orzęsiony - <i>Myotis emarginatus</i>	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
nocek bechsteina - <i>Myotis bechsteini</i>	?	?	niezadow.	?	niezadow.
nocek duży - <i>Myotis myotis</i>	właściwy	właściwy	niezadow.	właściwy	niezadow.

widłoząb zielony - <i>Dicranum viride</i>	właściwy	niezadow.	właściwy	?	niezadow.
bezzlist okrywkowy - <i>Buxbaumia viridis</i>	zły	zły	właściwy	zły	zły
leniec bezpodkwiatkowy - <i>Thesium ebracteatum</i>	właściwy	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.
sasanka otwarta - <i>Pulsatilla patens</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
obuwik pospolity - <i>Cypripedium calceolus</i>	zły	zły	niezadow.	niezadow.	zły
lipiennik Loesela - <i>Liparis loeselii</i>	właściwy	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.
rzepik szczeciniasty - <i>Agrimonia pilosa</i>	właściwy	właściwy	właściwy	właściwy	właściwy
dzwonecznik wonny - <i>Adenophora lilifolia</i>	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.	niezadow.

Nieco lepszy, lecz też nie idealny, jest stan ochrony zasobów siedlisk przyrodniczych i gatunków w lasach Karpat (tzw. alpejski region biogeograficzny). Nie zamieszczamy tu odpowiedniego zestawienia, ale można je znaleźć w internecie.

Ważne zagadnienia do rozwiązania: Składy gatunkowe

Problem dotyczy najsilniej siedlisk przyrodniczych 9110, 9160, 9170 i 9190 (kwaśne buczyny, grądy i kwaśne dąbrowy) na LMśw, gdzie Zasady Hodowli Lasu przewidują w składzie gatunkowym zwykle udział sosny – z punktu widzenia siedliska przyrodniczego będącej gatunkiem „obcym ekologicznie”.

Problem dotyczy także grądów subatlantyckich 9160 – w obowiązujących Zasadach Hodowli Lasu nie ma specyficznego docelowego składu drzewostanu, który odpowiadałby specyfice tego typu siedliska. W rezultacie zastosowanie składu z ZHL powoduje prowadzenie tych grądów w kierunku buczyn i utratę specyfiki siedliska.

Dla grądów środkowopolskich i subkontynentalnych, Zasady Hodowli Lasu przewidują w praktyce gospodarczy typ dębowy. Mieści się on w naturalnej zmienności drzewostanów siedliska przyrodniczego 9170, ale znacznie ją zawęża. Brakuje alternatywnych typów gospodarczych, które odpowiadałyby innym możliwym i pożądanym składom drzewostanu grądu.

Brakuje specyficznego gospodarczego typu drzewostanu dla świetlistych dąbrów (9110) oraz lasów zboczowych (9180).

Zalecenia Zasad Hodowli Lasu prowadzą często do wprowadzania, jako domieszek, gatunków które w danym miejscu są obce geograficznie – np. modrzewia na niżu Polski, świerka na Pomorzu, jodły na Pomorzu, buka poza jego naturalnym zasięgiem - albo wręcz daglezi.

Klasyfikacja typów siedliskowych lasu a siedliska przyrodnicze

Lasy reprezentujące z przyrodniczego punktu widzenia siedlisko przyrodnicze 91D0 (bory i lasy bagienne) występują zwykle na „bagiennych” typach siedliskowych lasu (Bb, BMb, LMb), ale w niektórych kompleksach leśnych mogą pojawiać się także na siedliskach wilgotnych (Bw, BMw) – zwykle wówczas, gdy na wilgotnej glebie mineralnej jest płytka warstwa torfu. Jeżeli w takiej sytuacji zastosować schematycznie Zasady Hodowli Lasu, to grozi im wówczas zagospodarowanie rębnią zupełną, co w takiej sytuacji doprowadzi do poważnego zniszczenia płytkich torfów i destrukcji siedliska przyrodniczego.

Lasy stanowiące siedlisko przyrodnicze 91E0 w ok. 60-70% według typologii siedlisk leśnych rosną na siedlisko Ol, co prowadzi do niekorzystnego dla nich zagospodarowania rębnią zupełną.

Rębnią zupełną?

Rębnią zupełną nie jest automatycznie wykluczona na obszarach Natura 2000. Destrukcyjna dla siedlisk przyrodniczych może być jednak na przykład w przypadkach:

- siedliska przyrodniczego 91D0 (bory i lasy bagienne): użytkowanie zrębowe, przygotowanie gleby i sztuczne odnowienie jest tu bardzo głęboką ingerencją; nie ma pewności czy w kolejnym pokoleniu siedlisko przyrodnicze odtworzy się do dobrego stanu,
- siedliska przyrodniczego 91E0 (lasy łęgowe): jak wyżej, choć w tym przypadku ryzyko jest mniejsze,
- siedliska przyrodniczego 91T0 (bory chrobotkowe): to siedlisko przyrodnicze jest obecnie bardzo wrażliwe na czynniki zewnętrzne i szybko w Polsce zanika, a płaty ze starymi drzewostanami są rzadkie: w tej sytuacji nie ma gwarancji, że odtworzy się w kolejnym pokoleniu,
- regenerujących się pod starym drzewostanem sosnowym siedlisk przyrodniczych 9110, 9160, 9170 lub 9190: zrealizowanie w ramach przebudowy, także w rębni IIIa, cięcia zupełnego i sztuczne odnowienie sosną cofa głęboko zaawansowany proces unaturalniania się i poprawy stanu siedliska przyrodniczego,
- drzewostanu w pobliżu (bliżej niż ok. 2 wysokości drzew) torfowiskowych siedlisk przyrodniczych (7110, 7120, 7140, 7150, 7210, 7230 ...), źródeł lub wód: cięcia zupełne może spowodować lokalne wahnięcie poziomu wód gruntowych, destrukcyjne dla torfowiska, albo spływ substancji humusowych zagrażający wodnemu siedlisku przyrodniczemu.

Można jednak wyobrazić sobie także i odwrotną sytuację – kompleks borowy uznany za obszar Natura 2000 dla ochrony ptaków, dla których optymalna jest właśnie struktura lasu powstająca w wyniku użytkowania zrębowego. W takim przypadku nic nie przeszkadza, by taki model użytkowania był kontynuowany. Pozostawianie grup i kęp (zob. dalej) będzie zapewne modyfikacją korzystną dla innych gatunków będących w takim obszarze przedmiotami ochrony.

Stałe zachowanie udziału starych drzewostanów

Dla zachowania pełnej różnorodności biologicznej związanej z danym siedliskiem przyrodniczym, konieczne jest, by w zasobach tego siedliska w rozpatrywanym obszarze były stale

obecne płaty „dojrzałe” i w pełni wykształcone, czyli w przypadku siedliska leśnego – płaty ze starym drzewostanem (można przyjąć > 100 lat). Płaty takie mogą stanowić „wyspy starodrzewi wyłączonych z użytkowania” (zob. dalej.), ale mogą również w wyniku gospodarki leśnej być w coraz to różnych miejscach, ważne jednak jest, by:

- udział starych drzewostanów był stale zachowany,
- tempo wymiany tych płatów nie było zbyt szybkie – tak by gatunki związane ze starorzewiami mogły nadążyć procesem wymiany,
- była zachowana łączność przestrzenna między takimi płatami.

Zadanie to może rozwiązać urządzenie lasu, jeżeli oprócz „ładu przestrzennego” w planowaniu użytkowania uwzględni wymóg zachowania „ładu ekologiczno-przestrzennego”

Nawet czasowe zredukowanie powierzchni starodrzewi może być czynnikiem krytycznym dla grupy gatunków związanych ze starorzewiami.

Pozostawianie grup i kęp drzew

Od kilkunastu lat, na podstawie Zarządzenia 11 a później 11a, obowiązuje w polskim leśnictwie zasada pozostawiania na zrębach „biogrup” odpowiadających ok. 5% powierzchni drzewostanu. To bardzo dobry pomysł – za kilkadziesiąt lat takie grupy drzew stworzą cenny element struktury lasu, ważny dla gatunków potrzebujących starych drzew.

Zasada ta może być wykorzystana do ochrony wielu przedmiotów ochrony Natura 2000. Większość gatunków ptaków krajobrazu leśnego zapewne w przyszłości korzystnie zareaguje na istnienie w lesie takich grup starych drzew, tym bardziej że z czasem pojawią się w nich drzewa zamierające i dziuplaste. Jeżeli takie biogrupy pozostaną również we wszystkich użytkowanych gospodarczo leśnych siedliskach przyrodniczych (np. buczynach, dąbrowach, grądach), to staną się mikroostojami przynajmniej dla części gatunków potrzebujących starych drzew.

Aby osiągnąć te rezultaty, konieczne jest jednak, by biogrupy były pozostawiane nie tylko na zrębach zupełnych, ale także w rębniach częściowych prowadzonych w lasach liściastych. Oczekiwane pozytywne efekty przyrodnicze będą silnie zależne od wielkości biogrupy (im większa, tym lepsza), celowe jest więc zwiększanie wskaźnika powyżej 5% i pozostawianie – zwłaszcza w nawiązaniu do mikrorozróżnicowania terenu (otoczenie bagien), większych powierzchni, nawet do 0,5-1,0 ha. Trzeba oczywiście też zagwarantować, że pozostawione biogrupy nie będą użytkowane później.

Pozostawienie biogrup zbiega się z jednym z wymogów certyfikatu FSC, jaki posiada większość RDLP w Polsce. Certyfikat wymaga, by „*fragmenty drzewostanów o minimalnej powierzchni 5% każdego wydzielenia i nie mniejsze niż 5 arów pozostawały nienaruszone do naturalnej śmierci i rozkładu drewna*”.

Pozostawianie na pniu fragmentów drzewostanów, by mogły się zestarzeć, nie jest wyłącznie polskim pomysłem. Nawet w ogólnie mało troszczącej się o przyrodę Francji zaleca się pozostawianie do podwojonego wieku rębności fragmentów drzewostanów o powierz-

chni 0,5-5 ha, tak by w obszarach Natura 2000 stanowiły 5% powierzchni leśnej. Fragmenty te są wyznaczane w najstarszych obecnie drzewostanach. Fragmenty o wielkości 0,5-3 ha, stanowiące 3% lasu, mają następnie pozostać nienaruszone, jako „ostoje ksylobiontów”, aż do naturalnej śmierci i rozkładu.

Praktycznie we wszystkich krajach UE obecność starych i grubych drzew przyjmuje się jako ważne kryterium stanu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych. Przeciętnie jako kryterium właściwego stanu ochrony przyjmuje się występowanie drzew o grubości > 60-80 cm w liczbie >5-6 szt./ha (np. Włochy, Luksemburg, Niemcy, Francja, Słowacja).

W polskich kryteriach stanu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych jako jedno z kryteriów stanu właściwego przyjmuje się, by drzewa w wieku > 100 lat stanowiły >10% miąższości drzewostanu (oczywiście, nie jest to jedyne kryterium).

Pozostawianie drzew, by mogły się zestarzeć – najlepiej w grupach, kępach lub jako całych części drzewostanu – jest jedyną drogą, by zapewnić w ekosystemie leśnym obecność starych drzew i związanej z nimi różnorodności biologicznej.

Wyłączanie pewnych drzewostanów z użytkowania

Od niedawna, w związku z wymogami posiadanego przez większość RDLP certyfikatu FSC, dąży się do wyłączenia z użytkowania drzewostanów stanowiących ok. 5% powierzchni leśnej. Certyfikat wymaga, by „*reprezentatywne przykłady istniejących ekosystemów były zachowywane w swym stanie naturalnym, a obszary takiej ochrony pokrywały co najmniej 5% całkowitej powierzchni lasu i były zaznaczone na mapach. Wybór takich obszarów ma być prowadzony w oparciu o rozpoznanie kluczowych walorów biologicznych poprzez konsultacje z organizacjami przyrodniczymi, samorządami oraz jednostkami naukowymi. Na obszarach tych nie powinno mieć miejsca pozyskanie drewna*”. Chodzi tu nie o pozostawianie grup i kęp starych drzew jako elementów struktury lasu, ale o wyłączenie z zagospodarowania drzewostanów na tyle dużych, by mogły stanowić „reprezentatywny przykład ekosystemu” - powierzchnię referencyjną, na której można będzie obserwować przebieg naturalnych procesów dynamiki lasu i odnosić do nich procesy zachodzące w lesie zagospodarowanym.

Choć Natura 2000 nie dąży w zasadzie do zaprzestania tradycyjnych metod gospodarowania w ekosystemach, wyłączenia takie, dotyczące przecież nie więcej niż kilku procent drzewostanów, są narzędziem doskonale współgrającym z ideą zachowania właściwego stanu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych. Badania z zakresu ekologii lasu dowodzą, że większość ekosystemów leśnych – za wyjątkiem świetlistych dąbrów – po wyłączeniu z gospodarki zachowa się we właściwym stanie ochrony, a co więcej – odtworzy naturalne cechy struktury i stanie się biotopem dla antropofobnych elementów leśnej różnorodności biologicznej. Miejsca takie stają się „ostojami bioróżnorodności leśnej” i przyczyniają się tym samym do zachowania całej różnorodności biologicznej związanej z danym typem siedliska przyrodniczego.

Część wyłączeń realizowana jest za pomocą znajdujących się w kompleksie leśnym rezerwatów przyrody. Dodatkowo, dość powszechnie wyłącza się z użytkowania drzewostany na siedliskach ekstremalnych – siedliskach Bb i BMb, a także na wydmach i stromych stokach. Aby w pełni scharmonizować to podejście z potrzebami ochrony siedlisk przyrodniczych, należałoby jeszcze dodatkowo rozważyć rozszerzenie propozycji wyłączeń o najlepiej zachowane przykłady leśnych siedlisk przyrodniczych – tak, aby każdy typ leśnego siedliska przyrodniczego miał lokalną, odpowiednio dużą, „powierzchnię referencyjną”, wyłączoną

z zagospodarowania. W przypadku wielkopowierzchniowych siedlisk przyrodniczych, jak buczyny, grądy, dąbrowy czy łęgi, chodzi tu zwykle o ok. 5-10% ich zasobów powierzchniowych w nadleśnictwie.

Nic nie stoi na przeszkodzie, by takie wyłączone z użytkowania drzewostany pokrywały się z „ostojami ksylobiontów”, o których mowa niżej. W tak wyłączonych z użytkowania drzewostanach zasoby martwego drewna odbudują się najszybciej. Nic nie stoi na przeszkodzie, by do wyłączenia zakwalifikować drzewostany trudne do użytkowania z różnych względów, np. trudno dostępne.

Wyłączenie drzewostanu z użytkowania w toku planu urządzenia lasu leży w kompetencjach nadleśniczego, natomiast trwałe podstawy do tego można stworzyć kwalifikując drzewostan jako „lasy ochronne – cenne fragmenty rodzimej przyrody”. Odpowiednie zalecenia zostały opracowane np. w RDLP w Radomiu.

Martwe drewno

Obecność w lesie rozkładającego się drewna jest dziś powszechnie przyjmowana jako ważny wskaźnik „jakości ekosystemu leśnego”, pozytywnie skorelowany z poziomem związanej z nim różnorodności biologicznej. Ilość martwego drewna dłuższego niż 2 m i grubszego niż 10 cm na hektar lasu została przyjęta w ramach Międzynarodowej Konferencji na rzecz Ochrony Lasów w Europie (MCFPEE) jako jeden z tzw. paneuropejskich wskaźników zrównoważonej gospodarki leśnej. Wskaźnik ten przyjęła także Europejska Agencja Ochrony Środowiska jako jeden z dwóch wskaźników dotyczących ekosystemów leśnych i monitorujących postęp w ochronie różnorodności biologicznej lasów (drugim jest przyrost lasów i jego relacja do pozyskania). Uważa się, że wskaźnik ten odpowiada za ok. połowę różnorodności biologicznej ekosystemu leśnego. Nic więc dziwnego, że wskaźnik ilości martwego drewna jest też składnikiem każdego zestawu wskaźników stanu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych.

Od kilku lat w również polskich lasach doceniana jest ekologiczna rola rozkładającego się drewna. Problem w tym, że wyobrażenia ksylobiontów na temat optymalnej ilości rozkładającego się drewna w lesie wydają się być nieco inne, niż przeciętne wyobrażenia leśników na ten temat. Średnia ilość rozkładającego się drewna w lasach naturalnych jest szacowana na ponad 100 m³/ha; podobne wyniki uzyskano niezależnie od siebie dla lasów borealnych, dla lasów Europy Wschodniej, dla Białowieskiego Parku Narodowego, buczyn w Niemczech i Danii, a także dla buczyn we Francji.

Wielu badaczy próbowało oszacować, jaka ilość rozkładającego się drewna jest minimum wystarczającym do zachowania różnorodności biologicznej na przyzwoitym poziomie. W lasach bukowo-dębowych Niemiec oszacowano, że minimalne zasoby niezbędne do wykształcenia się typowych zespołów organizmów ksylobiontycznych powinny wynosić ok. 40 m³/ha, co w tamtejszych warunkach odpowiada ok. 5% miąższości drzewostanu (starodrzewia) żyjącego. We Francji zaproponowano średnio 15 m³/ha zastrzegając, że nie wystarczy to wszystkim gatunkom i że lokalnie zasoby powinny być większe. WWF zaproponował dla lasów Europy poziom 20-30 m³/ha.

Podobne parametry przyjęto jako wskaźniki stanu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych. Na przykład w Walonii jednym z kryteriów właściwego stanu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych jest ilość martwego drewna > 20 m³/ha, a w Brandenburgii - >40m³/ha, przy czym liczą się tylko kłody > 35 cm grubości.

Równie ważna jak ilość, jest jakość zasobów rozkładającego się drewna. Kluczowe znaczenie mają tu grube i duże jego fragmenty. Jako kryterium właściwego stanu ochrony przyjmuje się przeciętnie (Walia, Luksemburg, Francja, Niemcy, Słowacja, Wielka Brytania) wymóg, by część zasobów martwego drewna miała formę obecności na hektar lasu >3-6 kłód rozkładającego się drewna o grubości większej niż 40-50 cm i długości ponad 2-3 m.

W Polsce w monitoringu stanu siedlisk przyrodniczych przyjęto dla większości typów siedlisk, że jako kryterium właściwego stanu ochrony przyjmowana będzie ilość martwego drewna > 10% miąższości żywego drzewostanu, przy jednoczesnej obecności na hektar > 3-5 (zależy od typu lasu) kłód grubszych niż 50 cm i dłuższych niż 3 m. Jest więc to wskaźnik podobny, jak w innych państwach.

Oznacza to jednak, że troska o odtworzenie właściwych zasobów rozkładającego się drewna w lesie będzie jednym z najpoważniejszych wyzwań związanych z Naturą 2000.

Interesującą ideą jest wyznaczanie w lasach tzw. „ostoi ksylobiontów”. Zostało to dotychczas wdrożone w RDLP w Pile, Poznaniu, Zielonej Górze i Szczecinie, oraz w Nadleśnictwie Szczecinek z RDLP Szczecinek. Wyznaczanie ostoi ksylobiontów doskonale wpasowuje się w wymogi ochrony Natura 2000, pod warunkiem, że:

- jako ostoje ksylobiontów zostaną wyznaczone m.in. wszystkie drzewostany stanowiące siedliska „naturowych” ksylobiontów – pachnicy dębowej, kozioroga dębosza, jelonka rogowca, zgniotka cynobrowego, nadobnicy alpejskiej itp.,
- odpowiednia powierzchnia ostoi ksylobiontów zostanie wyznaczona w ramach powierzchni każdego z typów „naturowych” leśnych siedlisk przyrodniczych – tak by przyczynić się do zachowania „ksylobiontycznej składowej” związanej z tym typem siedliska różnorodności biologicznej.

Przykładowo przytaczamy zarządzenie, jakim wprowadzono wyznaczanie ostoi ksylobiontów na terenie RDLP w Zielonej Górze:

Zarządzenie nr 2 Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze z dnia 29 stycznia 2007 r. w sprawie ochrony zasobów rozkładającego się drewna w ekosystemach leśnych na terenie RDLP w Zielonej Górze

Na podstawie art. 34 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (tekst jednolity - Dz. U. Nr 56 z 2000 r., poz. 679, z późniejszymi zmianami) oraz § 19 Statutu Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, nadanego zarządzeniem nr 50 Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 18 maja 1994 r., zarządzam, co następuje:

§ 1. Podjęcie działań zmierzających do skutecznej ochrony zasobów rozkładającego się drewna i związanych z nim rzadkich gatunków grzybów, roślin i zwierząt.

§ 2. Celem realizacji powyższego zarządzenia wprowadzam do stosowania w Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze „Wytyczne w sprawie ochrony zasobów rozkładającego się drewna w ekosystemach leśnych na terenie RDLP w Zielonej Górze”, stanowiące załącznik do niniejszego zarządzenia.

§ 3. Całość spraw związanych z realizacją Zarządzenia nr 2, prowadzi Wydział Zagospodarowania Lasu.

§ 4. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem podpisania.

Dyrektor Regionalnej Dyrekcji
Lasów Państwowych
w Zielonej Górze
mgr inż. Leszek Banach

Załącznik nr 1: Wytyczne w sprawie ochrony zasobów rozkładającego się drewna w ekosystemach leśnych na terenie RDLP w Zielonej Górze.

Cel: Zwiększenie bioróżnorodności w ekosystemach leśnych RDLP Zielona Góra oraz zwiększenie tzw. oporu środowiska, poprzez poprawę warunków bytowania i rozwoju organizmów związanych z rozkładającym się drewnem. Wdrożenie we wszystkich nadleśnictwach procedur służących pozostawianiu w lesie posuszu i rozkładającego się martwego drewna w formie grubizny i drzew dziuplastych.

IDENTYFIKACJA NA TERENIE NADLEŚNICTWA OBSZARÓW MAJĄCYCH STANOWIĆ OSTOJE KSYLOBIONTÓW

Nadleśnictwa zidentyfikują na swoim terenie drzewostany spełniające poniższe kryteria:

Kryteria lokalizowania ostoi ksylobiontów:

Wybrane drzewostany, bądź ich fragmenty, głównie starszych klas wieku usytuowane na:

- nadbrzeżnych strefach ekotonowych (przy bagnach, jeziorach, rzekach, torfowiskach, innych zbiornikach wodnych np. p.poż.),
- źródłiskach i strefach wysięków,
- obszarach o zwiększonej trudności przy pozyskaniu i zrywce (zbocza, wąwozy, tereny podtopione i zalewowe),
- obszarach z „drzewostanami postrzelanymi” w czasie działań wojennych oraz na poligonach,
- obszarach o cechach zbliżonych do naturalnych,
- terenach zadrzewień śródpolnych i drzewostanów o powierzchni do 0,5 ha – o charakterze enklaw wśród pól,
- obszarach ze szkodami powodowanymi przez bobry,
- siedliskach wilgotnych (Bw, BMw, LMw, Lw, Lł, Ol, OIJ).

Ostoję ksylobiontów należy zaplanować we wszystkich drzewostanach na siedliskach bagiennych (Bb, BMb, LMb). Jako ostoję powinny zostać wyznaczone wszystkie miejsca występowania: jelonka rogacza, kozioroga dębosza i pachnicy dębowej. Ponadto jako ostoję ksylobiontów należy wyznaczyć część kępy drzewostanów sosnowych pozostawionych na zrębach, szczególnie na ubogich siedliskach Bs, Bśw. Kępy te mają pozostać na gruncie aż do ich naturalnego

rozpadu. Szczególnie powinny być preferowane skupiska drzew dziuplastych w drzewostanach przeszłorębnych, z dużą ilością posuszu jałowego.

Z obszarów mających stanowić ostoje ksylobiontów należy wyłączyć:

- drzewostany na gruntach porolnych – zagrożone przez hubę korzeniową oraz planowe do przebudowy,
- obszary o zwiększonej penetracji ludności (miejsca edukacji, tereny przy szlakach turystycznych, drogach publicznych itp.).

ZASADY TWORZENIA OSTOI KSYLOBIONTÓW

Na podstawie przedstawionych powyżej „Kryteriów lokalizowania ostoi ksylobiontów”, leśniczowie oraz pracownicy działu technicznego nadleśnictwa wspólnie typują powierzchnie. Po wstępnej weryfikacji na poziomie nadleśnictwa projekt „Wykazu ostoi ksylobiontów” (wzór nr 1 w załączeniu), podpisany przez nadleśniczego wraz z mapami przeglądowymi dla obrębu w skali 1: 25 000 z naniesionymi powierzchniami - należy przesłać w terminie do końca maja 2007 r. do RDLP w celu weryfikacji i zatwierdzenia przez Dyrektora RDLP w formie decyzji.

Nadleśnictwa, dla których sporządzany jest aktualnie plan urządzenia lasu (Brzózka, Bytnica, Gubin, Krosno) przygotowują powyższe zestawienia do końca marca 2007 r.

Po zatwierdzeniu wykazu przez Dyrektora RDLP, w każdym leśnictwie, na podkładzie mapy walorów przyrodniczych w skali 1: 10 000 (wykonanej zgodnie z zapisami Zarządzenia nr 18 Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze z dnia 10 listopada 2004 r.), należy zaznaczyć zatwierdzone ostoje ksylobiontów (czerwone tło).

Na poziomie nadleśnictwa, zatwierdzone wykazy należy dołączyć do walozyzacji przyrodniczo-leśnej.

Obszary zatwierdzone jako OSTOJE KSYLOBIONTÓW powinny zostać w czasie kolejnej rewizji urządzenia lasu ujęte w planie urządzenia lasu.

W przypadku tworzenia nowych ostoi lub likwidacji wcześniej uznanych, nadleśniczy występuje do Dyrektora RDLP z wnioskiem o wniesienie aneksem do wykazu lub wykreślenie z wykazu.

W szczególnych przypadkach, gdy powierzchnie stanowiące ostoje ksylobiontów są przewidziane w planie urządzenia lasu do zabiegów, można odstąpić od ich wykonywania. W pozostałych przypadkach w czasie wykonywania zabiegów pielęgnacyjnych należy tak prowadzić działania, aby zachować charakter ostoi.

MONITORING OSTOI KSYLOBIONTÓW

Po zatwierdzeniu wykazu powierzchni chroniących ostoje ksylobiontów decyzją Dyrektora RDLP podlegać muszą one stałemu monitorowaniu. Co 3 lata należy zaktualizować stan ostoi ksylobiontów, wykazując aktualną miąższość drewna martwego wg wzoru nr 1.

ZASADY ZWIĘKSZENIA ZASOBÓW ROZKŁADAJĄCEGO SIĘ DREWNA POZA OSTOJAMI KSYLOBIONTÓW

Ostoje ksylobiontów mają stanowić centra bioróżnorodności, natomiast zgodnie z zasadą zrównoważonego użytkowania zasobów leśnych, konieczne jest też zwiększenie udziału ilościowego rozkładającego się drewna również poza ostojami ksylobiontów – w lasach gospodarczych, zgodnie z zapisami Zarządzenia nr 11A Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z 11 maja 1999 r., które należy konsekwentnie realizować.

SZKOLENIA I SYSTEM KONTROLI

Tematyka znaczenia rozkładającego się drewna oraz związanych z nim organizmów (różnorodność biologiczna), a szczególnie pożytecznej fauny, będzie ujęta w cyklicznych szkoleniach dla leśniczych oraz pracowników nadleśnictwa.

Warto przeczytać: • Gutowski M., Bobiec A., Pawlaczyk P., Zub K. *Drugie życie drzewa*. WWF, 2003; • Gutowski J.M., Bobiec A., Pawlaczyk P., Zub K. 2002, *Po co nam martwe drzewa?* Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników; • Haase V., Topp W., Zach P. 1998. *Eichen-Totholz im Wirtschaftswald als Lebensraum für xylobionte Insekten*. *Zeitschrift für Ökologie und Naturschutz* 7: 137-153; • Eriksson M., Verte P., Wilhelm G. J. 2008. *Management of Natura 2000 habitats: Luzulo-Fagetum beech forest 9110; European Commission Technical Report 2008 22/24*; • Stachurska-Skierczyńska K. 2008. *Raport – stare drzewa i martwe drewno w polskich lasach*. OTOP, Warszawa.

Warunki wodne i mała retencja

Wiele siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków naturalnych jest „zależnych od wody”. Odwodnienie i przesuszenie terenu – czy to w wyniku funkcjonowania zbudowanych dawniej systemów rowów odwadniających, czy to w wyniku ogólnego spadku poziomu wód gruntowych, prowadzi do ich zaniku. Przeciwdziałanie antropogenicznym zmianom stosunków wodnych jest zwykle bardzo potrzebne również do ochrony obszarów Natura 2000. Dlatego szeroko podejmowane w Lasach działania małej retencji - pod warunkiem, że są dobrze zaprojektowane, co zwykle wymaga interdyscyplinarnej współpracy nadleśnictwa ze specjalistami zewnętrznymi - często dobrze wpisują się w potrzeby ochrony obszarów Natura 2000.

Jednak poszczególne inwestycje małej retencji mogą również znacząco negatywnie oddziaływać na obszary Natura 2000 i mogą wymagać odpowiedniej oceny oddziaływania (por. niżej). Brak właściwego rozpoznania przyrodniczego (nie zawsze wystarczy inwentaryzacja przyrodnicza 2007 !) może spowodować, że przy okazji budowy małej retencji zostanie zalane lub zniszczone w inny sposób chronione siedlisko przyrodnicze, stanowisko chronionego gatunku rośliny, grzyba lub zwierzęcia, ograniczone możliwości migracji organizmów wodnych, pogorszony biotop wałek związanych z szybko płynącym strumieniem itp. Dlatego kluczowe znaczenie przy projektowaniu małej retencji ma dobra i kompetentna analiza wszystkich aspektów przyrodniczych. Wymaga to zwykle udziału specjalisty.

Zwykle źle z ochroną obszarów Natura 2000 harmonizują przedsięwzięcia polegające na modernizacji lub oczyszczaniu istniejących rowów odwadniających, albo wręcz budowie nowych.

Obiekty małej retencji, a także modernizacje i konserwacje rowów melioracyjnych, mogą wymagać oceny oddziaływania na obszar Natura 2000. Ocena może być potrzebna także dla obiektów poza obszarem Natura 2000, lecz mogących na niego oddziaływać (np. wpływających na stosunki wodne obszaru położonego obok lub powyżej; ograniczających możliwość migracji organizmów wodnych do/z obszaru).

Warto przeczytać: • Pawlaczyk P., Wołejko L., Jermaczek A., Stańko R. 2003. *Poradnik ochrony mokradeł*. Wydawnictwo Klubu Przyrodników; • Wytyczne do realizacji obiektów małej retencji w Nadleśnictwach - Zwiększanie możliwości retencyjnych oraz przeciwdziałanie powodzi i suszy w ekosystemach leśnych na terenach nizinnych. Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych 2008.

Uwaga na zalesianie !

Mimo że zalesianie jest odbierane przez społeczeństwo jako działanie „proekologiczne”, może ono być zagrożeniem dla różnorodności przyrodniczej, w tym dla gatunków i siedlisk „naturalnych”. Aby uniknąć ryzyka zniszczenia przez zalesianie cennych siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk ważnych dla rzadkich gatunków, konieczne będzie wnikliwe rozpoznawanie aspektów przyrodniczych przed zalesieniem. Dotyczy to zarówno zalesień wykonywanych przez Lasy Państwowe, jak i zalesień „autoryzowanych” przez LP w formie planów zalesienia wykonywanych dla osób prywatnych.

Niezależnie, od powierzchni, zalesienia mogą wymagać oceny oddziaływania na obszar Natura 2000.

Utrzymanie łąk śródleśnych

Łąki wymagają koszenia, ale w odpowiedni sposób. Destrukcyjne dla łąkowych siedlisk przyrodniczych jest wykaszanie runi z jej pozostawieniem na łące, także w postaci rozdrobnionej. Takie gospodarowanie na jakiegokolwiek łące byłoby także naruszeniem „minimalnych norm”, a więc spowoduje utratę prawa do rolniczych płatności bezpośrednich.

Optymalne zasady użytkowania łąk stanowiących cenne siedliska przyrodnicze są dość dobrze określone przez wymogi tzw. pakietów przyrodniczych programu rolnośrodowiskowego. Metodyka sporządzania dokumentacji przyrodniczej do celów tego pakietu sprawdza się jako metoda znalezienia właściwego sposobu użytkowania łąki. Na podstawie klucza opartego na występowaniu wskaźnikowych gatunków roślin dobiera się optymalny z dziewięciu możliwych reżimów użytkowania, określonych nazwami odpowiednich siedlisk przyrodniczych. Klucz ten został opracowany specjalnie pod kątem optymalizacji zagospodarowania. Może zdarzyć się więc, że do powierzchni która została podczas inwentaryzacji przyrodniczej określona jako „mechowisko” (7230) klucz nie przypisze pakietu „mechowiska” tylko pakiet „łąka trzęślicowa” – ale to zwykle oznacza, że właśnie zagospodarowanie danej powierzchni reżimem typowym dla łąki trzęślicowej jest najlepszym rozwiązaniem.

Uzyskanie płatności rolnośrodowiskowych za „pakiety przyrodnicze” jest możliwe w całym kraju. Uprawnione do płatności może być albo nadleśnictwo albo dzierżawcy łąk,

o ile zarejestrują się jako producent rolny. Wymagane jest wcześniejsze sporządzenie przez uprawnionego eksperta odpowiedniej dokumentacji. Niewystarczające jest zakwalifikowanie łąki do typu siedliska przyrodniczego dokonane podczas inwentaryzacji przyrodniczej 2007.

Dostępne są warianty „mechowiska” (A, 1200 zł/ha), „szuwały wielkoturzycowe” (B, 800 zł/ha), „łąki selernicowe i trzęślicowe” (C, 1200 zł/ha), „murawy ciepłolubne” (D, 1200 zł/ha), „łąki wilgotne” (E, 200 zł/ha), „łąki świeże” (F, 800 zł/ha), „bogate murawy bliźniczkowe” (G, 800 zł/ha), „słonorośla” (H, 1190 zł/ha). Każdy wariant oznacza określone wymogi co do sposobu gospodarowania (intensywność, termin i częstotliwość koszenia lub wypasu). W obszarach Natura 2000 stawki płatności są jeszcze o 5-15% wyższe.

Spośród gatunków, które można spotkać na łąkach i murawach będących w zarządzie Lasów Państwowych, na listach gatunków wskaźnikowych są między innymi (w nawiasie podano, na który wariant zagospodarowania wskazują): arnika górską (G), bliźniczka psia trawka (G), błotniszek wełnisty (A), błyszczce włoskowate (A), bobrek trójlistkowy (A), bodziszek błotny (E), bodziszek łąkowy (F), bukewica zwyczajna (C), czarcikęś łąkowy (C), czarcikęsik Kluka (C), driakiew - wszystkie gatunki (D), dziewięciornik błotny (A), fiołek mokradłowy (C), firletka poszarpana (E), gnidosz błotny (A), goryczka wąskolistna (CG), goździk kartuzek (D), gółka długoostrogowa (FG), groszek łąkowy (F), kminek zwyczajny (F), kniec błotna (E), kocanki piaskowe (D), komonica błotna (E), konietlica łąkowa (F), koniopłoch łąkowy (C), kosaciec syberyjski (C), kosatka kielichowa (A), kozibród łąkowy (F), kozłek dwupienny (A), kozłek lekarski (E), kruszczyk błotny (AC), krwiściąg lekarski (C), krzyżownice (G), kuklik zwisły (E), marchew zwyczajna (F), mieczyk dachówkowaty (CF), mszar krokiewkowaty (A), nasięźrzał pospolity (C), niezapominajka błotna (E), oman wąskolistny (D), oman wierzboolistny (C), ostrołódka kosmata (D), ostrożeń błotny (E), ostrożeń łąkowy (E), ostrożeń warzywny (E), pasternak zwyczajny (F), pełnik (CE), pępawa błotna (E), pierwiosnka lekarska (F), pierwiosnka wyniosła (F), pięciornik piaskowy (D), pięciornik wiosenny (D), podejźrzon (wszystkie gatunki) (G), podkolan biały (G), przelot pospolity (F), przetacznik kłosowy (D), przytulia północna (C), przytulia wiosenna (F), przywrotniki (F), rdest węzownik (E), sasanka - wszystkie gatunki (D), selernica żyłkowana (C), sierpik barwierski (C), *sierpowiec spp.* (A), sit ostrokwiatowy (E), sit tępokwiatowy (A), sitowie leśne (E), skorpionowiec brunatny (A), starodub łąkowy (C), starzec wodny (E), storczyki z rodzaju *Dactylorhiza* (ACE), strzęplica sina (D), szafran (krokus) (F), szalwia łąkowa (F), świbka błotna (A), świerzbica polna (F), torfowiec obły (A), trzcinnik prosty (A), turzyca błotna (B), turzyca obła (A), turzyca prosowata (ACG), turzyca tunikowa (B), turzyca zaostrowana (B), turzyca żółta (A), ukwap dwupienny (G), wełnianka szerokolista (A), wełnianka wąskolistna (A), wielosił błękitny (AC), zimowit jesienny (F).

Jeżeli na łące występuje kilka z wymienionych wyżej gatunków, warto skontaktować się z uprawnionym ekspertem i rozważyć możliwość wdrożenia odpowiedniego przyrodniczego pakietu rolnośrodowiskowego.

Na podobnych zasadach można wdrażać pakiet „ochrona siedlisk lęgowych ptaków” – wymaga on gniazdowania jednego z 10 gatunków kluczowych, np. derkacza, czajki lub kszczyka, co musi być stwierdzone przez uprawnionego eksperta w ramach tzw. dokumentacji ornitologicznej. Za odpowiednie zagospodarowanie łąki (wymagane m. in. koszenie dopiero po 1 sierpnia) można otrzymać 1200 zł/ha.

Na każdej łące można natomiast wdrażać pakiet rolnośrodowiskowy „ekstensywne użytki zielone”, otrzymując płatność 500 zł/ha za koszenie łąki (z obowiązkowym zabieraniem siana!) w okresie 1 czerwca-30 września. Wdrożenie tego pakietu nie wymaga sporządzania żadnych dokumentacji.

Programy rolnośrodowiskowe to jeden ze sposobów, na jakie państwo polskie realizuje swój obowiązek utrzymania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków w stosunku do łąk. Niezależnie od programów, w obszarach Natura 2000 każdego obowiązuje ogólny zakaz podejmowania działań, które mogłyby znacząco negatywnie oddziaływać na obszar, a więc np. pogarszać stan siedlisk przyrodniczych. Zbyt wczesne koszenie łąk trzęślicowych lub selernicowych (powinny być koszone wczesną jesienią) może spowodować zanik tego siedliska przyrodniczego.

Dla wszystkich typów łąk niszczące mogą być bardziej intensywne zabiegi agrotechniczne, jak np. przeorywanie, włókovanie, nawożenie, wapnowanie, podsiewanie itp.

Należy pamiętać, że mimo istnienia w programie rolnośrodowiskowym pakietu „mechowiska”, nie każde mechowisko (torfowisko alkaliczne) powinno być koszone. Naturalne mechowiska, które nie mają zniekształconych warunków wodnych, zachowują się najlepiej bez żadnego użytkowania. Koszenie jest potrzebne tam, gdzie warunki wodne są nieco naruszone i gdzie łąkowe użytkowanie już dawno rozpoczęto – w takich sytuacjach koszenie może być wręcz niezbędne dla utrzymania mechowiska i mieć charakter ochrony czynnej.

Warto przeczytać: • *Dokumentacja przyrodnicza a pakiety przyrodnicze programu rolnośrodowiskowego 2007-2013 (z kluczem do wyboru wariantów i listami wskaźnikowymi roślin). Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.mos.gov.pl).*

Ochrona czynna

Dla wielu siedlisk przyrodniczych i gatunków potrzebna będzie ochrona czynna. W pierwszej kolejności potrzeby takie dotyczą:

- półnaturalnych siedlisk przyrodniczych, podlegających procesom sukcesji (murawy, wrzosowiska),
- siedlisk hydrogenicznych o antropogenicznie zmienionych warunkach wodnych (np. odwodnionych rowami),
- wybranych gatunków.

Wymogi ochrony czynnej zależą od typu siedliska lub od gatunku, który jest jej przedmiotem, a także od lokalnej sytuacji. Prawidłowe zaprojektowanie takiej ochrony wymaga kontaktu ze specjalistą w odpowiednim zakresie, powinno bowiem uwzględniać wiele aspektów.

W wielu nadleśnictwach czynna ochrona wybranych gatunków, a także typów siedlisk przyrodniczych, jest w praktyce wdrażana i realizowana. Nadleśnictwa uczestniczą licznie np. w przedsięwzięciach ochrony żółwia błotnego, ptaków drapieżnych, cietrzewia, głąszca, wilka i rysia. Wiele nadleśnictw w Polsce podjęło wysiłek na rzecz czynnej ochrony torfowisk różnych typów, a także suchych i wilgotnych wrzosowisk oraz pewnych typów łąki i muraw. Szczególnie wiele działań dotyczy ochrony hydrogenicznych siedlisk przyrodniczych, ponieważ daje się je wpisać w modny w Lasach nurt „małej retencji wody”. Tym samym Lasy Państwowe realizują (na razie jeszcze niewielką, w stosunku do potrzeb) część obowiązków państwa wynikających z art. 6(2) dyrektywy siedliskowej.

Dobra inwentaryzacja siedlisk przyrodniczych i gatunków

Wykonana w 2007 r. inwentaryzacja przyrodnicza siedlisk i gatunków Natura 2000 przyniosła znaczny postęp w rozpoznaniu ich rozmieszczenia w lasach, ale nie stanowi ona jeszcze wyczerpującego i kompletnego rozpoznania. Jakość wyników jest bardzo zróżnicowana, przede wszystkim ze względu na bardzo pospieszne wykonanie tej pracy. Pewne błędy i luki w danych powstały też na etapie obróbki dostarczonych przez specjalistów danych w nadleśnictwie oraz przy wprowadzaniu danych na serwer. Najwięcej wątpliwości nasuwa jakość i kompletność inwentaryzacji siedlisk przyrodniczych. Natomiast w przypadku zwierząt i roślin, można przypuszczać, że znajdują się jeszcze dalsze ich stanowiska. Dlatego bardzo potrzebna jest ciągła kontynuacja i weryfikacja tej inwentaryzacji.

Wyniki „Inwentaryzacji przyrodniczej 2007 w Lasach Państwowych” dają dobry obraz w skali generalnej. Istotnie poszerzyły one wiedzę o występowaniu niektórych gatunków w skali Polski. Dzięki tym wynikom możliwe stało się zaprojektowanie dodatkowych obszarów Natura 2000. Wyniki te nie są jednak jeszcze jakościowo wystarczające do operowania w skali szczegółowej – np. są za mało dokładne do prowadzenia na ich podstawie ocen oddziaływania na obszary Natura 2000 oraz do planowania ochrony tych obszarów.

Wobec konieczności wdrożenia europejskich przepisów o ochronie gatunkowej, konieczne wydaje się rozszerzenie inwentaryzacji o gatunki z załącznika IV dyrektywy siedliskowej, nie ujęte w załączniku II (tj. o gatunki wymagające ochrony gatunkowej, ale nie wymagające wyznaczania obszarów Natura 2000).

Inwestycje w lesie

Objęte są takimi samymi regułami, jak wszystkie inne inwestycje. Jeżeli jest jakiegokolwiek ryzyko, że inwestycja może znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000, to konieczna jest ocena oddziaływania na Naturę 2000 i uzyskanie odpowiedniego uzgodnienia.

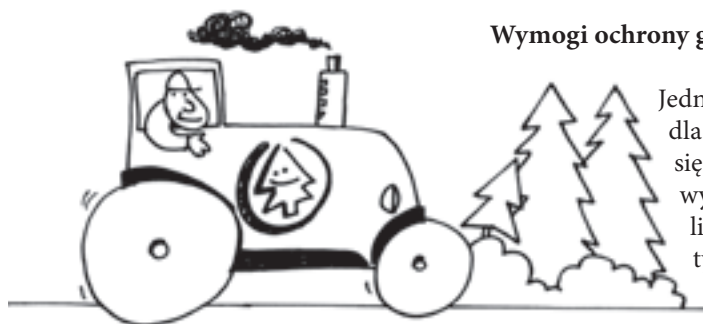
Nie można z góry zakładać, że inwestycje w leśnictwie nie oddziałują na Naturę 2000. Nie można też w ocenie oddziaływania zakładać, że wyniki „inwentaryzacji przyrodniczej 2007” są wystarczającym rozpoznaniem występowania siedlisk i gatunków naturalnych, choć oczywiście trzeba je uwzględnić.

Inwestycja małej retencji może np. powodować bezpośrednie zniszczenie siedlisk przyrodniczych lub stanowisk gatunków (rozkopanie, zalanie, spowolnienie nurtu), zniszczenie biotopu naturalnych prądolubnych ważek, przerwanie możliwości migracji naturalnych ryb lub minogów w strumieniu, spłaszczenie zmian poziomu wody szkodzące łęgom poniżej zbiornika.

Remont, oczyszczenie lub modernizacja rowu melioracyjnego może zmienić dzisiejsze warunki wodne, pogarszając stan siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków.

Modernizacja drogi leśnej może np. wpłynąć na warunki wodne przyległych siedlisk, spowodować rozprzestrzenianie się synantropijnych gatunków roślin zielnych wzdłuż drogi, spowodować fragmentację płatów siedlisk przyrodniczych, spowodować niepokojenie gatunków, a przede wszystkim udostępnić drzewostany poprzednio trudno dostępne, wpływając na model penetracji terenu i oddziaływać tej penetracji na gatunki antropofobne.

Warto przeczytać: • Pawlaczyk P. (red.) 2008. *Natura 2000 – niezbędnik urzędnika*. Wydawnictwo Klubu Przyrodników; • Ocena planów i przedsięwzięć znacząco oddziałujących na obszary Natura 2000. Wytyczne metodyczne dotyczące przepisów artykułu 6(3) i 6(4) Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG. Komisja Europejska 2002. Tłumaczenie polskie: WWF Polska, 2005.

Wymogi ochrony gatunkowej

Jednym z poważniejszych wyzwań dla leśnictwa będzie dostosowanie się do zasad ochrony gatunkowej wynikających z dyrektywy siedliskowej i ptasiej. Zasady te dotyczą terenu całego kraju, a nie tylko obszarów Natura 2000. Nie pozwalają one na uczynienie dla gospodarki leśnej

ogólnego odstępstwa. Nie da się dłużej utrzymać wyłączenia gospodarki leśnej spod przepisów ochrony gatunkowej większości gatunków.

Wobec gatunków zwierząt z zał. IV dyrektywy siedliskowej, istnieje np. obowiązek uniknięcia choćby nieumyślnego niszczenia lub uszkodzenia ich schronień lub miejsc rozrodu. Gatunkami z tego załącznika są np.: pachnica dębowa, kozioróg dębosz, zgmiotek cynobrowy, nadobnica alpejska, koszatka, orzesznica oraz wszystkie nietoperze.

Wydaje się, że – oprócz inwentaryzacji miejsc rozrodu i schronień tych gatunków w lasach - konieczne będzie opracowanie procedur zapobiegających nieumyślnemu zniszczeniu ich stanowisk, np. określenia w Programie Ochrony Przyrody na podstawie cech taksacyjnych drzewostanów „stref ryzyka” występowania tych gatunków chronionych, a następnie przeglądu przez specjalistę - w ramach szacunków brakarskich – poszczególnych drzew pod kątem ryzyka ich zasiedlenia przez gatunki chronione.

Podobne wyzwania dotyczą ochrony ptaków, w tym ich niepokojenia w sezonie lęgowym przez prace leśne.

Warto przeczytać: • *Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC*. European Commission 2007; • *Rozdział „prawo europejskie” w tej książce*.

Plan urządzenia lasu

Plan urządzenia lasu nie powinien negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000 i jego przedmioty ochrony. Poniżej podajemy przykładową kontrolną listę pytań, która może pomóc w sprawdzeniu, czy tak rzeczywiście jest:

1. Czy składy drzewostanów i upraw zapisane w planie nie będą promować zniekształcania składów drzewostanów chronionych leśnych siedlisk przyrodniczych?
2. Czy składy drzewostanów i upraw zapisane w planie nie będą promować wprowadzania gatunków obcych geograficznie (tj. znajdujących się poza swoim naturalnym zasięgiem geograficznym)?

3. Jakie wskazówki gospodarcze zapisano w chronionych siedliskach przyrodniczych? siedliskach chronionych gatunków? Jak w wyniku wykonania tych wskazówek zmieni się struktura drzewostanów każdego z leśnych siedlisk przyrodniczych? Jak zmieni się struktura drzewostanów siedliska każdego z „naturowych” gatunków? Jak na te zmiany może zareagować ten gatunek? Jak na te zmiany może zareagować różnorodność biologiczna związana z siedliskiem przyrodniczym (w tym gatunki wskaźnikowe, związane ze starymi drzewami i drzewostanami)?
4. Jak sumarycznie zmieni się struktura drzewostanów w obszarze Natura 2000? Jak mogą na to zareagować chronione w obszarze gatunki?
5. Czy sugestie wprowadzania podszytów i podrostów nie zagrażają siedliskom świetlistych dąbrów lub borów chrobotkowych?
6. Czy sugestie dotyczące zalesień nie zagrażają nieleśnym chronionym siedliskom przyrodniczym ani stanowiskom i siedliskom chronionych gatunków?
7. Czy sugerowane w planie inwestycje dotyczące kształtowania warunków wodnych oraz dróg leśnych mogą wpłynąć na obszar Natura 2000?

Zgodnie z art. 30 ust 2 Ustawy o ochronie przyrody, plan urządzenia lasu dla nadleśnictwa „znajdującego się w granicach obszaru Natura 2000” będzie mógł stać się planem ochrony dla odpowiedniej części obszaru Natura 2000, pod warunkiem że będzie w nim zawarty odpowiedni zakres merytoryczny z art. 29 ustawy. Jak na razie, plany urządzenia lasu nie zawierają takiego zakresu. Być może jednak zmieni się to w przyszłości. Poniżej podajemy przykładową kontrolną listę sprawdzającą, czy w planie urządzenia lasu zawarto „zakres z art. 29 ustawy”.

1. Czy plan urządzenia lasu zawiera mapę pokazującą położenie obszaru objętego planem w stosunku do obszaru Natura 2000?
2. Czy plan urządzenia lasu zawiera dokonany z uwzględnieniem działek ewidencyjnych opis granic obszaru Natura 2000?
3. Czy plan urządzenia lasu zawiera inwentaryzację występowania na obszarze nim objętym przedmiotów ochrony Natura 2000 i ich siedlisk? Czy inwentaryzacja ta jest rzetelna i wiarygodna?
4. Czy plan urządzenia lasu zawiera ocenę stanu przedmiotów ochrony Natura 2000, odnosząc się przy tym do konkretnych parametrów i wskaźników stosowanych na potrzeby monitoringu przyrodniczego odpowiedniego typu siedliska lub odpowiedniego gatunku?
5. Czy w planie urządzenia lasu ustalono, jakie wartości parametrów i wskaźników dotyczących przedmiotów ochrony będą w obszarze uważane za kryteria „właściwego stanu ochrony”.
6. Jeżeli aktualny stan któregokolwiek przedmiotu ochrony jest nieodpowiedni lub zły, czy zidentyfikowano wskaźniki decydujące o tym? Czy zidentyfikowano czynniki, które odpowiadają za taką wartość tych wskaźników?
7. Czy wymieniono istniejące i potencjalne zagrożenia dla zachowania właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony Natura 2000?
8. Czy wymieniając zagrożenia, wskazano które z nich zagrażają konkretnym przedmiotom ochrony Natura 2000?
9. Czy czynniki odpowiedzialne za „nieodpowiedni” lub „zły” stan przedmiotów ochrony Natura 2000 znalazły się na liście zagrożeń?
10. Czy lista zagrożeń jest kompletna i rzetelna? Czy nie pominięto na niej zagrożeń zewnętrznych w stosunku do obszaru objętego planem urządzenia lasu, lecz istotnych dla przedmiotów ochrony Natura 2000 w tym obszarze?

11. Czy określono warunki utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000, zachowania integralności obszaru Natura 2000 oraz spójności sieci obszarów Natura 2000?
12. Czy warunki te są kompletne? Czy wyczerpano możliwości zaadresowania ich do:
 - tworzenia form ochrony przyrody lub sposobów ich chronienia,
 - zagospodarowania przestrzennego,
 - gospodarowania wodami,
 - gospodarki rolnej,
 - gospodarki leśnej,
 - gospodarki rybackiej.
13. Czy warunki, o których mowa wyżej zaadresowano także do zagospodarowania przestrzennego lub odpowiednich form gospodarki poza obszarem objętym planem urzędzenia lasu, o ile miałyby to wpływ na przedmioty ochrony Natura 2000 w tym obszarze?
14. Czy określono potrzebne z punktu widzenia przedmiotów ochrony Natura 2000 wskazania do zmian w istniejących studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, planach zagospodarowania przestrzennego województw oraz planach zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłączonej strefy ekonomicznej?
15. Czy te zapisy wyczerpują także potrzebę eliminacji zagrożeń zewnętrznych w stosunku do obszaru objętego planem, ale ważnych dla przedmiotów ochrony Natura 2000 w jej granicach?
16. Czy uzyskano pewność, że realizacja pozostałych ustaleń istniejących planów i studiów zagospodarowania przestrzennego (także poza obszarem objętym planem!) nie pogorszy stanu przedmiotów ochrony Natura 2000 w obszarze objętym planem?
17. Czy określono weryfikowalne (mieralne) cele do osiągnięcia w zakresie utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000 na obszarze objętym planem?
18. Czy cele te są zgodne ze wskaźnikami, o których mowa w pkt. 7?
19. Czy zaplanowano działania ochrony czynnej potrzebne do osiągnięcia tych celów?
20. Czy działania są adekwatne i właściwe? Czy można przypuszczać, że zapewnią osiągnięcie tych celów?
21. Czy w pełni wykorzystano możliwości formułowania działań ochronnych wyliczone w art. 29 ust. 9 ustawy, to jest czy ujęto, stosownie do potrzeb przedmiotów ochrony, działania obejmujące:
 - ochronę czynną lub odtwarzanie siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków roślin i zwierząt, będących przedmiotem ochrony;
 - utrzymanie korytarzy ekologicznych łączących obszary Natura 2000;
 - rozmieszczenie obiektów i urządzeń służących celom ochrony obszaru Natura 2000;
 - stosunki wodne, w tym gospodarowanie wodami;
 - gospodarkę rolną, leśną i rybacką, w tym: kierunki kształtowania przestrzeni produkcyjnej, wskazanie obszarów, które powinny być zalesione, oraz obszarów wyłączonych z zalesiania,

- wskazanie śródładowych wód powierzchniowych płynących, w których powinna być zachowana lub odtworzona możliwość wędrówki ryb i innych organizmów wodnych;
 - warunki zagospodarowania terenów oraz ich użytkowania, w tym w zależności od potrzeb wskazanie: terenów przeznaczonych pod zabudowę, lokalizacji infrastruktury technicznej i komunikacyjnej, lokalizacji infrastruktury turystycznej i edukacyjnej?
22. Czy, w zakresie działań wymienionych wyżej, nie pominięto zapisów dotyczących terenów poza gruntami nadleśnictwa, ale ważnych dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000 występujących na terenie nadleśnictwa?
 23. Czy wskazano podmioty odpowiedzialne za wykonanie wszystkich działań?
 24. Czy zaplanowano monitoring realizacji zaplanowanych działań ochronnych? Czy plan takiego monitoringu jest dostatecznie szczegółowy? Czy jasno wskazuje, kto i w jaki sposób powinien wykonywać ten monitoring?
 25. Czy jego metody są adekwatne i właściwe? Czy dostarczy on informacji na temat stanu realizacji planu?
 26. Czy zaplanowano monitoring stanu ochrony przedmiotów ochrony? Czy plan takiego monitoringu jest dostatecznie szczegółowy? Czy jasno wskazuje, kto i w jaki sposób powinien wykonywać ten monitoring?

Typowe rekomendacje dotyczące ochrony lub zagospodarowania „siedlisk przyrodniczych Natura 2000” zinwentaryzowanych w Lasach Państwowych

Podajemy poniżej typowe rekomendacje przyrodnicze, dotyczące ochrony lub zagospodarowania „siedlisk przyrodniczych Natura 2000” zinwentaryzowanych w Lasach Państwowych, zestawione na podstawie naszych doświadczeń zebranych w ramach współpracy z Lasami podczas „inwentaryzacji przyrodniczej 2007”. Rekomendacje te powstały na podstawie doświadczeń zbieranych w Polsce zachodniej i północnej; w innych częściach Polski mogą wymagać dostosowania do specyfiki regionalnej.

LEŚNE SIEDLISKA PRZYRODNICZE

Kod	Nazwa	Rekomendacje dotyczące ochrony i zagospodarowania
2180	Lasy mieszanne i bory na wydmach nadmorskich	<ul style="list-style-type: none"> • Jeżeli są to niewielkie powierzchnie, to wyłączyć je z użytkowania rębного; jeżeli większe – można użytkować je rębnią V, ale w każdym razie bez stosowania cięć zupełnych. • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową.
9110	Kwaśne buczyny	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową – tak żeby w każdym nadleśnictwie istniał przykład „buczyn rozwijających się w naturalny sposób” o powierzchni co najmniej ok. 30-50 ha. • Pozostałe mogą być zagospodarowane jak dotychczas, rębnią częściową, ale ze wzmoczoną troską o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna oraz o zachowanie nienaruszonych fragmentów starych drzewostanów. W każdym cięciu rębным pozostawiać konsekwentnie na przyszłe pokolenie 5% drzewostanu, lecz nie mniej niż 0,5 ha w postaci zwartej fragmentu. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10 % dojrzałego drzewostanu. • Planując cięcia rębne, dbać by w ich wyniku nie pogorszyła się „struktura stanu ochrony” buczyn w skali nadleśnictwa ani nie zmniejszył się udział drzewostanów ponad 100-letnich. • Dopuścić na LMśw docelowy skład gatunkowy drzewostanów w postaci czysto Bk, co najwyżej z domieszką Dbb i stosować go konsekwentnie do kwaśnych buczyn. Nie wprowadzać w odnowieniach sosny. Nie wprowadzać dębu na gniazdach. • W przypadku płątów zniekształconych z I piętrem sosnowym, przebudowywać w kierunku unaturalnienia cięciami trzebieżowymi lub RbIIa wyprowadzając II piętro (nie stosować natomiast cięcia zupełnego w rębni IIIa). • Nie wprowadzać daglezi, dębu czerwonego, modrzewia, świerka i innych gatunków geograficznie obcych. • Stopniowo eliminować „zniekształcenia”, np. usuwać sosnę i gatunki geograficznie obce w cięciach trzebieżowych

9130	Żyzne buczyny	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową – tak żeby w każdym nadleśnictwie istniał przykład „buczyn rozwijających się w naturalny sposób” o powierzchni co najmniej ok. 30-50 ha. • Pozostałe mogą być zagospodarowane jak dotychczas, rębnią częściową, ale ze wzmoczoną troską o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna oraz o zachowanie nienaruszonych fragmentów starych drzewostanów. W każdym cięciu rębnym pozostawiać konsekwentnie na przyszłe pokolenie 5% drzewostanu, lecz nie mniej niż 0,5 ha w postaci zwartego fragmentu. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10% dojrzałego drzewostanu. • Planując cięcia rębne, dbać by w ich wyniku nie pogorszyła się „struktura stanu ochrony” buczyn w skali nadleśnictwa ani nie zmniejszył się udział drzewostanów ponad 100-letnich. • Dopuścić na LMśw docelowy skład gatunkowy drzewostanów w postaci czysto Bk, co najwyżej z domieszką Dbb i stosować go konsekwentnie do kwaśnych buczyn. Nie wprowadzać w odnowieniach sosny. Nie wprowadzać dębau na gniazdach. • W przypadku płątów zniekształconych z I piętrzem sosnowym, przebudowywać w kierunku unaturalnienia cięciami trzebieżowymi lub RbIIa wyprowadzając II piętro (nie stosować natomiast cięcia zupełnego w rębni IIIa). • Nie wprowadzać daglezi, dębu czerwonego, modrzewia, świerka i innych gatunków geograficznie obcych. • Stopniowo eliminować „zniekształcenia”, np. usuwać sosnę i gatunki geograficznie obce w cięciach trzebieżowych
9150	Ciepłolubne buczyny storczykowe	<ul style="list-style-type: none"> • Wszystkie płąty w Polsce niżowej wymagają wyłączenia z gospodarki i ochrony rezerwatowej.

9160	Grądz subatlantycki	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową – tak żeby w każdym nadleśnictwie istniał przykład „grądów rozwijających się w naturalny sposób” o powierzchni co najmniej ok. 30-50 ha. • Pozostałe mogą być zagospodarowane rębiami złożonymi, ale ze wzmoczoną troską o odnowienie graba oraz o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna oraz o zachowanie nienaruszonych fragmentów starych drzewostanów. W każdym cięciu rębnym pozostawiać konsekwentnie na przyszłe pokolenie 5% drzewostanu, lecz nie mniej niż 0,5 ha w postaci zwanego fragmentu. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10% dojrzałego drzewostanu. Nie eliminować starych brzoź, osik, olsz i grabów (gatunki „dziuplotwórcze”). • Planując cięcia rębne, dbać by w ich wyniku nie pogorszyła się „struktura stanu ochrony” grądów w skali nadleśnictwa ani nie zmniejszył się udział drzewostanów ponad 100-letnich. • Dopuszczyć na Lśw docelowy skład gatunkowy drzewostanów w postaci Gb-Db, Lp-Db oraz Bk-Gb-Db i stosować go konsekwentnie do grądów. Nie wprowadzać w odnowieniach sosny. Ograniczyć promowanie buka na rzecz promowania grabu i lipy. • W przypadku płatów zniekształconych z I piętrzem sosnowym, przebudowywać w kierunku unaturalnienia – lecz bez stosowania cięcia zupełnego (a więc raczej rębnią IIIb niż IIIa). • Nie wprowadzać daglezi, dębu czerwonego, modrzewia, świerka i innych gatunków geograficznie obcych. • Stopniowo eliminować „zniekształcenia”, np. usuwać sosnę i gatunki geograficznie obce w cięciach trzebieżowych.
9170	Grądz środkowoeuropejski i subkontynentalny	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową – tak żeby w każdym nadleśnictwie istniał przykład „grądów rozwijających się w naturalny sposób” o powierzchni co najmniej ok. 30-50 ha. • Pozostałe mogą być zagospodarowane rębiami złożonymi, ale ze wzmoczoną troską o odnowienie graba, lipy, klonu itp. oraz o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna oraz o zachowanie nienaruszonych fragmentów starych drzewostanów. W każdym cięciu rębnym pozostawiać konsekwentnie na przyszłe pokolenie 5% drzewostanu, lecz nie mniej niż 0,5 ha w postaci zwanego fragmentu. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10% dojrzałego drzewostanu. Nie eliminować starych brzoź, osik, olsz i grabów (gatunki „dziuplotwórcze”). • Planując cięcia rębne, dbać by w ich wyniku nie pogorszyła się „struktura stanu ochrony” grądów w skali nadleśnictwa ani nie zmniejszył się udział drzewostanów ponad 100-letnich. • Dopuszczyć na Lśw docelowy skład gatunkowy drzewostanów w postaci Gb-Db, Lp-Db oraz Gb-Lp i stosować go konsekwentnie do grądów. Nie wprowadzać w odnowieniach sosny. Ograniczyć promowanie buka na rzecz promowania grabu i lipy. • W przypadku płatów zniekształconych z I piętrzem sosnowym, przebudowywać w kierunku unaturalnienia – lecz bez stosowania cięcia zupełnego (a więc raczej rębnią IIIb niż IIIa). • Nie wprowadzać daglezi, dębu czerwonego, modrzewia, świerka i innych gatunków geograficznie obcych. • Stopniowo eliminować „zniekształcenia”, np. usuwać sosnę i gatunki geograficznie obce w cięciach trzebieżowych.

9180	Jaworzyny i lasy klonowo-lipowe	<ul style="list-style-type: none"> • Wyłączyć z normalnego użytkowania rębego. • Zaplanować i wdrożyć ochronę każdego płatu indywidualnie.
9190	Kwaśne dąbrowy	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową – tak żeby docelowo w każdym nadleśnictwie istniał przykład „dąbrów rozwijających się w naturalny sposób” o powierzchni co najmniej ok. 30-50 ha. • Pozostałe mogą być zagospodarowane różnymi rodzajami rębni, ale z założeniem hodowli drzewostanu dębowego oraz z troską o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna oraz zachowanie nienaruszonych fragmentów starych drzewostanów. W każdym cięciu rębnym pozostawiać konsekwentnie na przyszłe pokolenie 10% drzewostanu, lecz nie mniej niż 0,5 ha w postaci zwartej fragmentu. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10% dojrzałego drzewostanu. • Dopuścić typ gospodarczy drzewostanu czysto Dbb oraz Bk-Dbb i konsekwentnie stosować go do kwaśnych buczyn. Hodować drzewostany dębowe co najwyżej z domieszką sosny. • W przypadku płatów zniekształconych z I piętrek sosnowym, przebudowywać w kierunku unaturalnienia cięciami trzebieżowymi lub Rb IIa, wyprowadzając II piętro (nie stosować natomiast cięcia zupełnego w rębni IIIa). • Nie wprowadzać dębu czerwonego, modrzewia, daglezi, świerka i innych gatunków geograficznie obcych. • Stopniowo eliminować „zniekształcenia”, np. usuwać sosnę i gatunki geograficznie obce w cięciach trzebieżowych.
91D0*	Bory i lasy bagienne	<ul style="list-style-type: none"> • Wyłączyć z użytkowania rębego i trzebieży późnych. • Poza zasięgiem geograficznym świerka usuwać ten gatunek z młodych drzewostanów w cięciach pielęgnacyjnych. • Nie konserwować rowów odwadniających. • Rozważyć, czy dla odtworzenia „bagiennych” warunków wodnych nie byłoby zasadne zablokowanie rowów odwadniających.

91E0*	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową – tak żeby docelowo w każdym nadleśnictwie istniał przykład „łęgów rozwijających się w naturalny sposób” o powierzchni co najmniej ok. 30-50 ha. • Wykluczyć użytkowanie rębnią zupełną (I). • Pozostale płaty mogą być zagospodarowane rębniami złożonymi, ale ze wzmoczoną troską o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna oraz o zachowanie nienaruszonych fragmentów starych drzewostanów. W każdym cięciu rębnym pozostawiać konsekwentnie na przyszłe pokolenie 5% drzewostanu lecz nie mniej niż 0,5 ha w postaci zwartej fragmentu. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10% dojrzałego drzewostanu. Nie eliminować starych brzoź, osik, olsz i grabów (gatunki „dziuplotwórcze”). • Planując cięcia rębne, dbać by w ich wyniku nie pogorszyła się „struktura stanu ochrony” łęgów w skali nadleśnictwa ani nie zmniejszył się udział drzewostanów ponad 100-letnich. • Jeżeli w drzewostanie występuje jesion, wiąz, dąb, zachować udział tych gatunków także w odnowieniach. • Eliminować gatunki obcego pochodzenia (np. topola kanadyjska; dotyczy także warstwy krzewów). • Tolerować lokalne zabagnianie się z naturalnych przyczyn, tolerować działalność bobrów. • W przypadku łęgów źródłiskowych, koniecznie wyłączyć je z użytkowania, a także w sąsiadujących drzewostanach nie wykonywać cięć zupełnych na odległość 2 wysokości drzewostanu od skraju łęgu źródłiskowego.
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową – tak żeby w każdym nadleśnictwie istniał przykład „łęgów rozwijających się w naturalny sposób”. • Pozostałe mogą być zagospodarowane rębniami złożonymi, ale ze wzmoczoną troską o odnowienie wiązu i jesionu oraz o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna oraz o zachowanie nienaruszonych fragmentów starych drzewostanów. W każdym cięciu rębnym pozostawiać konsekwentnie na przyszłe pokolenie 5% drzewostanu, lecz nie mniej niż 0,5 ha w postaci zwartej fragmentu. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10% dojrzałego drzewostanu. • Wykluczyć użytkowanie rębnią zupełną (I). • Planując cięcia rębne, dbać by w ich wyniku nie pogorszyła się „struktura stanu ochrony” łęgów w skali nadleśnictwa ani nie zmniejszył się udział drzewostanów ponad 100-letnich. • Eliminować gatunki obcego pochodzenia (np. topola kanadyjska; dotyczy także warstwy krzewów). • Rozważyć, czy nie są potrzebne i możliwe działania unaturalniające warunki wodne (przywracające przynajmniej sporadyczny zalew wodami rzecznyymi).
91I0*	Cieplolubne dąbrowy	<ul style="list-style-type: none"> • Wyłączyć z normalnego użytkowania rębne. • Zaplanować i wdrożyć ochronę każdego płatu indywidualnie. • Może być potrzebne usuwanie podrostów i podszytów.

91PO	Świętokrzyski bór jodłowy	<ul style="list-style-type: none"> • Najcenniejsze i najlepiej zachowane przykłady siedliska przyrodniczego wyłączyć z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową. • Zagospodarowywać rębnią V, stosując wyłącznie naturalne odnowienia, formować strukturę wielogeneracyjną i wielopiętrową. • Unikanie przerzedzania drzewostanu i prześwietlania dna lasu. • Wzmoczona troska o zachowanie i odtworzenie zasobów rozkładającego się drewna. Pozostawiać drzewa zamierające i martwe, tak by osiągnąć zasoby rozkładającego się drewna w wysokości co najmniej 10% dojrzałego drzewostanu. • W przypadku płatów zniekształconych, np. jedlin rozwijających się pod drzewostanem sosnowym, przebudowywać w kierunku jedliny trzebieżami.
91TO	Sosnowy bór chrobotkowy	<ul style="list-style-type: none"> • W przypadku drzewostanów niskiej bonitacji, wyłączyć je z użytkowania i chronić jako „powierzchnie referencyjne”, ew. objąć ochroną rezerwatową. • W starych drzewostanach zawiesić cięcia rębne co najmniej do czasu wyjaśnienia, jak skutecznie można chronić bory chrobotkowe. • Przy zabiegach pielęgnacyjnych (CP, TW) w młodszych drzewostanach wynosić biomasa, a nie pozostawiać ją na dnie lasu. • Nie wprowadzać podszytów, usunąć je gdy wprowadzono je dawniej.
9410	Górskie bory świerkowe i świerkowo-jodłowe	<ul style="list-style-type: none"> • Zagospodarowywać „według potrzeb hodowlanych i ochronnych”, z wykorzystaniem wszystkich metod sztuki leśnej z wyłączeniem cięć zupełnych. • Bezwzględnie pozostawiać cały posusz jałowy; doprowadzić do stanu, którym las będzie zasobny w rozkładające się drewno. • Ew. wprowadzanie odnowień sztucznych przez sadzenie w biogrupach z wykorzystaniem osłony przez martwe pniaki i szczątki martwych drzew. • Tolerować powstałe spontanicznie zapusty brzozone i jarzębinowe. • Zatorfienia w borach górskich wyłączyć z zagospodarowania i pozostawić spontanicznym procesom przyrodniczym. • Strefę górnej granicy lasu i wierzchołkowe rozrzedzenia zbliżonego granicy lasu wyłączyć z zagospodarowania i pozostawić spontanicznym procesom przyrodniczym.

NIELEŚNE SIEDLISKA PRZYRODNICZE

Kod	Nazwa	Rekomendacje dotyczące ochrony i zagospodarowania
2330	Wydmy śródlądowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie pozyskiwać piasku i nie dopuszczać do takiego pozyskania. • Nie używać dróg leśnych zniekształcających wydmy. • Rozważyć usunięcie dawniej nasadzonych drzew i krzewów.
3110	Jeziora lobeliowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie wydzierzawiać do hodowli ryb. • Nie lokalizować obiektów rekreacyjnych. • Nie udostępniać do wędkowania. • Nie odprowadzać wody z systemów melioracyjnych, zamknąć takie odprowadzenia jeżeli istnieją. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od brzegu.
3140	Jeziora ramienicowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie wydzierzawiać do hodowli ryb. • Zachować ostrożność w udostępnianiu do wędrowania i rekreacji • Nie odprowadzać wody z systemów melioracyjnych, zamknąć takie odprowadzenia jeżeli istnieją. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od brzegu.

3150	Jezióra eutroficzne i starorzecza	<ul style="list-style-type: none"> • Nie wydzierżawiać do intensywnej hodowli ryb, choć można wydzierżawiać do ekstensywnych zarybień na cele wędkarskie. • Zachować ostrożność w udostępnianiu do wędrowania i rekreacji. • Nie odprowadzać wody z systemów melioracyjnych, zamknąć takie odprowadzenia jeżeli istnieją. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od brzegu.
3160	Jeziorka dystroficzne	<ul style="list-style-type: none"> • Nie wydzierżawiać do hodowli ryb. • Nie lokalizować obiektów rekreacyjnych. • Nie udostępniać do wędkowania. • Nie odprowadzać wody z systemów melioracyjnych, zamknąć takie odprowadzenia jeżeli istnieją. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od brzegu.
3260	Rzeki włosienicznikowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie regulować, tolerować naturalną dynamikę rzeki. • Nie piętrzyć. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od brzegu.
4010	Wilgotne wrzosowiska	<ul style="list-style-type: none"> • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Zwykle konieczne zabiegi ochrony czynnej.
4030	Suche wrzosowiska	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie dopuszczać do zarośnięcia. • Zwykle konieczne zabiegi ochrony czynnej. • Możliwe użytkowanie „pszczelarskie”.
6110	Wapienne murawy naskalne	<ul style="list-style-type: none"> • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Niekiedy konieczne zabiegi ochrony czynnej. • Jeżeli dla ochrony roślinności naskalnej specjalista nie orzekł takiej potrzeby, nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od skały.
6120*	Ciepłolubne murawy napiaskowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie pozyskiwać piasku i nie dopuszczać do takiego pozyskania. • Rozważyć usunięcie dawniej nasadzonych drzew i krzewów. • Wskazane użytkowanie pastwiskowe (można stosować pakiet rolnośrodowiskowy).
6210*	Murawy kserotermiczne	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Rozważyć usunięcie dawniej nasadzonych drzew i krzewów. • Wskazane użytkowanie pastwiskowe (można stosować pakiet rolnośrodowiskowy).
6230*	Murawy bliźniczkowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie zajmować pod inwestycje, zbiorniki retencyjne itp. • Wskazane użytkowanie pastwiskowe (można stosować pakiet rolnośrodowiskowy).
6410	Łąki trzęślicowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie zajmować pod inwestycje, zbiorniki retencyjne itp. • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Kosić po 15.09 co drugi rok, usuwając pokos (można stosować pakiet rolnośrodowiskowy).
6430	Ziołorośla górskie, ziołorośla nadrzeczne	<ul style="list-style-type: none"> • Pozostawić do naturalnej sukcesji. • Nie zajmować pod inwestycje, zbiorniki retencyjne itp. • Nie zalesiać, nie kosić, nie odwadniać.

6440	Łąki selernicowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Nie zajmować pod inwestycje, zbiorniki retencyjne itp. • Kosić po 15.09, usuwając pokos (można stosować pakiet rolnośrodowiskowy).
6510	Łąki świeże	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie zajmować pod inwestycje, zbiorniki retencyjne itp. • Postaci wilgotnych nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Kosić po 15.06, usuwając pokos (można stosować pakiet rolnośrodowiskowy).
6520	Łąki konietlicowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie zalesiać. • Nie zajmować pod inwestycje, zbiorniki retencyjne itp. • Postaci wilgotnych nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Kosić po 15.06, usuwając pokos (można stosować pakiet rolnośrodowiskowy).
7110*	Torfowiska wysokie	<ul style="list-style-type: none"> • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Nie zalesiać. • Rozważyć zablokowanie rowów odwadniających. • Nie przeznaczать pod kopanie zbiorników retencyjnych. • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od krawędzi torfowiska.
7120	Zniekształcone torfowiska wysokie	<ul style="list-style-type: none"> • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Rozważyć zablokowanie rowów odwadniających. • Nie zalesiać. • Rozważyć usunięcie dawniej wprowadzonych drzew. • Nie przeznaczать pod kopanie zbiorników retencyjnych. • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od krawędzi torfowiska.
7140	Torfowiska przejściowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Rozważyć zablokowanie rowów odwadniających. • Nie zalesiać. • Rozważyć usunięcie dawniej wprowadzonych drzew. • Nie przeznaczать pod budowę zbiorników retencyjnych. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od krawędzi torfowiska.
7150	Przygielkowiska	<ul style="list-style-type: none"> • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Rozważyć zablokowanie rowów odwadniających. • Nie zalesiać. • Rozważyć usunięcie dawniej wprowadzonych drzew. • Nie przeznaczать pod kopanie zbiorników retencyjnych. • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od krawędzi torfowiska.

7210*	Torfowiska nakredowe	<ul style="list-style-type: none"> • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Nie podejmować działań ochronnych bez opinii specjalisty. • Nie zalesiać. • Nie przeznaczac pod budowę kopanie zbiorników retencyjnych. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od krawędzi torfowiska.
7220*	Źródlika wapienne	<ul style="list-style-type: none"> • Chronić biernie. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od krawędzi misy źródłiskowej / krawędzi torfowiska w którym znajduje się źródło / krawędzi osadów wapiennych.
7230	Torfowiska alkaliczne	<ul style="list-style-type: none"> • Nie odwadniać, nie konserwować rowów odwadniających. • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Nie podejmować działań ochronnych ani koszenia bez opinii specjalisty. • Nie zalesiać. • Nie przeznaczac pod budowę kopanie zbiorników retencyjnych. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od krawędzi torfowiska. • Niekiedy celowe koszenie raz na dwa lata (można stosować pakiet rolno-środowiskowy), lecz wymaga to opinii specjalisty.
8150	Gołoborza krzemianowe	<ul style="list-style-type: none"> • Chronić biernie. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od skraju gołoborza.
8160*	Gołoborza wapienne	<ul style="list-style-type: none"> • Chronić biernie. • Nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od skraju gołoborza.
8210	Skały wapienne z roślinnością szczelinową	<ul style="list-style-type: none"> • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Niekiedy konieczne zabiegi ochrony czynnej. • Jeżeli dla ochrony roślinności naskalnej specjalista nie orzekł takiej potrzeby, nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od skały.
8220	Skały krzemianowe z roślinnością szczelinową	<ul style="list-style-type: none"> • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Niekiedy konieczne zabiegi ochrony czynnej. • Jeżeli dla ochrony roślinności naskalnej specjalista nie orzekł takiej potrzeby, nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od skały.
8230	Krzemianowe murawy naskalne	<ul style="list-style-type: none"> • Zaplanować indywidualnie ochronę każdego płatu. • Niekiedy konieczne zabiegi ochrony czynnej. • Jeżeli dla ochrony roślinności naskalnej specjalista nie orzekł takiej potrzeby, nie wykonywać cięć zupełnych na 2 wysokości drzewostanu od skały.

WARTO ZAPAMIĘTAĆ:

Wyznaczenie / zgłoszenie Komisji Europejskiej obszaru Natura 2000 oznacza, zgodnie z prawem europejskim i polskim:

- ▶ **Obowiązek oceny każdego planu i przedsięwzięcia** pod kątem, czy może znacząco negatywnie wpłynąć na ten obszar (od chwili zatwierdzenia obszaru ptasiego / zgłoszenia obszaru siedliskowego).
- ▶ **Zakaz zezwalania na przedsięwzięcia i plany, mogące znacząco negatywnie wpłynąć** na ten obszar (od chwili zatwierdzenia obszaru ptasiego / zgłoszenia obszaru siedliskowego).

Wyjątki tylko w nielicznych przypadkach koniecznego i nadrzędnego interesu publicznego przy jednoczesnym braku rozwiązań alternatywnych; w przypadku obszaru siedliskowego dopiero po zatwierdzeniu przez Komisję

- ▶ **Zakaz podejmowania wszelkich działań mogących znacząco negatywnie wpłynąć** na obszar (od chwili zatwierdzenia obszaru ptasiego / zgłoszenia obszaru siedliskowego).
- ▶ **Obowiązek podjęcia wszelkich niezbędnych działań dla uniknięcia pogorszenia** stanu przedmiotów ochrony w obszarze, w tym obowiązek ochrony czynnej jeżeli jest taka potrzeba (od chwili wyznaczenia obszaru ptasiego / zatwierdzenia obszaru siedliskowego przez Komisję Europejską),
- ▶ **Obowiązek sporządzenia planu** zadań ochronnych i możliwość sporządzenia planu ochrony (w ciągu 6 lat od chwili wyznaczenia obszaru ptasiego / zatwierdzenia obszaru siedliskowego przez Komisję Europejską),
- ▶ **Obowiązek nadzoru** stanu przedmiotów ochrony (od chwili wyznaczenia obszaru ptasiego / zatwierdzenia obszaru siedliskowego przez Komisję Europejską),
- ▶ **Obowiązek podjęcia działań i przyjęcia środków** potrzebnych do doprowadzenia przedmiotów ochrony do stanu właściwego

Z prawa Unii Europejskiej wynika – nie tylko na obszarach Natura 2000, ale wszędzie:

- ▶ **Obowiązek ochrony** wszystkich gatunków ptaków i ich siedlisk, polegający na zakazie ich umyślnego zabijania i chwytania, umyślnego niszczenia i usuwania ich gniazd i jaj, umyślnego istotnego płoszenia zwłaszcza w sezonie lęgowym, Dozwolone jest polowanie na niektóre gatunki, ale nie w sezonie ich lęgów, toków ani wędrówki wiosennej. W trybie indywidualnych decyzji można pod ściśle określonymi warunkami zezwalać na odstępstwa od innych zakazów.
- ▶ **Obowiązek ochrony** gatunków roślin i zwierząt z zał. IV dyrektywy siedliskowej, polegający na zakazie umyślnego ich niszczenia, chwytania, zabijania itp., a także na zakazie niszczenia i uszkodzania – nawet nieumyślnego! - miejsc rozrodu i odpoczynku zwierząt chronionych,
- ▶ **Obowiązek oceny** wpływu na środowisko przedsięwzięć oraz planów i programów mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz uwzględniania w tych ocenach gatunków chronionych i ich siedlisk oraz „dyrektywowych” siedlisk przyrodniczych,
- ▶ **Obowiązek podjęcia działań** zapobiegawczych i naprawczych, w przypadku spowodowania szkody w gatunkach chronionych lub „dyrektywowych” siedliskach przyrodniczych.
- ▶ **Obowiązek nadzoru** nad krajowymi zasobami „dyrektywowych” gatunków i siedlisk przyrodniczych.

ISBN: 978-83-87846-65-7